

p2
0-48

Yuriy
Olesha

YOSHLAR
KUTUBXONASI

Uch baqqaloq

**Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart**

ilgarigi berilmalar miqdori _____

--	--

Yuriy
Olesha

Uch baqaloq

YANGI ASR AVLODI
TOSHKENT
2018

UO'K: 821.161.1-3

KBK: 84(2Ros=Rus)

O – 48

Olesha, Yuriy

Uch baqaloq. Bolalar uchun roman-ertak. Yuriy Olesha / Qodir Mirmuhamedov tarjimasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 208 b.

ISBN 978-9943-27-748-9

Yuriy Karlovich Olesha (1899 – 1960)ning bolalar uchun yozgan «Uch baqaloq» ertak-romani jahon xalqlari tillariga tarjima qilingan. Shu kitob asosida yaratilgan balet, kinofilm million-million tomoshabinlarning sevimli san'at asarlariga aylangan. Har avlod yoshligida bu kitobni zavq bilan qo'liga oladi, maroq bilan o'qib chiqadi. Zulm, istibdod, haqsizlik avj olgan Uch Baqaloq mamlakatining mehnatkashlari donishmand doktor Gaspar, mohir dorboz Tibul, mard qurolsoz Prospero, tadbirkor qizaloq Suok kabi qahramonlar bilan birgalikda boyonlar saltanatiga qarshi bosh ko'taradilar va g'alaba qiladilar. Ana shu jang-u jadallar ertak janriga xos qiziqarli syujet ipiga tizilgan g'aroyib sarguzasht va voqealar orqali hikoya qilinadi.

UO'K: 821.161.1-3

KBK: 84(2Ros=Rus)

Tarjimon:

Qodir MIRMUHAMEDOV

ISBN 978-9943-27-748-9

© Yuriy Olesha, «Uch baqaloq». «Yangi asr avlodi», 2018-yil.

BIRINCHI QISM

DORBOZ TIBUL

I BOB

DOKTOR GASPAR ARNERINING BEHALOVAT KUNI

Sehrgarlar zamoni o'tib ketgan. Ehtimolki, sehrgarlar aslida bo'lishmagandir ham. Balki, ularning hammasini odamlar kichkina bolalarga ertak bo'lsin deb, ichlaridan to'qib chiqarishgandir. Lekin hayotda shunday mohir ko'zboyloqchi-fokuschilar bo'lganki, ular merov odamlarni juda ustalik bilan laqillata olganlar, natijada shu nayrangbozlarni hamma afsungar va sehrgar deb atay boshlagan.

Shunaqa bir doktor bo'lgan edi. Uning ismi Gaspar Arneri edi. Go'l odamlar, bekorchi o'yinqaroqlar, chala mulla talabalar ham uni sehrgar deb hisoblashlari mumkin edi. Aslida esa bu doktor shunaqangi ajoyib buyumlar yasardiki, ularni chinakam mo'jiza desa bo'lardi. Lekin u hamma laqma odamlarni ahmoq qilib yuruvchi sehrgar va firibgarlarga sira ham o'xshamas edi.

Doktor Gaspar Arneri olim edi. Uni salkam yuzta ilmdan xabari bor desa bo'radi. Xullasi kalam, butun mamlakatda Gaspar Arneridan donishmandroq, bilimdonroq odam yo'q edi.

Uning olimligini tegirmonchi ham, askar ham, xonimlar ham, Ministrlar ham – hamma bilardi. Maktab bolalari bo'lsa, uning to'g'risida butun boshli qo'shiq to'qib, ko'cha-ko'ya kuylab yurishardi; u qo'shiqning naqorati bunday edi:

*Yulduzlarga qanday uchmoqni,
Shum tulkini qay xil tutmoqni,
Toshni qanday eritmoqni ham
Bilar bizning doktor Gaspar, ha!'*

Yoz kunlarining birida, iyun oyining juda bahavo bir kuni doktor Gaspar Arneri o'simlik va qo'ng'izlarning ayrim turlarini terish ham tutish uchun uzoq sayrga chiqmoqchi bo'ldi.

Doktor Gaspar Arneri ancha yoshga borib qolgan keksa odam edi; shuning uchun u shamoldan, yomg'irda ivib qolishdan qo'rqar va uydan chiqayotganida bo'yniga qalin sharf o'rar, ko'ziga changdan saqlanadigan ko'zoynak taqar, qoqilib ketmaslik uchun qo'lga hassa ushlab olar va umuman, sayrga zo'r ehtiyotkorlik bilan hozirlik ko'rardi.

Bu safar havo juda yaxshi edi: oftob charaqlab nur sochardi; o't-o'lanlar shunaqangi yam-yashil ediki, hatto ularning shirin ta'mini og'zingda ham his etarding osmonda qoqi o't momiqlari uchib yurar, qushlar chug'urlashardi: yengil shabboda bamisoli balda kiyiladigan ko'ylakning etaklari singari yelpinardi.

---

¹ She'rlarni M.Mirzayev tarjima qilgan.

– Mana bu yaxshi bo‘ldi, – dedi doktor, – lekin shunga qaramay, plashni olish kerak, nimagaki yoz havosi beqaror bo‘ladi. Yomg‘ir yog‘ib yuborishi mumkin.

Doktor uy xodimasiga ro‘zg‘or ishi bo‘yicha farmoyish berdi, «huh»lab ko‘zoynagini artdi, jomadonga o‘xshab ketuvchi yashil charm qoplangan qutichasini qo‘liga oldi-da, yo‘lga chiqdi.

Eng xushmanzara joylar shahar tashqarisida, Uch Baqaloq Qasri joylashgan yerda edi. Doktor ko‘proq shu yerlarga kelib turardi. Uch Baqaloq Qasri kattakon bir bog‘ning qoq o‘rtasida qad ko‘targan edi. Bog‘ gir aylangan chuqur zovur bilan o‘ralgan bo‘lib, bu zovurning har yer-har yeriga qop-qora temirdan osma ko‘priklar qurilgan edi. Ko‘priklarni saroy soqchilari pat qadalgan qora kleyonka shlyapa kiygan gvardiyachilar qo‘riqlab turardilar. Bog‘ning atrofi esa yerning to osmon bilan tutashgan joyigacha gul-chechaklar chaman bo‘lib o‘sgan o‘tloqlar, daraxtzorlar va ko‘llar bilan qoplangan edi. Bu yerlar juda yaxshi sayrgoh edi. Bu yerda o‘t-o‘lanlarning eng alomat turlari o‘sar, eng antiqa qo‘ng‘izlar g‘o‘ng‘illab uchar va eng xushovoz qushlar sayrashardi.

«Yo‘q, piyoda borish uchun u yer uzoq. Yaxshisi, shahar darvozasigacha boraman-da, u yerda izvosh yollayman. Qasr bog‘igacha meni shu izvosh olib borib qo‘yadi», – deb o‘yladi doktor.

Shahar darvozasi oldida bugun odamlar har doimgidan ko‘proq edi.

«Iye, bugun yakshanbami? – deb gumonsiradi doktor. – Yo‘q, undaymas-e. Bugun seshanba-ku».

Doktor olomonga yaqinroq bordi.

Butun maydon odamlar bilan liq toʻlgan edi. Doktor bu yerda yashil qaytarma yoqali, kulrang movut kamzul kiygan hunarmandlarni; rangi soʻniq dengizchilarni; egniga guldor nimcha kiygan oʻziga toʻq shaharliklarni va ularning yubkalari atirgul butalariga oʻxshab ketuvchi xotinlarini; graflarni; quti koʻtargan baqqollarni; muzqaymoqchi-yu, kabobchilarni; choʻpdek ozgʻin sayyor artistlarni, goʻyo quroq koʻrpadan tikilgandek yashil, sariq va olachipor rangli libos kiygan artistlarni; shoʻx malla kuchuklarning dumidan tortib oʻynovchi jajji bolakaylarni koʻrdi.

Odamlar shahar darvozasi oldida uymalashib turardilar. Balandligi xuddi uyday keladigan ulkan darvoza taqa-taq yopiq.

«Nega darvoza yopiq ekan?» – deya ajablandi doktor.

Olomon shovqin solar, hamma baqirib-chaqirar, soʻkinar, lekin biror aniq gap eshitib boʻlmasdi.

Doktor qoʻlida baq-baqaloq moshrang mushuk ushlab turgan bir juvon oldiga borib undan soʻradi:

– Marhamat qilib tushuntirib bersangiz: nima boʻlyapti oʻzi bu yerda? Nega odam buncha koʻp, nima sababdan ular bunchalik bezovta, nega darvoza yopiq?

– Gvardiyachilar odamlarni shahardan chiqarishmayapti...

– Nega chiqarishmayapti?

– Darvoza yopilmasidan oldin bir guruh odamlar shahardan chiqishib, Uch Baqaloq Qasriga

yoʻl olishgan edi, endi bular ham chiqib ularga yordam berishmasin, deb berkitib qoʻyildi...

– Men hech nimaga tushunmayapman, xonim, shuning uchun meni avf etgaysiz...

– Voy, nahotki eshitmagan boʻlsangiz, axir bugun qurolsoz Prospero bilan gimnastikachi Tibul Uch Baqaloq Qasrini hujum bilan qoʻlga olish uchun xalqni boshlab ketishdi-ku.

– Qurolsoz Prospero?

– Ha oʻrtoq... Devor baland, uning naryogʻida gvardiyachi oʻqchilar poylab yotishibdi. Endi hech kim shahardan chiqa olmaydi. Qurolsoz Prospero bilan ketgan odamlarni boʻlsa, saroy gvardiyasi qirib tashlaydi.

Chindan ham, uzoqdan bir necha oʻq ovozi gumburlab eshitildi.

Ayol baroq mushukni qoʻlidan tushirib yubordi. Mushuk yerga xuddi bir zuvala xamirdek «shalp» etib tushdi. Olomon faryod koʻtardi.

«Demak, men bu gʻoyat muhim voqeadan be-xabar qolibman, – dedi oʻzicha doktor. – Rost, men bir oydan buyon xonamdan tashqariga chiqmagan edim. Eshikni ichidan berkitib olib ishlagan edim. Men ham voqeadan gʻaflatda qolibman...»

Bu payt yana ham olisroqdan zambarakning gumburlagan ovozi eshitildi. Bu gumbur-gumburning aks sadosi xuddi koptokdek sakrab-sakrab shamol esgan tomonga olislab ketdi. Bundan nafaqat doktor qoʻrqib bir necha qadam orqaga tisarildi – balki butun olomon choʻchib, oʻzini har yoqqa otdi. Bolalar yigʻlab yuborishdi; kaptarlar qanotlarini patillatib gurra uchishdi; itlar pisib olganча ingray boshlashdi.

To'p sadolari momaqaldiraqdek dahshatli gumburlardi. Olomon butun maydonni boshiga ko'tarib shovqin soldi. Odamlar darvozaga yopirilib kelib qichqira boshlashdi:

– Prospero! Prospero!

– Yo'qolsin Uch Baqaloq!

Doktor Gaspar butunlay gangib qoldi. Olomon orasida uni tanib qolishdi, chunki ko'pchilik uni ilgariyam ko'rgan-bilgan edi. Ayrim odamlar, go'yo undan panoh axtarganday, undan yordam kutgandek u tomon tashlandilar, ammo doktorning o'zi yig'lamoqdan beri bo'lib sarosimaga tushgandi.

– Nima bo'lyapti u yoqda? Qanday bilsa bo'lar-kin-a, darvozadan tashqarida nimalar bo'layotganini? Balki xalq g'alaba qozonayotgandir yo bo'lmasa, allaqachon hammani qirib tashlagandir.

Shu choq o'ntacha odam maydonga kelib tushgan uchta tor ko'cha tomonga yugurib ketdi. Bu ko'chalar muyulishida bir uy bo'lib, uning tepasida baland va ko'hna minora qad ko'targan edi. Boshqa odamlar qatori doktor ham minoraga chiqishga qaror qildi. Uning pastki qavatida hammomga o'xshab ketuvchi kirxona bor edi. U yer xuddi yerto'ladagidek qop-qorong'i. Minoraga shu yerdan aylanma zina orqali chiqish kerak edi. Tor-tor darchalardan tushib turgan yorug'lik zinani g'ira-shira yoritir, shuning uchun odamlar bu zinadan juda sekin va qiynalib-qiynalib ko'tarilishardi, buning ustiga, zinaning ancha-muncha pillapoyalari va tutqichlarining ko'pgina qismi tushib, uzilib ketgan edi. Shunga

ko'ra, minoraning eng yuqori qavatiga chiqish doktor Gaspar uchun qanchalik mashaqqatli va hayajonli bo'lganini tasavvur qilish qiyin emas. Har holda yigirmanchi pillapoyaga oyoq qo'ygan zahoti uning:

– Voy, yuragim qinidan chiqib ketay deyapti, buning ustiga poshnamni yo'qotib qo'ydim! – deb chinqirgan ovozi eshitildi.

Doktor plashini-ku maydonda turganida, zambarak o'ninchi marta gumburlagandayoq yo'qotib qo'ygan edi.

Minora boshida atrof tosh devorcha bilan o'ralgan kichkinagina maydoncha bor edi. Bu yerdan kam deganda ellik kilometrlik masofadagi manzara ko'zga tashlanardi. Garchi bu manzarani tomosha qilish nihoyatda huzurli bo'lsa ham, hozir buning mavridi emas edi. Hamma to'qnashuv bo'layotgan tomondan ko'zini uzmas edi.

– Menda durbin bor. Men doim o'zim bilan sakkiz qavat shishali durbin olib yuraman. Mana, – dedi doktor va charm g'ilofni yechib, ichidan durbinni ola boshladi.

Durbin shu zahoti qo'lma-qo'l bo'lib ketdi.

Doktor Gaspar yam-yashil vodiya son-sanoqsiz odamlar to'dasini ko'rdi. Ular shahar tomon yugurib kelishardi. Ular qochib kelishayotgan edi. Odamlar uzoqdan rang-barang bayroqchalarga o'xshardilar. Ular orqasidan otliq gvardiyachilar bostirib kelishayotgan edi.

Doktor Gaspar, bularning hammasi sehrli fonus ichidagi suratga o'xsharkan, deb o'yladi. Quyosh charaqlab turar, o't-o'lanlar tovlanardi.

Portlagan bombalar xuddi bir parcha paxtani eslatardi, ularning alangasi esa go'yo olomonga kimdir ko'zgu orqali oftob shu'lasini tushirayotganday lip-lip yonib o'chardi. Otlar ikki oyoqlarini ko'tarib kishnashar, chirpirak bo'lib aylanishardi.

Bog' ham, Uch Baqaloq Qasri ham sutdek oppoq tutunga burkandi.

– Ular qochishyapti!

– Ular qochib kelishyapti... Xalq yengildi!

Qochib kelayotgan xaloyiq shaharga yaqinlashib qoldi. Odamlar to'p-to'p bo'lishib har yer-har yerga yotib-yotib qola boshladiki, bu manzarani kuzatayotgan kishining ko'ziga go'yo yam-yashil o'tloqqa osmondan rang-barang latta yog'ilganday bo'lib tuyulardi.

Maydon tepasidan bomba chiyillab uchib o'tdi.

Kimdir qo'rqib ketib, qo'lidagi durbinni tushirib yubordi. Bomba portladi, shunda minora boshida turgan odamlarning hammasi uymalashib, zinadan pastga tusha boshladi.

Bir chilangarning charm fartugi allanimaga ilinib qoldi. U orqasiga o'girildi-yu, qandaydir mudhish manzaraga ko'zi tushib, butun maydonni boshiga ko'tarib dod soldi:

– Qochinglar! Ular qurolsoz Prosperoni tutib olishdi! Ular hozir shaharga bostirib kirishadi!

Maydonda to's-to'polon boshlandi. Darvoza oldida uymalashib turgan olomon gurra orqaga tashlandi va tor ko'chalarga qarab tiraqaylab qocha boshladi. Otishmadan hamma gangib qolgan edi.

Doktor Gaspar bilan yana ikkita odam minoraning uchinchi qavatida to'xtab qolishdi. Ular

minoraning qalin devoridagi torgina darchadan tashqariga qaray boshladilar.

Ulardan faqat bittasi tashqariga bosh suqib qarashi mumkin edi: qolganlar faqat bir ko'z bilangina mo'ralay olardi. Lekin bir ko'z uchun ham tashqarida yuz berayotgan hodisa yetarli darajada dahshatli edi.

Bahaybat temir darvoza lang ochildi. Shu payt uch yuztacha odam birvarakayiga darvozadan yopirilib kirib keldi. Bular yashil qaytarma yoqali kulrang movut kamzul kiygan hunarmandlar edilar. Ular qora qonga bo'yalib, gup-gup yiqildilar. Otliq gvardiyachilar ularni bosib-yanchib o'tardilar. Ular qilich chopishar, miltiq otishardi. Sariq patlar xilpirar, qora kleyonka shlyapalar yaltirar, otlar qip-qizil og'izlarini katta-katta ochar, ko'zlarining paxtasini chiqarar va har yoqqa og'izlaridan ko'pik sochardilar.

– Qaranglar! Qaranglar! Prospero! – deb chinqirdi doktor.

Qurolsoz Prosperoning bo'yniga sirtmoq solib sudrab kelardilar. U har qadamda yiqilar, yana o'rnidan turib olar edi. Uning malla sochlari patila-patila bo'lib ketgan, yuzi qon, bo'ynida yo'g'on sirtmoq bor edi.

– Prospero! Prosperoni asirga olishdi! – deb chinqirdi doktor.

Xuddi shu payt kirxonada bomba portladi. Minora bir tebranib qiyshaydi, shu ko'yi bir zum turdi-da, so'ng gumburlab qulab tushdi. Endi ikkinchi poshnasini ham, hassasi bilan jomadonchasi-yu, ko'zoynagini ham yo'qotgan doktor o'mbaloq oshib yiqildi.

QATL KUNDASI¹

Doktor shuncha balanddan yiqilsa ham? xayriyat shikast emadi, boshi ham yorilmadi, oyoqlari ham butun qoldi. Lekin shunga qaramay, doktor Gaspar Arneridek keksayib qolgan odam uchun bunday balanddan qulash ancha noxush edi-da. Harqalay, doktor qo'rquvning zo'ridan hushini yo'qotib qo'ydi.

U hushiga kelganida kech kirgan edi. Doktor chor atrofga ko'z yugurtirib chiqdi.

– Attang! Mana, ko'zoynagim ham sinibdi. Ko'zoynaksiz yaxshi ko'radigan odam ko'zoynak taqqanda ko'zi qanday xiralashsa, mening ham ko'zim endi ko'zoynaksiz shunaqa xiralashadi. Juda chatoq bo'ldi-da. Odamning g'ashiga tegarkan.

Keyin doktor oyoq kiyimining poshnalari uzilib tushganini ko'rib g'o'ldiray boshladi:

– O'zim shundoq ham pakana odam edim; endi bo'yim yana to'rt enlik pasayadigan bo'ldi, balki sakkiz enlik pasayib ketarman, negaki, ikki poy botinkamning poshnasi ko'chib, yo'qolib qolgan-ku... Yo'q, undaymas-ov, faqat to'rt enlik pasayaman, albatta.

U g'isht parchalari ustida cho'zilib yotardi. Minora deyarli butunlay qulab tushgan edi. Devorning uzun va tor qismi xuddi molning kurak suyagidek dikkayib turardi. Juda-juda olisdan musiqa ovozi kelardi. Bu quvnoq vals ohangini

---

¹ O'limga mahkum etilgan odamning boshini chopish uchun qo'yilgan to'nka.

shamol uzoq-uzoqqa uchirib ketganidan u goh eshilib, goh eshitilmay qolardi. Doktor boshini ko'tardi. Tepasida qora bo'g'otlarning xarilari osilib turardi. Kechki och zangori osmonda yulduzlar g'ira-shira miltillardi.

– Musiqa qayerda chalinyaptiykin? – deb ajablandi doktor.

Endi u plashsiz junjiy boshladi. Maydon tomondan «tiq» etgan tovush eshitilmasdi. Doktor qalashib yotgan toshu g'ishtlar orasidan inqillab-sinqillab chiqib oldi. U keta turib yo'l-yo'lakay allakimning so'loqmondan keladigan etigiga qoqilib ketdi. Bir chilangar to'sin ustida ko'ndalangiga cho'zilib yotar, uning xira ko'zlari osmonga baqraygan edi. Doktor uni turtib ko'rdi. Lekin chilangar turishni istamasdi.

Shunda doktor shlyapasini boshidan olgani qo'lini ko'tardi. Chunki chilangar o'lgan edi:

– Shlyapam ham yo'qolibdi. Endi qayga bor-sam ekan?

U axiyri maydondan chiqib ketdi. Har yer-har yerda odamlar cho'zilishib yotardi; doktor ularning har biri tepasida to'xtab, engashib qarardi, lekin bu odamlarning katta-katta ochilgan ko'zlarida yulduzlar aksini ko'rardi, xolos. Doktor kaftini ularning peshonasiga qo'yardi. Shunda u odamlarning peshonalari muzlab qolganini va qorong'ida qorayib ko'ringan qon tegib namiqqanini payqardi.

– Ana xolos! – deb pichirlardi doktor. – Demak, xalq yengilibdi-da... Endi nima bo'ladi?

Yarim soatdan keyin u odamlar gavjum joyga yetib oldi. Juda charchagan, qorni ham ochgan,

chanqagan edi. Bu yerda shahar odatdagi qiyofada edi.

Doktor uzoq yo'l yurib toliqqanidan chorrahada to'xtab dam ola boshladi va: «Taajjub! Bu yerda rang-barang chiroqlar yonyapti, izvoshlar g'iz-g'iz o'tib turibdi, oynaband eshiklar jiring-jiring qilib ochilib-yopilyapti. Yarim doira derazalar oltindek tovlanyapti. Anavi yoqda, qator tizilgan ustunlar yoqalab juft-juft bo'lib tansa tushishmoqda. U yerda bazmi jamshid avjida. Zulmat qoplagan ko'l ustida rang-barang xitoy fonuslari chayqaladi. Odamlar kecha qanday yashashgan bo'lsa, hozir ham o'sha-o'sha. Nahotki bugun ertalab yuz bergan falokatdan bexabar bo'lishsa? Nahot ular o'q va zambarak ovozlari, odamlarning dod-faryodlarini eshitmagan bo'lishsa? Xalq sardori qurolsoz Prosperoning qamoqqa olinganidan nahotki bu odamlar bexabar bo'lishsa? Balki men o'sha mudhish voqealarning hammasini tushimda ko'rgan-dirman?» – deb xayolidan o'tkazdi.

Uch shoxli fonus yonib turgan muyulishda yo'lka yoqalab izvoshlar tizilishib turardi. Gulchi qizlar gul sotishardi. Izvoshchilar gulchi qizlar bilan gurunglashardilar.

– Uning bo'yniga sirtmoq solishib, shaharning hamma ko'chalaridan sazoyi qilib olib o'tishdi. Boyaqish!

– Endi uni temir qafasga solib qo'yishibdi. U qafas Uch Baqaloqning Qasrida turganmish, – dedi boshiga tasmali havorang silindr kiygan semiz izvoshchi.

Shu payt bu yerga bir xonim qizchasini yetaklab keldi – u gul olmoqchi edi.

– Kimni qafasga solishibdi? – deya sinchkovlik bilan soʻradi xonim.

– Qurolsoz Prosperoni. Gvardiyachilar uni asirga olishdi.

– Voy, xudoga shukur-e! – dedi xonim.

Qizcha hiqillab yigʻlay boshladi.

– Nega yigʻlayapsan, tentak qiz? – deya ajablandi xonim. – Qurolsoz Prosperoga achin-yapsanmi? Achinish kerak emas unga. U bizga yomonlik qilmoqchi boʻlgan edi. Mana bu gullarni qara, qanday chiroyli...

Yirik-yirik atirgullar suv va yaproqlar toʻla idishlarda xuddi oqqushlar singari ohista suzib yurardi.

– Mana senga uchta atirgul. Achinma ularga. Ular isyonchilar. Agar ularni qafasga solishmasa, bizning uylarimizni, kiyim-boshlarimizni, hatto gullarimizni ham tortib olishib, oʻzimizni qirib tashlashardi.

Shu mahal bu yerdan bir bola gʻizillab oʻtib qoldi. U avval xonimning yulduzsimon gullar tikilgan plashining etagidan, keyin qizchanning kokilidan tortdi.

– Hechqisi yoʻq, grafinya! – deb qichqirdi bola.
– Qurolsoz Prospero qafasda boʻlsayam, dorboz Tibul ozodlikda!

– Voy, yaramas bola-e!

Xonim jahl bilan yer depsingan edi, sumkachasi qoʻlidan tushib ketdi. Gulfurush qizlar xaxolab kulib yuborishdi.

Semiz izvoshchi bu gʻala-gʻovurdan foydalanib, xonimga izvosh tavsiya qildi.

Xonim qizchasi bilan izvoshga chiqib joʻnab qoldi.

– Shoshma, hoy bolakay! – deb qichqirdi bir gulfurush qiz bolaga. – Beriroq kel-chi! Bilganlaringni bizga ham aytib ber.

Ikki izvoshchi yerga tushishdi-da, yelkapo'shi besh qavat uzun chakmonlarining etaklariga chalishib, gulfurush qizlar oldiga kelishdi.

«Mana bu qoyilmaqom qamchi ekan! Qamchimisani-qamchi!» – deb o'yladi bola, izvoshchi qo'li-da o'ynatib turgan qamchiga ko'z tashlarkan. Bola ham xuddi shunaqa qamchini orzu qilardi-yu, lekin ko'p sabablarga ko'ra bunga erisholmas edi.

– Boya nima deding? – deb so'radi izvoshchi do'rillagan ovoz bilan. – Dorboz Tibul ozodlikda dedingmi?

– Shunaqa deyishyapti. Men portga borgan edim...

– Gvardiyachilar uni o'ldirishmagan degin? – so'radi ikkinchi izvoshchi ham do'rillagan ovoz bilan.

– Yo'q, otaxon... Hoy, go'zal qiz, menga bitta gulingdan ber!

– Shoshma, tentak. Sen, yaxshisi, bo'lgan voqeani bir boshdan gapirib ber...

– Xullas, bunday... Oldiniga hamma uni o'ldiga chiqarib qo'ygan edi. Keyin uni o'lganlar orasidan qidirib topisha olmabdi.

– Ehtimol, uni kanalga tashlab yuborishgandir? – deb so'radi izvoshchi.

Bir gado kelib gapga aralashdi.

– Kimni kanalga tashlashibdi? – so'radi u. – Dorboz Tibul mushuk bola emas. Cho'ktirib bo'psan uni. Dorboz Tibul tirik. U qochib qutulib qoldi!

– Gaping yolgʻon, naynov! – dedi izvoshchi.

– Dorboz Tibul tirik! – deya magʻrur qichqirishdi gulfurush qizlar.

Bola bitta atirgulni oʻmarib, ura qochib qoldi. Hoʻl gul bargidagi suv tomchilari doktorning yuziga sachradi. Doktor xuddi koʻz yosh singari achchiq suv tomchilarini yuzidan artdi va gadoning gapini eshitish uchun toʻdaga yaqinroq bordi. Shu mahal yuz bergan bir voqea suhbatning beliga tepdi. Koʻchada gʻayrioddiy bir namoyish paydo boʻldi. Oldinda mashʻala ushlagan ikki nafar otliq kelardi. Mashʻalalar xuddi olovli soqoldek hilpirardi. Ular orqasidan gerbli qora kareta ohista borardi.

Kareta ketidan esa duradgorlar kelardi. Ular yuz kishi edi.

Ular yenglarini shimarib olib boʻyinlariga fartuk taqib ishga shay boʻlib borardilar, qoʻltiqlariga arra, randa, qutilar qistirib olgan edilar. Bu izdixomning ikki yonida, otliq gvardiyachilar turnaqator tizilib kelayotgan edi. Ular chopishni xohlab oʻynoqlayotgan otlarning jilovidan tortib borardilar.

– Bu nima oʻzi? – deya bezovta boʻla boshladi koʻcha-koʻydagi odamlar.

Gerbli qora kareta Uch Baqaloq Kengashining aʻzosi oʻtirardi. Gulfurush qizlar qoʻrqib ketishdi. Ular kaftlarini iyaklariga qoʻygancha Kengash aʻzosini kuzatardilar. Uning boshi karetaning oynavand eshigidan koʻrinib turardi. Koʻcha charogʻon qilib yoritilgan. Kengash aʻzosining parik kiygan qora boshi xuddi jonsizdek chayqalib borardi. Shuning uchun kareta ichida xuddi qush qoʻnib oʻtirganday tuyulardi.

– Chetlaninglar! – deb qichqirishardi gvardiyachilar.

– Duradgorlar qayoqqa ketishyapti? – deb soʻradi bir gul sotuvchi qizcha gvardiyachilar boshligʻidan.

Shunda gvardiyachi qizchaning yuziga engashib shunaqa dagʻ-dagʻa bilan shangʻillab berdiki, shoʻrlik qizchaning sochlari goʻyo qattiq shamol esgandek, tikkayib ketdi:

– Duradgorlar qatl kundasi qurgani ketishyapti! Tushundingmi? Ular oʻnta qatl kundasini qurishadi!

– A!

Qizchaning qoʻlidagi gul solingan idish tushib ketdi, gullari koʻcha bilan bitta boʻldi.

– Ular qatl kundasi qurgani ketishyayti! – deb takrorladi dahshatga tushgan doktor Gaspar.

– Kunda! – deb baqirdi gvardiyachi, yuzini oʻgirib, xuddi etikka oʻxshab ketuvchi moʻylovi ostidan tishlarini irshaytirib. – Hamma isyonchilarga kunda quramiz! Hammalarining boshini tanalaridan judo qiladilar! Uch Baqaloq hokimiyatiga qarshi bosh koʻtarishga jurʻat qilganlarning hammasini qirib tashlaymiz!

Doktorning boshi aylanib, koʻzi tinib ketdi. U oʻzini xushidan ketib yiqilayotganday seza boshladi.

«Men shu bir kunning oʻzida judayam koʻp azob chekdim, – dedi u oʻziga-oʻzi, – buning ustiga, qornim juda ham och, yana qattiq charchaganman. Tezroq uyimga bormasam boʻlmaydi».

Darhaqiqat, doktor dam olishi kerak edi. U bugun yuz bergan hamma hodisalardan, barcha

ko'rgan, eshitganlaridan shunchalik hayajonga tushgan ediki, hatto o'zining minora bilan birga qulab tushganiga, shlyapasi, plashi, hassasi va poshnalarini yo'qotib qo'yganiga ham e'tibor bermadi. Albatta, eng yomon tomoni ko'zoynagining yo'qolib qolgani edi.

U izvosh yollab uyiga jo'nab ketdi.

III BOB

YULDUZ MAYDONI

Doktor uyiga qaytayotgan edi. U hashamatli zallardan ham ravshanroq yoritilgan judayam keng asfalt ko'chalardan o'tib borardi. Ko'zoynagini yo'qotib qo'yganligidan ko'chani kunday yoritib turgan chiroqlar marjoni xuddi osmoni-falakda miltillab turgandek tuyulardi. Ko'zni qamashtiruvchi fonuslar, baqirlab qaynab turgan sut to'ldirilgan sharlarga o'xshardilar. Fonuslar atrofida har turli qanotli hasharotlar g'ujg'on o'ynar va chiroqning taftidan nobud bo'lib tutday to'kildardi. Doktor sohilda qad rostlagan tosh devor yoqalab izvoshda ketib borardi. Bu devorning har yer-har yerida bronzadan yasalgan sherlar panjalarida qalqon ushlab, uzun tillarini chiqarib turishardi. Pastda, anhor-da esa qatrondek qop-qora va yaltiroq suv limlim bo'lib ohista oqardi. Shu suv sathida butun shaharning aksi to'nkarilib ko'rinar, cho'kar, suv bilan oqib ketayotgandek bo'lardi-yu, ammo hech oqib ketolmas, faqat nafis, oltin tangachalarga bo'linib, erib ketardi. Doktor do'mpaygan

bukri ko'priklardan o'tib borardi. Pastdan yo narigi qirg'oqdan qaragan odamga bu ko'priklar bamisoli hujumga o'tish oldidan temir yelkasini bukchaytirib olgan bahaybat mushukka o'xshardilar. Bu yerda har bir ko'prik og'zida soqchilar turishardi. Askarlar do'mbiralalar ustiga o'tirib, trubka chekishar, qarta o'ynashar va yulduzlar-ga boqib kappa-kappa esnashardi.

Doktor bularning barini kuzatib, g'o'ng'ir-g'o'ng'ir gaplarga quloq solib o'tib borardi.

Ko'cha-ko'ydan, uylardan, qovoqxonalarning ochiq derazalaridan, ko'ngil ochar bog'larning panjaralari ortidan kuylanayotgan qo'shiqlar-ning ayrim so'zlari eshitilardi:

Chapdast, tanti Prospero
Domga ilindi bexos,
Endi temir qafasda
O'ltirar u qurolsoz.

Shirakayf bir olifta yigit bu qo'shiqqa jo'r bo'ldi. Bu oliftaning puli judayam ko'p, pulidan ham yuzidagi sepkillari ko'p bo'lib, uning badavlat bir xolasi yaqinda olamdan o'tgan edi. Xolasining shu oliftadan boshqa bironta ham qarindoshi bo'lmagani uchun, uning butun boyligiga shu yigit merosxo'r bo'lgan edi. Mana shuning uchun ham u xalq ommasining boylarga qarshi bosh ko'targanidan norozi edi, albatta.

Hayvonot bog'ida katta tomosha ko'rsatilayotgan edi. Taxtalardan yasalgan sahnada yunglari hurpaygan uchta beso'naqay maymun Uch Baqaloq hukmdorga taqlid qilib o'yin tushardi.

Foksterer¹ mandolina chalardi. Yelkasiga oltinrang quyosh, qorniga zarrin oy tasviri tikilgan to‘q-qizil kiyim kiygan masxaraboz musiqaga jo‘r bo‘lib she‘r o‘qirdi:

*Bamisoli uch niq bug‘doy qop –
Ag‘darildi uchta Baqaloq!
Ular uchun qorindan o‘zga
Muhim tashvish ko‘rinmas ko‘zga!
Xushyor bo‘ling, Baqaloqlar, siz,
Ko‘p taltaymang, bitdi kuningiz!*

– Bitdi, bitdi kuningiz! – deb chug‘urlab yuborishdi birdan chor atrofda qo‘nib turgan soqoldor to‘tiqushlar.

Shiddatli shovqin-suron ko‘tarildi. Har xil qafaslarda yotgan turli-tuman hayvonlar butun hayvonot bog‘ini boshlariga ko‘tarib, vovullay, irillay, bo‘kira, chiyillay boshladilar.

Sahnadagi maymunlar betoqat bo‘lishib o‘zlarini har yoqqa ura boshladilar. Ularning qo‘llari qayerda-yu, oyoqlari qayerda – bilib bo‘lmasdi. Keyin ular tomoshabinlar orasiga sakrab tushib, tiraqaylab qocha boshladilar. Olomon orasida ham g‘avg‘o ko‘tarildi. Hammadan ham, xo‘ppa semiz baqaloq odamlar ko‘proq shang‘illashardi. Yuzlari lavlagidek qizarib ketgan bu semiz odamlar g‘azabdan butun vujudlari qaqshab, shlyapalarini, qo‘llaridagi durbinlarini masxarabozga ota boshladilar. Bir semiz xonim soyabonini silkigan edi, yonida turgan boshqa bir baqaloq xotinga tegib ketib, uning boshidan shlyapasini uchirib yubordi.

---

¹ Bo‘yi pakana ov iti.

– Voy, voy, voy! – deb chiyilladi qo‘shni ayol qo‘llarini boshiga ko‘targancha, chunki uning boshidan shlyapasi bilan birga parigi ham uchib ketgan edi.

Buning ustiga-ustak, qochib ketgan maymun ham xonimning kal boshiga shapatilab o‘tgan edi, xonim hushidan ketib yiqilib tushdi.

– Ha-ha-ha!

– Ha-ha-ha! – deb qotib-qotib kula boshladi olomonning bir qismi – ancha ozg‘inroq va sodaroq kiyingan odamlar. – Qoyil! Yashavor! Bopla ularni! Yo‘qolsin Uch Baqaloq! Yashasin Prospero! Yashasin Tibul! Yashasin xalq!

Shu mahal kimningdir:

– Yong‘in! Shaharga o‘t ketdi... – deya baqirgan ovozi baralla eshitildi.

Odamlar bir-birlarini bosib-yanchib, o‘rindiqlarni ag‘darib, darvoza tomon otildilar. Qorovullar har tomonga qochib ketgan maymunlarni tutishga tushdilar.

Izvoshchi orqasiga o‘girildi-da, qamchisi bilan uzoqqa ishora qilib doktorga dedi:

– Qarang, gvardiyachilar ishchi mahallalariga o‘t qo‘yishyapti. Ular dorboz Tibulni qidirib topishmoqchi...

Shahar uzra, to‘p-to‘p bo‘lib turgan balandpast qora uylar ustida pushtirang shafaq mavjlanardi.

Doktor tushgan izvosh shaharning Yulduz deb nomlanuvchi eng asosiy maydoniga yetgani-da to‘xtab qoldi, chunki undan nariga o‘tishning imkoni yo‘q edi. Bu maydonga kiraverishdagi

ko'cha og'zida son-sanoqsiz izvoshlar, foytunlar, otiqlar, piyodalar tiqilib ketgan edi.

– Nima gap? – deb so'radi doktor.

Hech kim hech nima deb javob bermadi, chunki hamma maydonda bo'layotgan voqeaga mahliyo edi. Izvoshchi ham o'rindig'idan tikka turib, o'sha tomonga qaray boshladi.

Bu maydonni Yulduz maydoni deb atashlariga sabab bor edi. Uning tevarak-atrofi balandligi, shakli bir xil uylar bilan qurshalgan, tepasi oynavand gumbaz bilan qoplangan edi, shu sababli u judayam ulkan sirkka o'xshab ketardi. Gumbazning qoq o'rtasida, judayam balandda dunyoda eng kattakon fonus yonib turardi. Bu tasavvur qilib bo'lmaydigan darajada katta shar edi. Temir gardishdan belbog'i bo'lgan, juda yo'g'on simga osilgan bu sharsimon fonus Saturn sayyorasiga o'xshab ketardi. Uning shu'lasini shunaqayam charog'on, yer yuzidagi bironta ham shu'laga sira o'xshamas ediki, odamlar bu fonusga Yulduz deb antiqa nom qo'yishgan edi. Keyinchalik butun maydonni ham Yulduz deb ataydigan bo'lishdi.

Maydonning o'zida ham, maydon yaqinidagi uylarda ham, ko'chalarda ham hech bir chiroq yoqishning hojati yo'q edi. Maydon tevarak-atrofidagi hamma tor ko'chalarni, hamma uylardagi barcha hujra-yu, qaznoqlarni ham mana shu Yulduz yoritib turardi. Bu yerda yashovchi odamlarda hech qanday chirog'-u, shamlarga ehtiyoj yo'q edi.

Izvoshchi o'zidan oldinda turgan izvoshlar, foytunlar osha, aravakashlarning silindr kiygan

boshlari osha (bu silindrlar aptekachilar pufagi-ga o'xshab ketardi) qaray boshladi.

– Nimalarni ko'ryapsiz? Nima bo'lyapti o'zi u yoqda? – deya bezovtalanib so'radi doktor, izvoshchining orqasidan mo'ralarkan. Lekin kichkinagina jussali doktor hech nima ko'ra olmas, buning ustiga, ko'zida ko'zoynagi ham yo'q edi-da, axir. O'zingiz bilasiz-ku, ko'zoynaksiz olisni mutlaqo ko'ra olmasdi boyaqish.

Izvoshchi ko'rganlarini unga batafsil gapirib turdi.

Mana bu ko'rgan narsalar:

Maydon judayam g'ala-g'ovur edi. Bu ulkan doira maydonning har yer-har yerida to'p-to'p odamlar u yoqdan bu yoqqa zir yugurishardi. Go'yo bu doira maydon misoli ot o'yin singari aylanayotganga o'xshardi. Odamlar yuqorida bo'layotgan voqeani yaxshiroq ko'rish uchun bir joydan ikkinchi joyga gur-gur ko'chishardi.

Juda balandda charaqlab yonib turgan bahaybat fonus ko'zlarni xuddi oftobdek qamashtirar edi. Odamlar boshlarini baland ko'tarib, ko'zlari ustiga kaftlarini soyabon qilib osmonga qarar edilar.

– Ana u! Ana! – degan qichqiriqlar eshitilardi.

– Ho'v, ana, qaranglar! Bu yoqqa!

– Qani? Qani?

– Yuqoriroqqa qara!

– Tibul! Tibul!

Yuzlab odamlarning ko'rsatkich barmoqlari chap tomonga cho'zildi. U tomonda olti qavatli oddiy bir uy turardi. Lekin uning hamma qavatidagi derazalar lang ochilgan edi. Har bir

derazadan odamlarning‘ boshlari chiqib turardi. Bu boshlar turlicha qiyofada edi: ba‘zilari popukli tungi qalpoq kiygan, boshqa birlari pushtirang chepets¹ kiygan, gajaklari kerosin rangida edi; uchinchilari qiyiq ro‘molcha o‘ragandilar; shoirlar, rassomlar, aktrisalardan iborat kambag‘al yoshlar yashaydigan yuqori qavatdan quyruq tamaki tutuni orasidan xushchaqchaq, mo‘ylovsiz basharalar, zarrin sochlari yal-yal tovlanib, yelkalaridan qanot singari o‘sib chiqqanday ko‘rinuvchi ayollarning boshlari ko‘rinardi. Odamlari xuddi qushlarga o‘xshab rang-barang boshlarini lang ochiq derazalardan chiqarib turgan bu uy sa‘valarga g‘ij-g‘ij to‘la ulkan qafasga o‘xshab ketardi. Hamma boshlar bo‘yinlarini qulayroq qayirib va jasadlarini sal bo‘lmasa derazadan otilib chiqib, to‘ppa-to‘g‘ri tosh ko‘chaga tushib chilparchin bo‘lish xavfi darajasida tashqariga chiqarib, o‘z tepalaridagi tomda yuz berayotgan qandaydir juda alomat bir voqeani ko‘rishga urinardilarki, kishi ko‘zgu bo‘lmasa o‘z qulog‘ini ko‘ra olmaganidek, ular ham bu manzarani aslo ko‘ra olmasdilar. O‘z uylarida turib, o‘z tom-larida bo‘layotgan voqeani ko‘rmoqchi bo‘lgan odamlar uchun maydonni boshiga ko‘tarib g‘avg‘o qilayotgan olomon o‘sha ko‘zgu vazifasini bajardi. Olomon hamma narsani ko‘rib turar, baqirib-chaqirar, qo‘llarini siltardi: birovlar terisiga sig‘may xursand bo‘layotgan bo‘lsa, birovlar qattiq g‘azablanardi.

Tomda kichkinagina bir odam yurardi. U tomning qiyalab tushgan yeridan asta-sekin, eh-

---

¹ Chepets – ayollarning bosh kiyimi.

tiyotlik bilan dadil yurib kelardi. Uning oyog'i ostida tunuka taraqlardi.

Sirkda dor ustida o'ynagan dorboz sariq rang xitoy soyaboni yordamida muvozanat saqlaganidek, tom boshidagi bu odam ham qo'lidagi plashini silkitib muvozanat saqlab bormoqda.

Bu odam gimnastikachi Tibul edi.

Xalq qichqirardi:

– Otangga rahmat, Tibull! Balli, Tibull!

– Bo'sh kelmaysan! Saylda dorda qanday yurganingni esla.

– Yo'q, u yiqilmaydi! Mamlakatimizda unga teng keladigan mohir gimnastikachi yo'q...

– Bu ish unga cho't emas. Dorda yurishga qanchalik mohir ekanligini o'z ko'zimiz bilan ko'rganmiz...

– Balli, azamat Tibull!

– Qoch, oshna! Sen omon qolishing kerak! Prosperoni qutqarishing kerak!

Boshqa birovlar darg'azab edi. Ular mushtlarini silkitishardi:

– Qochib qutulib bo'psan, yaramas masxaraboz!

– Lo'ttiboz!

– Isyonchi! Seni xuddi quyonni otganday otib tashlashadi.

– Shoshmay tur! Biz hali seni tomdan tortib tushib, kundada boshingni chopamiz. Ertaga o'nta kunda qurilib bitadi!

Lekin Tibul o'zining xatarli yo'lida davom etardi.

– Qayoqdan paydo bo'ldi u? – deb so'rashardi odamlar. – Qanday kelib qoldiykin bu maydonga? Tomga qanday chiqib qoldiykin?

– U gvardiyachilar qo‘lidan qochib kelgan, – deb javob qilishardi boshqalar. – U qochib ketib, ko‘zdan g‘oyib bo‘lgan edi, keyin uni odamlar shaharning turli yerida uchratishibdi. U tommatoma o‘tib kelgan bu yerga. U xuddi mushukdek epchil. Hunari hozir judayam ish berdi unga. Axir butun mamlakatga zo‘r dorboz, deb dovrug‘i bekorga ketmagan-kul!

Maydonda gvardiyachilar paydo bo‘lishdi. Bekorchi tomoshabinlar maydon yonidagi ko‘chalarga tiraqaylab qocha boshlashdi. Tibul tom chekkasidagi to‘siqdan oshib o‘tib, bo‘g‘otga oyoq qo‘ydi. U plash tashlangan qo‘lini yoydi. Yashil plash xuddi bayroqdek hilpiray boshladi.

Xaloyiq sayl va yakshanbalik sayl paytidagi tomoshalarda uni mana shu plash bilan sariq, qora uchburchak matodan quroq qilib tikilgan mana shu triko kiyimda ko‘rishga odatlanib qolgan edi.

Endi bo‘lsa juda balandda, shisha gumbaz ostida kichkinagina, xipcha va olachipor bo‘lib ko‘rinayotgan Tibul xuddi uyning oppoq devoridan o‘rmalab ketayotgan sariq ariga o‘xshardi. Uning plashi hilpiragan chog‘da esa go‘yo sariq ari yaltiroq yashil qanotlarini yoyayotgandek tuyulardi.

– Mana hozir qulab tushasan, masxaraboz! Hozir seni otib tushirishadi! – deb qichqirdi xolasidan meros olgan sepkilli olifta yigit.

Gvardiyachilar Tibulni otish uchun qulay joy tanlashdi. Ofitser tashvishli qiyofada u yoqdan bu yoqqa zir yugurardi. U to‘pponchasini qo‘liga

olib olgan. Etigi poshnasiga taqilgan shpor¹lar xuddi konkiga o'xshash uzun-uzun edi.

Butun maydon suv quygandek jimjit bo'lib qoldi. Doktor yuragini changalladi, shu topda uning yuragi vaqirlab qaynab turgan suvdagi tuxumdek irg'ishlardi.

Tibul bir zungina tom labida turib qoldi. U maydonning qarama-qarshi tomonidagi tomga o'tib olishi kerak edi. O'tib olsa, marra uniki edi – unda bu Yulduz maydonidan ishchilar mahallalariga qochib ketishi mumkin.

Ofitser maydonning qoq o'rtasidagi sariq va havorang gullar ochilib turgan gulpushtaga turib oldi. Bu yerda doira tosh kosa ichidan otilib chiqayotgan favvora va shu favvora suvi bilan lim-lim to'lgan hovuz bor edi.

– To'xtanglar, – dedi ofitser askarlarga, – men o'zim otib tushiraman uni. Butun polkda meraganlikda menga yetadigani yo'q. Qanaqa otish kerakligini mana, mendan o'rganinglar.

Maydon atrofidagi to'qqizta uydan gumbazning qoq o'rtasidagi Yulduzga qarab to'qqizta yo'g'on po'lat sim tortilgan edi, simlar yo'g'onlikda dengizchilarning arqonidan qolishmasdi.

Go'yo charaqlab shu'la sochib turgan Yulduz – fonusdan maydon uzra to'qqizta qora nur taralgandek tuyulardi.

Bu mahal Tibul nimalarni o'ylayotgani bizga ma'lum emas. Balki u mana bunday qarorga kelgandir: «Men yarmarkalarda arqon usti-

---

¹ Shpor – o'tliq askarlar o'tning biqiniga niqtash uchun etik poshnasiga taqadigan temir tepki.

da qanday yurgan bo'lsam, hozir ham maydon ustidan tortilgan mana bu simdan yurib narigi tomonga o'taman. Men yiqilmayman. Mana bu sim to'g'ri fonusga qarab tortilgan, fonusdan esa maydonning narigi tomonidagi uyga ham sim tortilgan. Agar men shu ikkita sim ustidan yurib o'tsam, narigi tomondagi uyning tomiga chiqib olaman-u, qutulib ketaman».

Bu payt ofitser to'pponchani ko'tarib, Tibulni mo'ljalga ola boshladi. Tibul tom labidan yurib sim tortilgan yerga yetib keldi, devordan ajradi va sim ustidan fonus tomon yura boshladi.

Olomon hayratga keldi.

Tibul chaqqonlik va ehtiyotlik bilan oyoq qo'yarkan, qo'llarini yoygancha chayqalib goh juda sekin yurar, goh birdan chopqillab ketardi. Har bir daqiqada u yiqilib tushayotganday bo'lar-di. Mana, endi uy devorida uning soyasi paydo bo'ldi. U fonusga yaqinlashgan sari soyasi devor bo'ylab pastga tusha boshladi va pastga tushgan sari nursizlanib kattalasha bordi.

Uning tagidagi maydon bamisoli jahannam-dek chuqurlikda edi.

U fonusga boradigan yo'lning yarmiga yetganida sukutga cho'mgan maydonda ofitserning ovozi eshitildi.

– Hozir otaman. U to'g'ri hovuzga kelib tushadi. Bir, ikki, uch!

O'q ovozi gumburladi.

Tibul yo'lida ketaverdi, lekin ofitser negadir shaloplab hovuzga ag'anab tushdi.

U o'lgan edi.

Gvardiyachilardan birining qo'lidagi to'pponcha og'zidan zangori tutun chiqayotgan edi. Ofitserni shu askar otib tashlagan edi.

– Itdan tarqagan! – dedi gvardiyachi. – Sen xalqning do'stini o'ldirmoqchi eding. Men bunga yo'l qo'ymadim. Yashasin xalq!

– Yashasin xalq! – deya jo'r bo'lishdi unga boshqa gvardiyachilar ham.

– Yashasin Uch Baqaloq! – deb baqirisha boshlashdi bularning dushmanlari.

Ular maydonning har tomoniga sochilib ketib, sim dor ustidan ketib borayotgan odamga qaratib o'q uza boshladilar.

Tibulning fonusga yetishiga ikki qadam qolgan edi. U fonus shu'lasidan ko'zini to'sishga harakat qilib, plashini silkitardi. O'qlar uning yonginasidan vizillab o'tardi. Olomon xursandligidan qiyqirardi.

– Paq! Puq!

– Tegmadi!

– Ur-ra! Tekkizolmadi!

Tibul, nihoyat, fonus atrofini o'ragan gardishga o'tib oldi.

– Mayli! – deb qichqirishardi gvardiyachilar. – U hali narigi tomonga o'ta boshlaydi... Yana sim ustidan yuradi-ku. Ana o'shanda uni otib tushiramiz!

Shu payt hech kimning xayoliga kelmagan bir voqea yuz berdi. Fonus yorug'ida qorayib ko'rina boshlagan olachipor kiyingan Tibul fonusning temir halqasiga o'tirib oldi-da, qandaydir bir muruvvatni buradi, nimadir sharaqlab ketdi-yu, shu zahoti fonus o'chdi-qoldi.

Hech kim bir og'iz so'z aytishga ulgurmadi. Maydon endi xuddi yerto'ladagidek judayam qorong'i va jimjit bo'lib qoldi.

Yana bir daqiqadan keyin esa juda-juda balandda yana bir nima taqillab, jaranglab ketdi. Zim-ziyo gumbaz ostida kichkinagina, xiragina chor burchak darcha ochildi. Hamma shu darcha orqali osmonning bir bo'lagini va ikkita kichkinagina yulduzchani ko'rdi. Keyin mana shu darchadan qora bir narsa tirmashib chiqdi va shisha gumbaz ustidan kimningdir shipillab o'tgan oyoq tovushi eshitildi.

Gimnastikachi Tibul Yulduz maydonidan tynuk orqali qochib ketgan edi.

Otlar otishmadan va to'satdan qorong'i bo'lib qolganidan hurkib ketishdi.

Natijada doktor tushgan izvoshning ag'darilib ketishiga sal qoldi. Aravakash ot jilovini keskin burib, doktorni orqa ko'chalardan olib ketdi.

Shunday qilib, doktor Gaspar Arneri g'ayrioddiy kun va g'ayrioddiy kechani o'z boshidan kechirib, nihoyat uyiga qaytib keldi. Uni uy bekasi Ganimed xola ostonada kutib oldi. Xola judayam qattiq hayajonda edi. To'g'ri-da: doktor juda uzoq vaqt yo'q bo'lib ketgan edi! Ganimed xola kaftlarini bir-biriga urib, oh-voh qilib, boshini sarak-sarak qilganicha derdi:

– Voy, sho'rim, ko'zoynagingiz qani? Sinib qoldi? Voy, doktori tushmagur-e! Plashingiz qayoqda qoldi bo'lmasa? Yo'qotib qo'ydingizmi? Oh, oh!..

– Ganimed xola, men yana ikkala poshnamniyam sindirib tashlab keldim...

– Voy, o'lmasam, bu ko'rgilik ham bormidi?!

– Bugun undan ham og‘irroq falokat yuz berdi, Ganimed xola: qurolsoz Prosperoni asirga oldilar. Uni temir qafasga solib qo‘yishganmish.

Ganimed xola kunduzgi bo‘lgan voqealardan bexabar edi. U to‘plar gumburini eshitgan, shahar tepasida yong‘in shu‘lasini ko‘rgan edi. Qo‘shni xotin unga Sud maydonida yuzta duradgor isyonchilarni qatl etish uchun kundalar yasashayotganini aytgan edi.

– Men judayam qo‘rqib ketdim. Hamma dera-zalarning qopqalarini yopdim-da, hech qayoqqa chiqmasdan sizni kutib o‘tirdim. Hadeganda kelavermadingiz. Judayam xavotir oldim. Tushlik ovqatingiz sovib qoldi, kechlik taomingiz ham sovidi, sizdan bo‘lsa darak yo‘q....

Tong otib qolgandi. Doktor yotgani hozirlik ko‘ra boshladi.

U o‘rgangan yuzta ilm orasida tarix fani ham bor edi. Uning charm muqovali kattakon daf-tari bo‘lib, doktor mana shu daftarga yuz bergan muhim voqealar haqida o‘z mulohazalarini yozib borardi.

– Har qanday vaziyatda ham saranjom bo‘lish kerak, – dedi doktor barmog‘ini ko‘tarib.

Shundan keyin, doktor garchi juda qattiq charchagan bo‘lsa ham, o‘sha charm muqovali daftarini olib, stuliga o‘tirdi-da, yoza boshladi:

«Hunarmandlar, konchilar, matroslar – shaharning barcha qashshoq aholisi Uch Baqaloq hokimiyatiga qarshi qo‘zg‘olon ko‘tardi. Gvardiyachilar g‘olib chiqdilar. Qurolsoz Prospero qamoqqa olindi, gimnastikachi Tibul qochdi. Hozirgina Yulduz maydonida bir gvardiyachi o‘z

ofitserini otib o'ldirdi. Bu demak – yaqinda hamma askarlar ham xalqqa qarshi jang qilishdan va Uch Baqaloq hukumatini himoya qilishdan bosh tortadilar. Lekin Tibulning taqdiri xavotirli...»

Shu yerga kelganda doktor orqasidan bir nimaning taqillagani eshitildi. U orqasiga o'girildi. U yerda kamin pech bor edi. Mana shu kamin-dan yashil plash kiygan baland bo'yli bir odam chiqib keldi. Bu gimnastikachi Tibul edi.

IKKINCHI QISM

VALIAHD TUTTINING QO'G'IRCHOG'I

IV BOB

SHARFURUSH AMAKINING AJOYIB SARGUZASHTLARI

Ertasi kuni Sud maydonida ish qaynardi. Duradgorlar u yerga o'nta kunda qurayotgan edilar. Gvardiyachilardan tuzilgan soqchilar duradgorlar ishini nazorat qilardilar. Duradgorlar esa istar-istamas ishlardilar.

– Kosiblar va konchilar uchun kunda yasashni istamaymiz! – deb g'azablanishardi ular.

– Ular bizning og'alarimiz.

– Ular mehnatkash ahliga erk berish uchun jonlarini ham ayamadilar!

– O'chir ovozingni! – deb baqirardi soqchilar boshlig'i, uning hayqirig'i shunchalik dahshatli ediki, baqirganida tikka turgan taxtalar yiqilib tushardi. – Jim bo'llaring, bo'lmasa hammangni qamchi bilan savalataman!

Bugun ertalabdan boshlab Sud maydoniga har tomondan odamlar to'p-to'p bo'lib kela boshlagan edi.

Kuchli shamol esib chang-to'zon ko'tarildi, osma viveskalar tebranar, g'ijirlar, shamol

odamlarning boshidan shlyapalarini uchirib, irg'ishlab-irg'ishlab ketayotgan izvoshlarning g'ildiraklari ostiga olib kirib ketardi.

Bir yerda shamol quturib alomat voqea yuz berdi: bir amaki shar sotib turgan edi, shamol uni shar-mufaklari bilan osmonga uchirib ketdi.

– Ura! Ura! – deb qichqirishdi bolalar bu antiqa parvozni tomosha qilisharkan. Ular xursand bo'lganlaridan chapak chalishardi: birinchidan, bu manzaraning o'zi alomat tomosha edi, ikkinchidan esa bolalar shar sotuvchi amakining osmonga uchib, noqulay ahvolga tushganidan bir qadar xursand edilar. Chunki bolalar bu sharchi amakiga doim hasad bilan qarardilar. Hasad – yomon narsa. Lekin iloj qancha! Qizil, ko'k, sariq sharlar doim bolalar ko'ziga juda ham ajoyib bo'lib ko'rinardi. Bunaqa sharka ega bo'lish har qaysi bolaning eng shirin orzusi edi. Bu amakida bo'lsa, bunaqa sharlar judayam ko'p edi. Shar sotuvchi amaki umrida o'zining qizil, ko'k, sariq, sharlaridan birontasini hatto eng odobli bolagayam, eng yoqimtoy qizchagayam sovg'a qilmagan edi; shunday qilsa, mo'jiza sodir bo'lardi-ya! Holbuki, mo'jiza bo'lmaydi-da!

Mana endi u shu toshbag'irligi uchun jazosini oldi. U sharlari bog'langan iplarga osilganча shahar tepasidan uchib borardi. Juda balandda – moviy osmonda uchib borayotgan bu sharlarning g'ujumlari bamisoli rang-barang bir bosh sehrli uzumga o'xshardi.

– Voy-dod! – deb qichqirardi shar sotuvchi amaki jonidan umidini uzib, oyoqlarini likillatganча.

Uning chipta kavushlari oyogʻiga ancha katta edi. U yerda yurgan paytida-ku, kavushlarining kattaligi uncha sezilmasdi-ya. Chunki u kavushlari oyogʻidan tushib qolmasligi uchun xuddi yalqov odamday oyogʻini sudrab bosardi.

Ammo endi osmonga koʻtarilganida yerdagi hunarini qoʻllay olmay qoldi.

– Padariga laʼnat!

Uning oyoqlari xuddi loy tepayotganday likillardi.

– Padariga laʼnat!

Uning boshi uzra bir toʻp shar shamolda silkinib, bir-biriga ishqalanib, gʻijirlardi.

Axiyri uning oyogʻidan bir poy kavushi tushib ketdi.

Pastda shar sotuvchi amakiga ergashib chopib ketayotgan bolalar buni koʻrib:

– Qaranglar! Xitoy yongʻogʻi! Xitoy yongʻogʻi! – deb qichqirishardi. Darhaqiqat, uchib tushib ketayotgan kavush xitoy yongʻogʻiga oʻxshab ketardi.

Xuddi shu mahal koʻchadan raqs oʻqituvchisi oʻtib ketayotgan edi. U juda ham nafosatli boʻlib koʻrinardi. Uning boʻyi uzun, dumaloq boshi mushtumdakkina, oyoqlari esa chillakdek ingichka edi – shunga koʻra u yo skripkaga, yo chigirtkaga oʻxshab ketardi. Nayning mungli sadosiga va raqs tushuvchilarning muloyim gaplariga moslangan nazokatli quloqlariga bolalarning quvnoq baqiriq-chaqiriqlari qattiq botdi.

– Baqirmanglar! – dedi u achchigʻlanib. – Baqirish odobdan emas, axir! Odam degan oʻz xursandchiligini nafis va xushohang soʻzlar bilan ifoda qilmogʻi lozim... Xoʻsh, masalan...

U viqor bilan gerdayib turib, gap boshlamoqchi boʻlgan edi, lekin misol keltirishga ulgirolmadi. Hamma raqs oʻqituvchilari singari u ham asosan pastga, oyogʻi ostiga qarashni odat qilgan edi! Attang! U tepada nima boʻlayotganidan be-xabar edi.

Xuddi shu mahal shar sotuvchining kavushi uchib kelib uning boshiga tushdi. Oʻqituvchining boshi kichkina edi, shuning uchun katta-kon chipta kavush uning boshiga loppa-loyiq shlyapadek kiyilib qoldi.

Bu holdan endi nazokatli raqs oʻqituvchisi ham yalqov hoʻkizlar qoʻshilgan aravaning egasidek baqirib yubordi.

Kavush yuzining yarmini berkitgan edi.

Bolalar qorinlarini ushlagancha qotib-qotib kula boshladilar:

– Ha-ha-ha! Ha-ha-ha!

Raqs muallimi Bir-ikk-uchs

Doim oʻziga berar gʻalat tus.

Kalamushga ham ketadi oʻxshab,

Eh, uning burni uzun edi zab.

Burni uni koʻp xijolat qipti

Va chipta kavush oʻsib chiqipti.

Devor boshiga oʻtirib olgan bolalar shunday qoʻshiq toʻqishgan edi, lekin ular payt kelishi bilan devorning narigi tomoniga sakrab tushib juftakni rostlashga shay boʻlib oʻtirardilar.

– Oh! – deb ingrardi raqs oʻqituvchisi. – Oh, men qanday iztirob chekyapman! Baski, boshimga kavush tushishi yozilgan ekan, mana bu jirkanch,

dag'al chipta kavush o'rniga hech bo'lmasa, bal-
larda kiyiladigan jajji tuflicha tushmaydimi!

Bu voqea nima bilan tugadi deng – raqs o'qituv-
chisini qamoqqa olishdi.

– Azizim, – deyishdi unga, – qiyofangiz odam-
larda dahshat uyg'otmoqda. Siz jamoatchilik
tinchini buzyapsiz. Bunday ish qilish sira mum-
kin emas, hozirgi hayajonli damlarda esa mut-
laqo to'g'ri kelmaydi.

Raqs o'qituvchisi oyog'i kuygan tovuqday
bezovtalanardi.

– Bu qanday ig'vol – deb nola qilardi u. – Qan-
day tuhmat! Men valslar va tabassumlar olami-
da yashaydigan odamman, axir men skripka
sarpardasiga o'xshagan bir zot bo'lsam-u, ja-
moatchilik tinchini buzishim mumkinmi?.. Ol..

Shundan keyin raqs o'qituvchisining holi nima
kechgani bizga ma'lum emas. Qolaversa, buning
qizig'i ham yo'q. Osmonda uchib yurgan shar so-
tuvchi amakining ahvoli nima kechganini bilish
bizga muhimroqdir.

U chiroyli momaqaymoq gulidek uchib borardi.

– Bu qanday bema'nilik! – deb faryod solardi
sharfurush. – Uchishni xohlamayman. Chunki
uchishni mutlaqo bilmayman...

U qancha dod-faryod qilsa ham, baribir, be-
foyda edi. Shamol yana kuchaya boshladi. Shar-
lar g'uji tobora balandga ko'tarilardi. Shamol uni
shahar tashqarisiga, Uch Baqaloq Qasri tomon
uchirib borardi.

Ba'zi-ba'zida shar sotuvchi amaki pastga qa-
rab qo'yardi. Shunda u cherepitsalari xuddi is-
qirt tirnoqlarga o'xshab ketuvchi tomlarni, ma-

hallalarni, ingichka zangori tasmani eslatuvchi anhorni, jimitday-jimitday keladigan odamlarni, ayqash-uyqash bo'lib ketgan yam-yashil bog'larni ko'ardi. Shahar xuddi igna uchiga qo'ndirilganday sharchining oyog'i ostida har tomonga aylanardi.

Ahvol borgan sari yomonlasha boshladi. «Yana birozdan keyin Uch Baqaloq bog'iga borib tushadiganga o'xshayman!» – deb kapalagi uchib ketdi shar sotuvchining.

Lekin bir zumdan keyin o'sha bog' ustidan ohista salobat bilan chiroyli uchib o'tib ketdi. Endi u tobora pasayib borardi. Chunki shamol bu payt pasaya boshlagan edi.

«Hademay yerga qo'nsam kerak. Meni tutib olishadi, rosa boplab po'stagimni qoqishadi, keyin qamoqqa tashlashadi yo bo'lmasa, pachakilas-hib o'tiramizmi, deb shu zahoti oybolta bilan kallamni chopib tashlashadi».

Shar sotuvchini hech kim ko'rmadi. Faqat daraxt shoxiga qo'nib o'tirgan bir gala qushlar uning sharpasidan cho'chib ketib, «gur» etib har tomonga uchib ketishdi, G'uj bo'lib uchib borayotgan rang-barang sharlardan yerga xuddi bulutlardan tushgandek nozik soya tushardi. Bu kamalakrang nafis soya shag'al to'kilgan yo'lkadan, gulpushta ustidan, g'oz mingan bola haykali va postda turib uxlab qolgan gvardiyachi soqchi ustidan lip etib o'tib ketdi. Xuddi mana shu paytda mudroq gvardiyachining yuzida mo'jizali o'zgarishlar yuz berdi. Avvaliga uning burni o'liknikidek ko'kardi, keyin masxaraboznikidek yashil tusga kirdi va nihoyat mast odamnikidek qizardi.

Mash'um daqiqa yetib kelayotgan edi: sharlar qasrning ochiq derazalari tomon uchib borar edi. Shar sotuvchining shu derazalardan birontasiga xuddi pardek uchib kirishiga shubhasi qolmagan edi.

Xuddi shunday bo'ldi ham.

Shar sotuvchi amaki derazadan ichkariga uchib kirdi. U qasr oshxonasining derazasi ekan. Bu shirapazlik xonasi ekan.

Bugun Uch Baqaloq Qasrida kechagi isyonning muvaffaqiyatli bostirilishi munosabati bilan tantanali nonushta ziyofat berilishi mo'ljallangan edi. Bu nonushta tugagach Uchala Baqaloq ham, Davlat kengashining hamma a'zolari ham, mulozimlari hurmatli mehmonlar ham Sud maydoniga borishlari kerak edi.

Do'stlarim, Qasrning shirapazlik xonasiga kirish hamma uchun ham juda qiziqarli. Nega-ki, Baqaloqlar shirinlik taomlar mazasiga yaxshi tushunishardi. Buning ustiga yana hozir favqulodda hodisa ro'y berayotgan edi. Tantanali nonushta! Saroy oshpazlari bilan qandolatpazlari bugun qanday antiqa taomlar hozirlashganini o'zingiz tasavvur qilishingiz mumkin.

Shar sotuvchi amaki shirapazlik xonasiga uchib kirdi-yu, bir vaqtning o'zida ham dahshat, ham hayratdan hang-mang bo'lib qoldi. Beparvo uy bekasi deraza oldiga qo'ygan tortga uchib kelgan ari ehtimol, xuddi shunday dahshat va hayratga tushsa kerak.

Shar sotuvchi amaki bu xona ichida atigi bir daqiqagina uchib yurdi; u hech nimani yaxshilab ko'rib ulgurmadi ham. Avvaliga u o'zini qanday-

dir ajib qushlar makoniga tushib qolganday his qildi, uning nazarida go'yo janubiy o'lkalardan keltirilgan rang-barang qimmatbaho qushlar chug'urlasha, sayrasha, chaqchaqlashayotganday edi. Yana bir zumdan keyin esa unga bu yer qushlar qafasi emas, ezilib shirasi oqib yotgan tropik o'lka mevalariga liq to'la meva do'koni bo'lib tuyuldi. Uning dimog'iga kishini sarxush qilgudek shirin narsalarning xushbo'y, hidi kirdi; dim va issiq havodan uning nafasi qaytib ketdi.

Shu zahotiyoq hamma narsa: antiqa qushlar qafasi ham, meva do'koni ham bir-biriga qorishib omixta bo'lib ketdi.

Shar sotuvchi amaki birdan «tap» etib bilqillab turgan issiqqina bir narsaga o'tirib qoldi. Lekin sharlarni qo'lidan qo'yib yubormadi – shar bog'langan iplarni mahkam ushlab olgan edi. Endi sharlar uning boshi uzra qimir etmay turib qoldilar.

Sharfurush ko'zlarini chirt yumib oldi-da, o'lsa ham ochmaslikka qaror qildi.

«Endi hammasiga tushundim, – deb ko'ngli-dan o'tkazdi u, – bu yer qush qafasi ham, meva do'koni ham emas ekan. Bu qandolatxona. Men bo'lsam kattakon tortga botib o'tiribman!»

Aslida ham xuddi shunday edi.

U shokolad, apelsin, anor, krem, sukat¹, qand upasi va murabbolar saltanatida, rang-barang xushbo'y shirinliklarning sultonidek taxtda o'tirardi. Taxt esa tort edi.

U hamon ko'zini chirt yumib o'tirardi. U qattiq g'alva ko'tarilishini, to's-to'polon bo'lishini kutar

---

¹ Sukat – shakarlangan meva.

va halitdan har qanday azobga ham rozi bo'lib qo'ygani edi. Lekin mutlaqo kutilmagan voqea yuz berdi.

– Tort rasvo bo'ldi, – dedi kichkina qandolatpaz jiddiy va ma'yus ohangda.

Keyin oraga sukut cho'kdi. Faqat kastryulda qaynayotgan shokolad betidagi sharchalarning po'killab yorilgani eshitilardi.

– Endi nima bo'ladi? – deb pichirladi o'zicha ko'zlarini chirt yumib o'tirgan sharfurush, qo'rqqanidan uning nafasi og'ziga tiqilib qolgan edi.

Uning yuragi xumchadagi chaqa-tangalarday irg'ishlardi.

Bosh qandolatpaz ham jiddiy ohangda:

– Hech nima qilmaydi! – dedi. – Mehmonlar tortilgan ovqatni yeb bo'lishdi. Yana yigirma daqiqadan keyin tortni ham olib kirsak bo'ladi. Rang-barang sharlar va osmondan tushgan manavi muttahaarning ovsar basharasi bu bayram torti uchun ajoyib bezak bo'ladi,

Qandolatpaz shu gapni aytib bo'lib:

– Kremni olib kelinglar! – deb baqirdi.

Shu zahotiyuq krem hozir bo'ldi.

– Bu qanday narsa edi?

Uchta qandolatpaz va yigirma nafar shogird bola yeng shimarishib sharfurush amaki ustiga tashlanishdi; ular Uch Baqaloqdan eng baqalog'ining maqtoviga sazovor bo'ladigan darajada g'ayrat va shijoat bilan ishlay boshladilar.

Bir zumda sharfurushning hammayog'ini o'rab olishdi. Bechora haliyam chirt yumgan ko'zlarini ochmasdan o'tirardi, u hech nima ko'rmas edi-yu, ammo bo'layotgan ish nihoyatda

mudhish ekanligini sezayotgan edi. Uning hammayog'iga krem chaplab tashlashdi. Qorniga dastorgul surati solingan choynakka o'xshab ketuvchi yalpoq basharasigina kremga ko'milmay ochiq qolgan edi. Qolgan hammayog'i pushti rang tusda chiroyli bo'lib tovlanuvchi oq krem bilan chaplab tashlangan edi. Chipta kavushini yo'qotganday, o'z qiyofasini ham butkul yo'qotgan bu sharfurushni hozir har nimaga o'xshatsa ham bo'laveradi.

Agar uni shoir ko'rsa, qanotlari oppoq oqqushga, kirchi xotin ko'rsa, olamjahon sovun ko'pigiga, sho'x bola esa qorboboga o'xshatgan bo'lardi.

Tort tepasida sharlar g'uj bo'lib turardi. Bezaklar nihoyat darajada antiqa edi, lekin buning hammasi bir yo'la juda qiziq manzara kasb etgandi.

– Ha, – deb qo'ydi bosh qandolatpaz, xuddi o'zi ijod etgan suratdan zavqlanayotgan rassomdek.

Keyin uning ovozi boyagidek yana darg'azab yangradi:

– Sukatlarni olib kelinglar!

Har xil shakldagi alvon-alvon sukatar paydo bo'ldi: ular sal achchiqroq, vanilli, nordon, uch-burchak, yulduz, gul shaklida edilar.

Oshpaz bolalar jonlarini jabborga berib ishlar-dilar. Bosh qandolatpaz uch marta chapak cha-lib ulgurmasidan, butun tort va krem uyumining hammayog'i sukatar bilan qoplanib bo'ldi.

– Tayyor bo'ldi, – dedi bosh qandolatpaz. – Endi uni pechga tiqib, sal-pal qizartirib olsak ayni muddao bo'ladi.

«Pechga! – deya hayratga keldi sharfurush ichida. – Nima? Qanaqa pechga? Meni pechga tiqishmoqchimi?»

Lekin shu mahal bu yerga xizmatkorlardan biri yugurib kirdi.

– Tort! Tortni beringlar! – deb baqirdi u. – Darhol tortni olib chiqinglar! Mehmonlar shirinlikni kutib qolishdi.

– Tayyor! – deb javob qildi bosh qandolatpaz.

«Xudoga shukur-e», dedi ichida sharfurush. Shundan keyin, u ko‘zini xiyolgina suzib ochdi.

U botib o‘tirgan bahaybat tortni livreya¹ kiygan oltita xizmatkor ko‘tarib olib chiqa boshladi. Shar sotuvchi bu xonadan uzoqlasharkan, shogird bolalarning ustidan xaxolab kulisha boshlaganini eshitdi.

Keng zinadan uni yuqori qavatga ko‘tarib olib chiqishdi. Mehmonlar o‘tirgan zal uning ko‘ziga shu yerda namoyon bo‘ldi. Shar sotuvchi yana bir zungina ko‘zlarini yumib oldi. Zal odamlar bilan gavjum edi, hammaning vaqti chog‘. G‘ovur-g‘uvur ovozlar, qahqaha, qarsakbozliklar eshitalardi. Ko‘rinishidan, tantanali nonushta juda yaxshi uyushtirilgan edi.

Sharfurushni, yoki aniqroq qilib aytganda, tortni zalga olib kirib, stol ustiga qo‘ydilar.

Shunda sharfurush ko‘zini ochdi.

Uning ko‘zi birinchi navbatda Uch Baqaloqqa tushdi.

Ular shunaqangi semiz edilarki, buni ko‘rgan sharfurushning og‘zi lang ochilib qoldi.

«Darhol og‘zimni yumib olishim kerak, – shu choq degan fikr uning miyasiga keldi, – hozirgi ahvolimda yaxshisi, o‘zimning tirik ekanligimni sezdirmaganim ma‘qul».

---

¹ Livreya – burjua mamlakatlarida xizmatkorlar kiyadigan uqa taqilgan maxsus kiyim.

Lekin – afsus, uning og‘zi hech yumilmadi. Bu hol ikki daqiqa davom etdi. Keyin sharfurushning ajablanishi biroz kamaydi va axiyri o‘zini zo‘rlab og‘zini yumib oldi. Lekin og‘zi yumilgan zahoti birdan ko‘zlari yalt etib ochilib ketdi. U zo‘r qiyinchilik bilan navbatma-navbat goh og‘zini, goh ko‘zini yumib, nihoyat o‘zining sinchkovligiga butkul chek qo‘ydi.

Baqaloqlar zalning to‘rida boshqalardan balandroq yerda o‘tirishardi.

Ular hammadan ko‘p ovqat yeyishardi. Bir mahal ulardan bittasi hatto sochiqni ham yamlab yeya boshladi.

– Siz sochiqni yeyapsiz...

– Nahotki?! Berilib ketibman...

U sochiqni tashlab, shu onning o‘zida Uchinchi Baqaloqning qulog‘ini chaynashga kirishdi. Nega desangiz, uning qulog‘i chuchvaraga judayam o‘xshab ketardi.

Hamma qotib-qotib kula boshladi.

– Hazilni qo‘yaylik, – dedi Ikkinchi Baqaloq, qo‘lidagi vilkani yuqori ko‘tarib. – Oldimizda jiddiy masala turibdi. Tort olib kelishdi.

– Ur-ra!

Hammaga jon kirdi.

«Bu yog‘i qandoq bo‘larkin? – degan savol qiy-nardi sharfurushni. – Nima bo‘larkin? Ular meni yeb yuborishadi!»

Shu payt soat ikkiga zang urdi.

– Yana bir soatdan keyin Sud maydonida qatl boshlanadi, – dedi Birinchi Baqaloq.

– Birinchi navbatda qurolsoz Prosperoni qatl qilishsa kerak, albatta? – deb so‘radi hurmatli mehmonlardan biri.

– Uni bugun qatl qilmaydilar, – deb javob qildi Davlat kansleri.

– Nega? Nega? Nima uchun?

– Biz hozircha uni o'ldirmaymiz. Biz undan isyonchilarning rejalarini, eng asosiy fitnachilarning nomlarini bilib olmoqchimiz.

– Hozir qayerda u?

Bu yerga to'plangan butun jamoani Prospero haqidagi gap qiziqtirib qo'ygan edi, odamlar hatto tort kelganini ham unutilib qo'yishdi.

– U boyagi-boyagi temir qafasda o'tiribdi. Qafas shu yerda, qasrda, valiahd Tuttining hayvonotxonasiga qo'yilgan.

– Bu yoqqa chaqiring uni...

– Bu yoqqa olib chiqing uni! – deb qichqira boshlashdi mehmonlar.

– Darhaqiqat, – dedi Birinchi Baqaloq. – Mayli, mehmonlarimiz o'sha vahshiy hayvonni o'z ko'zlari bilan yaqindan ko'rsinlar. Hammalarinigizni hayvonotxonaga taklif qilgan bo'lar edim-u, lekin u yerda hayvonlarning bo'kirishi, chiyilashlaridan quloqlaringiz kar bo'ladi, undan keyin, u yer sassiq. Aytmoqchimanki, qadahlar jarangi-yu, shirin mevalar hididan ancha badbo'yroq-da.

– Albatta! Albatta! Hayvonotxonaga tushmaganimiz ma'qul.

– Yaxshisi, Prosperoni shu yerga olib kelishsin. Biz tort yeb o'tirib, o'sha maxluqni tomosha qilamiz.

«Obbo, yana tort! – cho'chib ketdi sharfurush. – Albatta, yeyish kerak ekanmi shu tortni... Mechkaylar!»

– Prosperoni bu yoqqa olib keling, – dedi Birinchi Baqaloq.

Davlat kansleri zaldan chiqdi. Ikki tomonda qator tizilishib turgan xizmatkorlar orqaga tisarilishib, unga ta'zim qilishdi. Natijada yo'lak devorlari ikki hissa pasayib ketdi. Mechkaylar jim bo'lib qolishdi.

– U judayam qo'rqinchli, – dedi Ikkinchi Baqaloq. – U hammadan kuchli. U hatto sherdan ham kuchliroq. Uning nafratli ko'zlari o't bo'lib yonadi. Unga tikilib qarashga hech kimning yuragi dov bermaydi.

– Uning kallasi judayam vahimali, – dedi Davlat kengashining kotibi. – Naq xumday keladi. Ustun ravoqiga o'xshaydi. Sochi mallarang, ko'rgan odam uning boshi alanga olib yonyapti deb o'ylashi mumkin.

Endi, qurolsoz Prospero haqida gap ochilganidan keyin mechkaylarning ko'ngli bir xil bo'lib ketdi. Ular ovqat yeyishdan to'xtashdi, hazil-huzulga, shang'illab gapirishga barham berishdi, qorinlarini ichiga tortib olishdi, ba'zilarining hatto rangi o'chib ketdi. Ko'pchilik mehmonlar endi Prosperoni ko'rish istagini bildirganlaridan afsuslanayotgan edilar.

Uchala Baqaloq jiddiy tus oldi, hatto xiyolgina ozganday ham bo'ldi.

Birdan hamma sukutga toldi. Hamma yoq suv quygandek jimjit bo'lib qoldi. Baqaloqlarning har biri, go'yo ikkinchisining orqasiga bekinmoqchi bo'layotganday g'imirlay boshladi.

Zalga qurolsoz Prosperoni olib kirdilar.

Oldinda Davlat kansleri kelardi. Mahbusning ikki yonida esa qilich yalang'ochlab gvar-

diyachilar kirdi, ular zalga kirishganda ham qora kleyonkadan tikilgan shlyapalarini yechmadilar. Zanjir sharaqladi. Qurolsozning qo'llariga kishan solingan edi. Uni stolga yaqin olib kelishdi. U Baqaloqlardan bir necha qadam narida to'xtadi.

Qurolsoz Prospero boshini pastga egib turardi. Uning rangi o'chgan edi. Uning peshonasida, chakkalarida va patila-patila bo'lib ketgan malla sochlari ostida qon qotib qolgan edi.

Mana, u boshini ko'tarib Baqaloqlarga tikilgan edi, shu yerga yaqin stollarda o'tirgan hamma odamlarning hushi uchib ketdi.

– Nega olib keldingiz uni bu yerga? – deb chiyilladi mehmonlardan biri. Bu – mamlakatda eng badavlat tegirmonchi edi. – Men undan qo'rqaman!

Shu gapni aytib turib, tegirmonchi hushidan ketib, oldida turgan kiselga tumshug'i bilan tushdi. Ba'zi mehmonlar eshik tomonga qocha boshladilar. Endi tort hech kimning ko'ngliga sig'may qolgan edi.

– Mendan nima istaysizlar? – deb so'radi qurolsoz.

Birinchi Baqaloq yurak yutib gap boshladi:

– Biz nusxangni bir ko'rmoqchi bo'luvдик, – dedi u. – O'zing-chi, meni qo'lga olganlar kim ekan, deb qiziqmadingmi?

– Sizlarga qarashdan jirkanaman.

– Hademay boshingni tanangdan judo qilamiz. Ana o'shanda bizga qaramaydigan bo'lasan – biz bunga kafilmiz.

– Men o'limdan qo'rqmayman. Mening boshim bitta. Lekin xalqning yuz minglab boshi bor. U boshlarni oyboltangiz bilan chopa olmaysiz.

– Bugun Sud maydonida qatl boʻladi. U yerda jallodlar sening doʻstlaringni gumdon qilishadi.

Mechkaylarning koʻngli biroz taskin topdi. Tegirmonchi hushiga keldi va hatto yuziga yopishgan kisel yuqini tili bilan yalab ham oldi.

– Koʻzingizni yogʻ bosgan, – derdi Prospero. – Sizlar oʻz qorinlaringizdan boshqa qech nimani koʻrmaysizlar...

– Gapini qarang-a! – dedi ranjigan ohangda Ikkinchi Baqaloq. – Xoʻsh, bizlar nimani koʻrishimiz kerak ekan?

– Ministrlaringizdan soʻrang. Mamlakatda nimalar boʻlayotganini ular yaxshi bilishadi.

Davlat kansleri noaniq tomoq qirib qoʻydi. Ministrlar oʻz likoplarini barmoqlari bilan doʻmbira qilib chala boshladilar.

– Soʻrang ulardan, – deb gapida davom etdi Prospero, – ular aytib berishadi sizga...

U gapini tugatmay toʻxtadi. Hamma qulogʻini ding qilib turardi.

– Ular sizga hammasini aytib beradilar: siz dehqonlarning ter toʻkib, ogʻir mashaqqat chekib uidirgan gʻallalarini tortib olgan edingiz, mana shu dehqonlar hozir katta yer egalariga qarshi isyon koʻtarmoqdalar. Ular xoʻjayinlarining qoʻrgʻonlariga oʻt qoʻyadilar, ularni mulklaridan quvib chiqaryaptilar. Konchilar koʻmir qazishdan bosh tortyaptilar, chunki qazib chiqarilgan koʻmirni sizlar tortib olasiz. Ishchilar, sizlarning boyligingizni oshirish uchun ishlashdan voz kechib, mashinalarni sindiryaptilar. Matrosalar sizlarning yuklaringizni dengizga uloqtiryaptilar. Askarlar sizlarga xizmat qilishdan bosh

tortyaptilar. Olimlar, xizmatchilar, sudyalari, aktyorlar xalq tomoniga o'tyaptilar. Ilgari sizning xizmatlaringizni qilib, xizmatlari evaziga faqat sariq chaqa olgan, lekin, ayni paytda, sizlarni semirtirgan, hamyoningizni qappaytirgan mana shu baxti qaro, sho'rpehona, och yalang'och, ozib cho'p bo'lgan yetim-yesir, mayib-majruh, qashshoqlar – hammalari sizlarga qarshi, qorni katta, toshbag'ir boylarga qarshi urush ochib bosh ko'taryaptilar.

– Nazarimda, ancha ortiqcha gapirib yubordi bu jinoyatchi, – deb gapga aralashdi Davlat kansleri.

Lekin Prospero gapida davom etdi:

– Men xalqimizga sizlardan va sizlarning hokimiyatingizdan nafratlanishni o'n besh yildan beri o'rgatib kelaman. O, bizlar juda ko'pdan buyon kuch yig'ib kelamiz! Mana, endi sizlarning kuningiz bitdi...

– Bas! – chiyilladi Uchinchi Baqaloq.

– Uni tezroq qafasiga olib borib tiqish kerak, – dedi Ikkinchi Baqaloq.

Birinchi Baqaloq bo'lsa:

– To biz gimnastikachi Tibulni qo'lga olmaganimizcha, sen qafasda yota turasan. Biz ikkovingni birga qatl etamiz. Xalq senlarning jasadlarini ko'radi. Ana shunda uning biz bilan jang qilish ishtiyoqi uzoq vaqtgacha daf bo'lib ketadi.

Prospero jim turardi. U yana boshini egib olgan edi.

Baqaloq gapida davom etdi:

– Sen kim bilan jang qilmoqchi bo'layotganingni unutib qo'yibsan. Biz, Uch Baqaloq kuchli va qudratlimiz. Hamma narsa bizning ixtiyorimiz-

da. Men, Birinchi Baqaloq butun mamlakatimizda unadigan g'allaning xo'jayini bo'laman. Ikkinchi Baqaloqqa butun ko'mir konlari qaraydi, Uchinchi Baqaloq esa hamma temirlarni sotib olgan. Biz hammadan boyroqmiz. Mamlakatdagi eng badavlat odam ham bizdan yuz chandon kambag'alroqdir. Biz o'z oltinlarimizga xohlagan narsalarni sotib olishimiz mumkin.

Shundan keyin hamma mechkaylarning jazavasi tutib ketdi. Baqaloqning gaplari ularga dalda bo'lgan edi.

– Qafasga tashlash kerak uni! Qafasga, – deb qichqira boshlashdi ular.

– Hayvonlar ichiga!

– Qafasga!

– G'alamis!

– Qafasga tiqish kerak!

Prosperoni olib chiqib ketishdi.

– Endi tort yeymiz, – dedi Birinchi Baqaloq.

«O'ldim!» – dedi ichida sharfurush.

Hamma ko'zini unga tikdi. U ko'zini yana yumib oldi. Mechkaylar vaqtichog'lik qila boshlashdi.

– Ho'-ho'-ho'!

– Ha-ha-ha! Qanday ajoyib tort-a! Tepasida sharlari ham bor!

– Sharlar judayam chiroyli.

– Anavi nusxaga qarang!

– Antiqa nusxa.

Hamma tort sari yurdi.

– Manavi tasqaraning ichi nima ekan? – deb so'radi kimdir va sharfurushning peshonasiga og'ritib bir chertdi.

– Ichi to'la konfet bo'lsa kerak.
– Yo shampan vinosidir...
– Juda qiziq! Juda qiziq!
– Kelinglar, oldin mana bu boshni uzamiz, ko'raylik-chi, nima bo'larkin...

– Voy!

Sharfurush og'riqqa chiday olmay, aniq qilib: «Voy!» deb yubordi va ko'zlarini katta ochdi.

Uning boshi ichida nima borligini bilishga qiziqqanlar cho'chib ketib, orqaga tashlandilar. Xuddi shu payt rovondan bir bolaning baralla chinqirgani eshitildi:

– Qo'g'irchoq! Mening qo'g'irchog'im!

Hamma o'sha yoqqa o'girilib, quloq sola boshladi. Hammadan ham Uchala Baqaloq bilan Davlat kansleri ko'proq bezovta bo'la boshlagan edi.

Chinqiriy yig'iga aylandi. Rovonda bir bola negadir xun bo'lib, ho'ngrab yig'lardi.

– Nima gap? – deb so'radi Birinchi Baqaloq. – Axir bu yig'layotgan valiahd Tutti-ku!

– Valiahd Tutti yig'layapti! – deb bir ovozdan takrorlashdi Ikkinchi va Uchinchi Baqaloqlar.

Keyin uchovlarining ham ranglari o'chib ketdi. Ular judayam qo'rqib ketishgan edi.

Davlat kansleri, bir nechta Ministr va xizmatkorlar rovonga chiqadigan yo'lak sari otildilar.

– Nima gap? Nima bo'ldi? – deya pichirlasha boshlashdi zalda o'tirganlar.

Bola moylangan tufisini yaltillatib zalga yugurib kirdi. U Ministrlar va xizmatkorlarni turtib, o'ziga yo'l ochib, sochini silkitganicha baqaloqlar oldiga chopqillab bordi. U ho'ng-ho'ng yig'lab bir nimalar derdi, ammo gapini hech kim tushunmasdi.

«Bu tirrancha hozir meni ko'rib qoladi! – deb xavotirlana boshladi sharfurush. – Mening nafas olishimgayam, hatto, barmoqlarimni harakat qilishigayam xalaqit qilayotgan shu yaramas krem, albatta, bu bolaga yoqib qoladi hozir. Endi, bola yig'lamasin deb, albatta, tovonimni qo'shib bir bo'lak tort kesib berishadi unga».

Lekin bola tortga hatto qayrilib ham qaramadi. Hatto sharfurushning dum-dumaloq boshi uzra turgan ajoyib sharlar ham bolaning diqqatini tortmadi.

U achchiq-achchiq yig'lardi.

– Nima gap o'zi? – deb so'radi Birinchi Baqaloq.

– Nega valiahdimiz Tutti yig'layapti? – deb so'radi Ikkinchi Baqaloq.

Uchinchi Baqaloq esa tumshayib lunjlarini shishirdi.

Valiahd Tutti o'n ikki yoshda edi. U Uch Baqaloqlar qasrida tarbiyalanardi. U xuddi kichkina shahzodadek yashardi. Baqaloqlar o'zlari uchun voris o'stirayotgan edilar. Ularning bolalari yo'q edi. Uchta Baqaloqning butun mol-davlati hamda mamlakatni idora qilish keyinchalik shu valiahd Tuttining qo'liga o'tishi kerak edi.

Valiahd Tuttining ko'z yoshlarini ko'rgan Baqaloqlar shunday dahshatga tushdilarki, qurolsoz Prosperoning gaplari ham ularni bunchalik cho'chitmagan edi.

Bola qo'llarini musht qilib silkitar, yer dep-sinar edi. Uning g'azabi va alaming cheki yo'q edi.

Lekin hech kim buning sababini bilmasdi.

Bolaning tarbiyachilari zalga kirishdan hayiqishib, yo'g'on ustunlar orqasidan mo'ralab turardilar. Egnilariga qora kiyim, boshlariga qora parik kiygan bu murabbiylar piligi tutab qorayib ketgan lampa shishaga o'xshardilar.

Nihoyat bola biroz o'zini bosib olib, bo'lgan voqeani so'zlab berdi.

– Mening qo'g'irchog'im, mening ajoyib qo'g'irchog'im sinib qoldi!.. Qo'g'irchog'imni buzib tashlashdi. Gvardiyachilar qo'g'irchog'imni qilichlari bilan ilma-teshik qilib tashlashdi...

U yana ho'ngrab yig'lay boshladi. U kichkina mushtumchalari bilan qovoqlarini ishqalab, ko'z yoshlarini yuziga surardi.

– Nima?! – deb baqirib yuborishdi Baqaloqlar.

– Nima?!

– Gvardiyachilar?

– Qilich bilan?

– Ilma-teshik qilib tashlashdi?

– Valiahd Tutting qo'g'irchog'ini-ya?

Shunda butun zal go'yo baravar nafas olgan-day past ovoz bilan:

– Bunday bo'lishi mumkin emas! – deb yubordi.

Davlat kansleri boshini changalladi. Boyagi eng badavlat tegirmonchi yana hushidan ketib qoldi, lekin shu zahotiyuq Birinchi Baqaloqning dahshatli hayqirig'idan yana o'ziga keldi:

– Bazm to'xtatilsin! Hamma ishlar keyinga qoldirilsin! Kengash chaqirilsin! Hamma mansabdorlar! Hamma sudyalalar! Hamma Ministrlar! Hamma jallodlar chaqirilsin! Bugungi qatl marosimi qoldirilsin! Saroyda hiyonat!

Alg'ov-dalg'ov boshlandi. Bir daqiqadan keyin saroy elchilari tushgan karetalar har yoqqa shamoldek uchib ketdi. Besh daqiqadan keyin esa har tomondan saroyga qarab sudyalar, maslahatchilar, jallodlar yetib kela boshladilar. Sud maydonida isyonkorlarning qatl qilinishini kutib turgan olomon uy-uyiga tarqalishga majbur bo'ldi. Jarchilar taxta supaga chiqishib, xaloyiq oldida juda muhim hodisa sodir bo'lganligi sababli qatl ertaga qoldirildi, deb jar soldilar.

Sharfurushni tort bilan birga zaldan olib chiqib ketishdi. Mechkaylarning kayflari uchib bir zumda hushyor tortdilar.

Hamma valiahd Tuttining atrofini o'rab, uning gapini tinglay boshladi.

– Men bog'da, maysa ustida o'ynab o'tirgan edim, qo'g'irchog'im ham yonimda o'tirgan edi. Biz ikkovimiz quyosh tutilishini xohlardik. Bu judayam qiziq bo'larkan. Kecha kitobda o'qigan edim. Quyosh tutilgan paytda, kuppa-kunduzi osmonda yulduzlar paydo bo'larkan...

U ko'z yoshlari og'ziga oqib tushayotganidan gapirolmay qoldi. Shunda murabbiy bo'lgan hamma voqeani batafsil gapirib berdi. Lekin murabbiy ham qiynalib-qiynalib gapirdi, chunki qo'rqqanidan vujudi dag'-dag' qaltirardi.

– Men valiahd Tutti bilan uning qo'g'irchog'idan sal nariroqda o'tirgan edim. Men burnimni oftobga toblab o'tirardim. Nega desangiz, burnimga husnbuzar chiqqan edi, quyosh shu'lasini yordamida zora shu ordonadan qutulsam deb, oftobga tutib o'tirardim. Shu payt birdan gvardiyachilar paydo bo'lishdi. Ular o'n ikki kishi edi.

Bir nimalar haqida hayajonlanib gaplashishardi. Keyin ular bizning oldimizga kelib to'xtashdi. Qiyofalari judayam qo'rqinchli edi. Ulardan biri valiahd Tuttini ko'rsatib bunday dedi: «Ana bo'ri bolasi o'tiribdi. Uchta so'qim to'ng'iz bo'ri bolasini o'stiriyapti». O! Bu gaplarning ma'nosini men o'sha zahotiyoq tushungan edim.

Kim ekan o'sha uchta so'qim to'ng'iz? – deb so'radi Birinchi Baqaloq.

Qolgan ikkitasi esa lavlagidek qizarib ketdi. Shundan keyin Birinchi Baqaloq ham qizarib ketdi. Uchalalari shunaqa zo'r pishillashardiki, hatto ayvon tomondagi oynavand eshik ularning nafasidan ochilib-yopilib turardi.

– Ular valiahd Tuttini o'rab olishdi, – deb gapi-da davom etdi tarbiyachi. – «Uchta to'ng'iz toshyurak bo'ri bolasini tarbiyalashyapti, – deyishdi ular. – Valiahd Tutti, yuraging qay tomoningda? – deb so'rashdi ular keyin, – uning yuragini sug'urib olishgan. U beshafqat, toshbag'ir, zolim bo'lib, odamlarni yomon ko'radigan bo'lib o'sishi kerak... Uch Baqaloqni to'ng'iz qo'pgandan keyin yovuz bo'ri ularning o'rnini egallaydi».

– Nega siz bunday qabih gaplarga darhol barham bermadingiz? – deb dag'dag'a qildi Davlat kansleri tarbiyachining yelkasidan changallab silkitarkan. – Ular xalq tomoniga o'tgan xoinlar ekanligiga nahot farosatingiz yetmagan bo'lsa?

Tarbiyachining kapalagi uchib ketdi.

– Fahmlashga fahmladim, lekin ulardan qo'rqdim, – deb g'o'ldiradi u. – Ular judayam darg'azab edilar. Menda bo'lsa hech qanday qurol yo'q edi, husnbuzardan boshqa... Ular hu-

jum qilishga shay bo'lib, qilichlarining bandidan ushlab turardilar. «Qaranglar, – dedi shu choq gvardiyachilardan biri, – ana tasqara. Bu qo'g'irchoq. Bo'ri bolasi qo'g'irchoq o'ynayapti. Unga jonli bolalarni ko'rsatishmaydi. Unga shu prujinali qo'g'irchoqni o'rtoq qilib berishgan». Shu gapdan keyin ikkinchi gvardiyachi qichqirdi: «Men o'g'lim bilan xotinimni qishloqqa tashlab kelganman. O'g'ilcham cho'zma cho'zma roqatka otib, boylar bog'idagi nokka tekkizibdi. U mulkdor, boy sha'ninga dog' tushirding deb, bolamni xipchin bilan savalashni buyuribdi, bu ham yetmagandek, o'sha boyning xizmatkorlari xotinimni maydon o'rtasidagi ustunga bog'lab sazoyi qilishibdi».

Gvardiyachilar baqirishib valiahd Tutti ustiga bostirib kela boshlashdi. Boyagi o'z o'g'li haqida gapirgan gvardiyachi shamshirini sug'urib olib, uni qo'g'irchoqning ko'ksiga sanchdi. Boshqalar ham shunday qilishdi...

Gap shu yerga kelganda valiahd Tutti yana yum-yum yig'lay boshladi.

– ...«Mana senga, bo'ri bolasi! – deyishdi ular.
– O'sha bo'rdoqi to'ng'izlaringning ham dodini beramiz hali».

– Qani o'sha xoinlar? – deb baqirishdi Baqaloqlar.

– Ular qo'g'irchoqni tashlab bog'ning ichkarisiga ot choptirib ketishdi. Ular: «Yashasin qurolsoz Prospero! Yashasin gimnastikachi Tibull Yo'qolsin Uch Baqaloq!» – deb qichqirishdi.

– Nega soqchilar ularga qarata o't ochishmadi? – deb g'azablanardi zaldagi odamlar.

Shunda tarbiyachi juda dahshatli bir voqeani bayon qildi.

– Soqchilar ular orqasidan shlyapa silkib qo-lishdi. Men to‘siq orqasidan turib soqchilarning gvardiyachilar bilan qanday iliq xayrlashganini ko‘rdim. Ular gvardiyachilarga qarata: «O‘rtoqlar! Xalq orasiga borib aytinglar, yaqinda butun qo‘shin xalq tomoniga o‘tadi...» – deb aytishdi.

Bog‘da mana shunday voqea yuz bergan edi.

Vahima boshlandi. Saroy gvardiyasining eng ishonchli qismlari qasr ichiga, bog‘ darvozalari oldiga, ko‘priklarga hamda shahar darvozasiga boradigan yo‘llardagi postlarga qo‘yildi.

Davlat kengashi majlisga to‘plandi. Mehmonlar jo‘nab ketishdi. Uchala Baqaloq saroy bosh tabibining tarozisida o‘zlarini tortib ko‘rdilar. Ma‘lum bo‘lishicha, ular shuncha hayajonlanganlariga qaramay zig‘ircha ham ozmabdilar. Shundan keyin bosh tabibni qamab qo‘yishni va unga non bilan suvdan boshqa hech nima bermaslikni buyurishdi.

Valiahd Tuttining qo‘g‘irchog‘ini bog‘ga chiqishib, maysa ustidan topib kelishdi. Qo‘g‘irchoq quyosh tutilishini ko‘rolmay xazon bo‘lgan edi. U hech tuzatib bo‘lmaydigan darajada dabdala qilib tashlangan edi.

Valiahd Tutti hanuz ovuna olmas edi. U singan qo‘g‘irchoqni quchoqlab ho‘ng-ho‘ng yig‘lardi. Qo‘g‘irchoq qiz bola qiyofasida edi. Uning bo‘yi ham Tuttining bo‘yi bilan bab-baravar edi – bu zo‘r mahorat bilan yasalgan qimmatbaho qo‘g‘irchoq tashqi ko‘rinishidan jajjigina jonli qizchadan sirayam farq qilmasdi.

Endi bo‘lsa, qo‘g‘irchoqning ko‘ylagi dabdala bo‘lib yirtilgan, ko‘ksida qilichlarning o‘rni qora-yib turardi.

Bundan bir soatgina burun bu qo'g'irchoq, o'tirishni, turishni, jilmayishni, raqs tushishni bilardi. Endi bo'lsa, u oddiy bir tasqaraga, uva-daga aylanib qolgan edi. Uning tomog'i oldida va ko'kragida pushti rang shohi ko'ylagi tagidan singan prujinaning xirillagani eshitilardi, odatda ko'hna soat zang chalishi oldidan shunaqa xirillaydi.

– Qo'g'irchog'im o'lib qoldi, – deb zorlanardi valiahd Tutti. – Sho'rim qursin! U o'ldi!

– Yo'q, kichkina Tutti bo'ri bolasi emas edi.

– Bu qo'g'irchoqni tuzatish kerak bo'ladi, – dedi Davlat kansleri Davlat kengashi majlisida. – Valiahd Tutti qattiq qayg'urmoqda. Qanday qilib bo'lmasin, qo'g'irchoqni tuzatmoq lozim.

– Boshqasini sotib olish kerak, – deb taklif kiritishdi Ministrlar.

– Valiahd Tutti boshqa qo'g'irchoqni xohlamaydi. U faqat mana shu qo'g'irchoqning qayta tirilishini xohlaydi.

– Axir kim uni tuzata olardi deysiz?

– Tuzatadigan odamni men bilaman, – dedi xalq maorifi Ministri.

– Kim?

– Biz, janoblar, shahrimizda doktor Gaspar Arneri yashashini unutibmiz. Shu odamning qo'lidan kelmagan ish yo'q. Valiahd Tuttining qo'g'irchog'ini shu odam tuzatib beradi.

– Hamma baravariga suyunib ketdi:

– Qoyil! Balli!

Shu payt Davlat kengashining hamma a'zolari doktor Gasparni eslab bir ovozdan qo'shiq ayta boshlashdi:

*Yulduzlarga qanday uchmoqni,
Shum tulkini qay xil tutmoqni,
Toshni qanday eritmoqni ham
Bular bizning doktor Gaspar, ha!*

Shu onning o'zidayoq doktor Gaspar nomiga buyruq hozirlandi.

«Janob doktor Gaspar Arneriga.

Uch Baqaloq hukumatining Davlat kengashi ushbu buyruq bilan birga valiahd Tuttining buzilgan qo'g'irchoq'ini yuborarkan, Sizga uni ertagacha tuzatib berishni buyuradi. Qo'g'irchoq yana avvalgidek sog'lom va tirik qiyofaga kirmog'i lozim, shunday bo'lgan taqdirda Sizga o'zingiz istagan mukofot in'om etilgay, bordi-yu, buyrug'imiz bajarilmasa, Siz og'ir jazoga tortilajaksiz,

*Davlat kengashi raisi
Davlat kansleri...»*

Buyruqning shu yeriga kansler imzo chekdi. Darhol kattakon davlat muhrini bosishdi. Muhr doira shaklida bo'lib, uning o'rtasiga liq to'la qopning tasviri tushirilgan edi.

Saroy gvardiyasi kapitani graf Bonaventura ikki nafar gvardiyachi kuzatuvida, doktor Gaspar Arnerini topib, unga Davlat kengashining farmonini topshirish uchun shaharga yo'l oldi.

Ular ot minib olishgan, orqalaridan esa kareta ergashib borardi. Karetada saroy amaldori o'tirardi. U qo'g'irchoqni tizzasiga o'tqazib olgan. Qo'g'irchoq kokillari kalta qilib qirqilgan chiroyli boshini amaldorning yelkasiga g'amgin qo'yan edi.

Valiahd Tutti yig'lashdan to'xtadi. Chunki u qayta tirilgan, sog'lom qo'g'irchoqni ertaga olib kelishlariga ishongan edi.

Bugungi kun Qasrda shunday hayajonli o'tdi.

Endi gapni osmonga uchgan sharfurush amakidan eshitaylik, xo'sh, uning sarguzashti nima bilan tugadi ekan?

Uni zaldan olib chiqib ketishganidan xabarimiz bor.

U o'zini yana shiravorxonada ko'rdi.

Xuddi mana shu payt falokat yuz berdi.

Tortni ko'tarib borayotgan xizmatkorlardan biri yerda yotgan apelsin po'chog'ini bosib toyib ketdi.

– Ehtiyot bo'! – deb qichqirishdi xizmatkorlar.

– Voy-dod! – deb baqirib yubordi sharfurush o'tirgan taxtining chayqalayotganini sezib.

Lekin xizmatkor o'zini ushlab qololmadi. U kafel yotqizilgan polga gurs etib yiqildi-da, uzun oyoqlarini osmonga ko'tarib uv tortib yig'lay boshladi.

– Ur-ra! – deb baqirishdi xursand bo'lgan shogird bolalar.

Xizmatkor ketidan sharfurush amaki ham laganpagani bilan birga qulab tushdi. U yiqilarkan, ma'yus ohangda:

– Shaytonlar! – deb so'kindi. To'rt solingan katta lagan chil-chil bo'ldi. Krem xuddi qor bo'roniga o'xshab hamma tomonga sochilib ketdi. Xizmatkor o'rnidan tura solib shataloq otib qochib qoldi.

Shogird bolalar dik-dik sakrashar, o'yinga tushishar, qiyqirishardi.

Sharfurush amaki chinni parchalari orasi-
da malina sharbati koʻlmagiga botib dabdala-
si chiqqan tortdagi eriy boshlagan asl frantsuz
kremlari koʻpigiga boʻyalib yerda oʻtirardi.

Shar sotuvchi hozir shiravorxonada boyagi
uchta bosh qandolatpazning yoʻqligini, bu yerda
faqat shogird bolalar borligini koʻrib, biroz koʻng-
li taskin topdi.

«Oshpaz bolalar bilan til biriktiraman, ular
mening bu yerdan qochishimga yordam berisha-
di, – degan qarorga keldi u, – sharlarim meni bu
dargohdan xalos etadilar».

U sharlar bogʻlangan arqonni hamon mahkam
ushlab oʻtirardi.

Shogird bolalar uni gir aylanib oʻrab olishdi.
Sharlar ulkan boylik ekanligi, hech boʻlmasa bir
dona sharga ega boʻlish eng shirin orzu va baxt
ekanligini sharfurush ularning koʻzidan koʻrib
turardi.

Shuning uchun u bunday deb gap ochdi:

– Sarguzashtlar judayam jonimga tegib ketdi.
Men kichkina bola ham, qahramon ham emas-
man. Men osmonda uchishni yomon koʻraman.
Yana Uch Baqaloqdan qoʻrqaman. Undan ke-
yin men bayram tortlariga bezak boʻlishga ham
yaramayman. Bu qasrdan tezroq qoramni oʻchir-
ishim lozim.

Shogird bolalar kulishdan toʻxtashdi. Shar-
lar esa amakining boshi uzra chayqalib, aylanib
turardi. Mana shu harakatdan quyosh shuʻlasi
sharlar sirtida goh zangori, goh sariq, goh qizil
alanga boʻlib tovlanardi. Bular juda ajoyib shar-
lar edi.

– Qochishimga ko‘maklasha olasizlarmi? – deb so‘radi sharfurush, ipni tortib-tortib qo‘yarkan.

– Ko‘maklashamiz, – dedi past ovoz bilan shogird bolalardan biri. Keyin shunday deb qo‘shib qo‘ydi: – Agar bizga sharlaringizni bersangiz.

Sharfurush niyatiga erishgan edi.

– Yaxshi, – dedi u xotirjam ohangda, – roziman. Sharlar juda qimmat turadi. Bu sharlar o‘zimga ham zarur-u, lekin mayli, kelishdik. Sizlar menga yoqib qoldinglar. Sizlarning chehralaringiz quvnoq, yuzingiz yoruq, ovozlaringiz jarangli ekan.

«Jin ursin hammalaringni!» – deb ichida qo‘shib qo‘ydi.

– Bosh shirapaz hozir omborda, – dedi shogird bola. – U kechlik choyga pechene tayyorlash uchun mol tortib olyapti. U qaytib kelguncha sizni bu yerdan chiqarib yuborishimiz kerak.

– Juda to‘g‘ri, – deb qo‘shildi sharfurush, – paysalga solishning nima keragi bor?

– Hozir. Men bir sirni bilaman.

Shogird bola shu gapni aytib bo‘lib, kafel qoplangan o‘choqqa o‘rnatilgan kattakon mis kastyul tepasiga bordi-da, uning qopqog‘ini ko‘tardi.

– Bering sharlaringizni, – deb talab qildi u.

– Jinni bo‘psan! – dedi achchig‘i chiqqan sharfurush. – Kastyulingni boshimga uramanmi? Men bu yerdan qochmoqchiman. Nima, kastyulga tushishim kerakmi?

– Ha-da.

– Kastyulga-ya?

– Kastyulga.

– Keyin nima bo‘ladi?

– O‘shanda ko‘rasiz. Tushing tezroq kostryulga. Bu yerdan qochish uchun eng qulay yo‘l shu.

Kastryul shunaqayam katta ediki, unga ozg‘in sharfurush u yoqda tursin, hatto Uch Baqaloqning eng semizi ham bemalol sig‘ardi.

– Agar, vaqt g‘animat desangiz tezroq tushing.

Shar sotuvchi kastryul ichiga mo‘raladi. Qarasa, uning tagi yo‘q ekan. Ichi xuddi quduqqa o‘xshagan qop-qorong‘i edi.

– Yaxshi, – deb xo‘rsinib qo‘ydi sharfurush. – Kastryul bo‘lsa kastryul-da. Harqalay, sharlar bilan osmonda uchishday, yo kremga cho‘milishdan yomonroq bo‘lmas. Xo‘p, bo‘lmasa, xayr, kichkina muttahamlar. Ozodlikka chiqqanim uchun haqingizni oling.

U tugunni yechib, sharlarini oshpaz bolalarga ulashdi. Sharlar hammaga yetdi: rosa yigirmata sharning hammasini bolalarga bittadan ipi bilan uzib berdi.

Keyin u beso‘naqay harakat qilib, oyog‘i bilan kastryul ichiga tushdi. Oshpaz bola kastryulning qopqog‘ini yopdi.

– Sharlar! Shar! Shar! – xursand bo‘lib qichqirishdi oshpaz bolalar.

Ular pastga tushishib, qandolatxona derazasi tagidagi bog‘ga, ko‘m-ko‘k maysazorga chiqdilar.

Bu yerda ochiq havoda shar o‘ynash rosa zavqli edi.

Shu mahal shiravorxonaning uchta derazasidan uchta shirapazning boshi ko‘rindi.

– Bu nima? – deb baqirdi ularning har biri. – Bu qanaqasi? Bu qanday tartibsizlik! Qani, ichkariga kiringlar!

Shogird bolalar bu dag'dag'adan qo'rqib ketishganidan qo'llaridagi sharlarning ipini qo'yib yuborishdi.

Baxtiyor damlar tugagan edi.

Yigirmata shar beg'ubor moviy osmonga qarab tez ko'tarila boshladi. Oshpaz bolalar bo'lsa, pastda, xushbo'y no'xat tuplari orasida, o'tloqda og'izlarini ochgancha, oq qalpoqli boshlarini osmonga ko'targancha turardilar.

V BOB

NEGR VA KARAM BOSHI

Esingizda bo'lsa, doktor Gaspar o'tkazgan behalovat tun oxirida uning uyidagi kamin ichidan dorboz va gimnastikachi Tibul chiqib kelgan edi.

Keyin ular ikkovlashib doktor Gasparning ustaxonasida tong pallasida nima ish bilan mashg'ul bo'lishgan – bu bizga ma'lum emas. Qattiq hayajonlanganidan va doktor Gasparni uzoq vaqt kuta-kuta bezovtalanib toliqqan Ganimed xola mast uyquda bir tovuqni tush ko'rib yotardi.

Ertasi kuni, sharfurush amaki Uch Baqaloq qasriga uchib borgan va gvardiyachilar vali-ahd Tuttining qo'g'irchog'ini ilma-teshik qilib tashlashgan xuddi o'sha kuni, Ganimed xolaning boshiga ko'p tashvishlar tushdi. U qopqonga ilingan sichqonni bexosdan qochirib yubordi. Mana shu sichqon o'tgan kechasi bir qadoq marmeladni paqqos tushirib ketgan edi. Undan oldin, jumadan shanbaga o'tar kechasi bo'lsa,

chinnigul o'tkazilgan tuvakni ag'darib yuborgan edi. Tuvak singan, chinniguldan esa negadir valerianka hidi kela boshlaydi.

Sichqon mana shu hayajonli tunda qopqonga ilingan edi.

Ganimed xola ertalab barvaqt turib, qopqonni ko'tardi. Sichqon xuddi bunaqa qafas ichida o'tirishga odatlanib qolganday mutlaqo beparvo o'tirardi. U ayyor o'zini shunaqa beparvo qilib ko'rsatadiki asti qo'yaverasiz.

– Ikkinchi birovlarining marmeladini yemaysan, – dedi Ganimed xola qopqonni ko'zga ko'rinadigan yerga qo'yib.

Keyin u kiyinib, bu quvonchli xabarni doktor Gasparga yetkazmoq uchun uning oldiga, ustaxonaga yo'l oldi. Kecha ertalab, marmelad yo'qolganida doktor Gaspar unga taskin berib, ko'nglini ko'tarib qo'ygan edi.

– Marmeladda kislota ko'p, shuning uchun sichqon uni yaxshi ko'radi, – degan edi u.

Bu gap Ganimed xolaning ko'nglini ancha tinchitgan edi.

– Sichqon mening kislotalarimni yaxshi ko'rarkan... Qani, ko'ramiz, u qopqonimniyam hushlarmikin.

Ganimed xola ustaxona eshigi oldiga bordi. U qopqonni qo'liga ushlab olgan edi.

Erta tong pallas edi. Ochiq derazadan daraxtlarning yam-yashil barglari chinniday yaraqlab ko'rinardi. Shamol sharfurush amakini shu kuni ertalab osmonga uchirib ketgan edi, ammo hozircha shamol turgani yo'q.

Ustaxonadan qandaydir sharpa eshitildi.

«Shoʻrlik! – deb oʻyladi Ganimed xola. – Nahot haligacha yotmagan boʻlsa?»

U eshikni taqillatdi.

Doktor ichkaridan bir nima deb javob qildi, lekin xola uning nima deganini aniq eshitilmadi.

Eshik ochildi. Ostonada doktor Gaspar turar edi. Ustaxonadan qandaydir kuygan probkaning hidiga oʻxshash hid kelardi. Burchakda tigel¹ dekchasi ostidagi olov oʻchay-oʻchay deb lipillardi.

Aftidan doktor Gaspar tunning qolgan qismini ham uyqusiz oʻtkazib, oʻzining odatdagi bironta ishi bilan mashgʻul boʻlganga oʻxshaydi.

– Yaxshi yotib turdingizmi! – dedi doktor quvnoq ohangda.

Ganimed xola qoʻlidagi qopqonni baland koʻtardi. Sichqon tumshugʻini qimirlatib iskay boshladi.

– Sichqon tutdim!

– O! – doktor judayam mamnun edi. – Qani, koʻrsating-chi!

Ganimed xola pildirab deraza oldiga bordi.

– Mana u!

Xola qopqonni uzatdi. Shu choq birdan uning koʻzi qora tanliga tushdi. Deraza oldida turgan «Ehtiyot boʻling!» deb yozilgan yashik ustida chiroyli bir negr oʻtirardi.

Negr yalangʻoch edi.

Negr qizil ishton kiygan.

Negr timqora, binafsharang, jigarrang, yaltiroq edi.

Negr trubka chekib oʻtirardi.

---

¹ Tigel dekchasi – metall eritish yo biror metallni yuqori haroratda toblab olish uchun oʻtga chidamli gilvatadan qilingan qozon.

Ganimed xola ovozining boricha «voy», deb chinqirib yubordi, shunchalik qattiq chinqirdiki, sal bo'lmasa paqqos yorilib ketayozdi. U bog'ga qo'yilgan qo'riqchiday qo'llarini ikki yoqqa yoyib, turgan yerida chir-chir aylana boshladi. Shu payt u birdan o'ng'aysiz bir harakat qilgandi, qopqonning eshikchasy jaranglab ochilib ketdi va sichqon yerga «tap» etib tushib, shu zumning o'zida qayoqqadir g'oyib bo'ldi.

Ganimed xola rosa qo'rqib ketgan edi.

Negr ovozining boricha xaxolab kulardi, u ikkita kattakon qizil qalampirni eslatuvchi qizil tufli kiygan paypoqsiz uzun oyoqlarini bahuzur uzatib o'tirardi.

Uning og'zidagi trubka, xuddi qattiq shamol paytida silkingan daraxt shoxi singari tishlari orasida likillab turardi. Doktorning bo'lsa ko'zoynagi baland-pastga silkinarkan, yalt-yalt etardi. Chunki u ham kulardi.

Ganimed xola xuddi g'uvillab esib kelgan kuchli shamoldek xonadan otilib chiqib ketdi.

– Sichqon! – deb chiyillardi u. – Sichqon! Marmelad! Negr!

Doktor Gaspar uning orqasidan yugurdi.

– Ganimed xola, – deb uni yupata boshladi, – siz bekorga hayajonlanyapsiz. Men o'zimning yangi tajribam haqida sizni ogohlantirib qo'yishni unutgan ekanman. Lekin mening doimo biron bir tajriba bilan mashg'ul ekanligimni o'zingiz yaxshi bilasiz-ku. Axir men olim odamman, turli fanlar doktoriman, har xil asboblarni ustasiman. Turfa tajribalar o'tkazib turaman. Binobarin, mening ustaxonamda nainki negrni, hatto filni

ham uchratishingiz mumkin. Ganimed xola... Ganimed xola... Negr – boshqa, quymoq – boshqa... Biz nonushta kutyapmiz. Mening negrim quymoqni judayam yaxshi ko‘radi...

– Sichqon kislotani yoqtiradi, – deb pichirladi dahshat aralash Ganimed xola, – negr bo‘lsa quymoqni yaxshi ko‘radi...

– Ha, balli. Hozir quymoqni o‘ylaylik, sichqonni kechasi tutamiz. Kechasi u albatta ilinadi, Ganimed xola... Endi u sichqonning erkinlikda qiladigan ishi qolmadi. To‘g‘ri-da, marmeladni yeb quritgan bo‘lsa...

Ganimed xola yig‘lab turib quymoq pishirarkan, unga tuz o‘rniga ko‘z yosh to‘kdi. Ko‘z yoshlari shunaqangi achchiq ediki, qalampirdan aslo qolishmasdi.

Negr esa:

– Yaxshi, serqalampir bo‘pti. Judayam mazali quymoq! – deb maqtab, quymoqni tushira boshladi.

Ganimed xola valerianka ichar, lekin undan endi negadir chinnigul hidi kelardi. Balki, ko‘z yoshi aralashganligidan shunday bo‘lgandir.

Keyin Ganimed xola derazadan qarab, doktor Gasparning ko‘chani narigi betiga o‘tib ketganini ko‘rdi. Uning hamma narsasi but edi: bo‘yniga yangi sharf o‘ragan, yangi hassa ushlagan, oyog‘iga garchi eski bo‘lsayam yap-yangi-day yaraqlagan, ikkala poyining poshnasi ham bus-butun tufli kiygan edi.

Lekin u yolg‘iz emasdi: yonida boyagi negr ketib borar edi.

Ganimed xola ko‘zlarini chirt yumdi-yu, «gurs» etib yerga o‘tirib qoldi. Aniqrog‘i yerga emas,

mushuk ustiga o'tirdi. Qo'rqib ketgan mushuk miyovlab yubordi. Jon-poni chiqib ketgan Ganimed xola mushukni urdi: birinchidan, oyoq ostida o'ralashgani uchun, ikkinchidan.. o'z vaqtda sichqonni tutib olmagan uchun.

Lekin sichqon bu mahal doktor Gasparning ustaxonasidan Ganimed xolaning shkafiga o'tib, mag'iz solingan kulchalarni kemirarkan, marmelad haqida shirin xayollarga borardi. Buni qarangi, sichqon kislotani yaxshi ko'rarkan, negrlardan ham qo'rqmas ekan.

Doktor Gaspar Arneri Soya ko'chasida turardi. Agar siz bu ko'chadan chapga burilsangiz Beza Lizaveta deb yuritiluvchi tor ko'chaga chiqasiz, u yerdan o'tib yana bir ko'chaga kirasiz-da (bu ko'cha o'zining yashin urib ketgan daraxti bilan taniqli), uni kesib o'tasiz, yana besh daqiqacha yo'l yurganingizdan so'ng O'n to'rtinchi bozorga chiqasiz.

Doktor Gaspar bilan negr shu bozor tomon yo'l olishdi. Shamol endi ko'tarila boshlagan edi. Yashin tegib, cho'ltoq supurgiga o'xshab qolgan eman daraxti xuddi arg'imchoq singari g'ijirlardi. Afisha yopishtiruvchi bir kishi, shamolning zo'ridan, yelim surtilgan afishani devorga yopishtirishga qiynalardi. Shamol afishani devorga emas, afishachining yuziga yopishtirardi, uzoqdan qaragan odamga u yuzini oq sochiq bilan artayotganga o'xshardi.

Mana, axiyr u afishani «tap» etib devorga yopishtirishga muvaffaq bo'ldi.

Doktor Gaspar afishani o'qidi:

«Fuqarolar! Fuqarolar! Fuqarolar!

Bugun Uch Baqaloq hukumati xalq uchun katta to'y-tomoshga uyushtiradi. Hammangiz O'n to'rtinchi bozorga shoshiling! Shoshiling! U yerda tomoshalar, ko'ngil ochar o'yinlar spektakllar bo'ladi! Shoshiling!»

– Mana, – dedi doktor Gaspar, – hammasi tushunarli. Bugun Sud maydonida isyonchilarni qatl etishadi. Uch Baqaloqning jallodlari boyonlar va mechkaylar hokimiyatiga qarshi isyon ko'targanlarning boshlarini oybolta bilan chopishadi. Uchta Baqaloq xalqning ko'zini shamg'alat qilishmoqchi. Ular xaloyiqning Sud maydoniga to'planishidan, kundalarni sindirishidan, jallodlarni o'ldirib, o'limga hukm etilgan o'z og'alarni ozod qilishidan qo'rqadilar. Ular shuning uchun o'yin-kulgi, tomoshalar uyushtirishyapti. Ular xalq e'tiborini bugungi qatldan chetga tortishmoqchi.

Doktor Gaspar bilan uning qorabandan hamrohi bozor maydoniga yetib kelishdi. Tomoshaxonalar atrofida xalq uymalashardi. Lekin doktor Gaspar bu yerga to'planganlar orasida bironta ham oliftani, oltin baliq va uzum rangida kiyim kiygan bironta ham xonimni, zar uqali taxti ravonda o'tirgan bironta ham aslzoda qariyani, yoniga kattakon charm hamyon osgan bironta ham savdogarni ko'rmadi.

Bu yerga shaharning chekka mahallalarida yashovchi kambag'al aholi: kosiblar, ustalar, qora non sotuvchilar, kunbay ishlaydigan cho'rilar, kampirlar, gadolar, hammollar, mayib-majruhlarni to'plangan edi. Ularning egnida-

gi bo'zrang eski, uvada kiyimlarga onda-sonda faqat yo yashil qaytarma yenglar, yo qirq yamoq splash, yo bo'lmasa rang-barang tasmalar husn berib turardi.

Shamol kampirlarning namatsimon oppoq sochlarini hurpaytirar, ko'zlarini achitar, gadolar egnidagi kulrang ro'dapolarni yulqirdi.

Hammaning chehrasi ma'yus, hamma qandaydir noxush bir xabarni kutayotganday edi.

– Sud maydonida isyonchilarni qatl etishadi, – deyishardi odamlar. – U yerda o'rtoqlarimizning boshlari chopiladi, bu yerda bo'lsa, masxarabozlar qiyshanglab bizga o'yin ko'rsatishmoqchi, chunki Uch Baqaloq ularga ko'p oltin bergan.

– Yuringlar, Sud maydoniga boramiz! – degan qichqiriqlar eshitildi.

– Bizda qurol yo'q. Bizda to'pponchalar ham, qilichlar ham yo'q. Sud maydonini esa gvardiyachilar uch qavat halqa bilan o'rab olishgan.

– Askarlar hozircha boylar tomonida xizmat qilishyapti. Ular bizga o'q otishdi. Mayli! Bugun emas ertaga ular ham biz tomonga o'tib, o'z boshliqlariga qarshi bosh ko'taradilar.

– Halitdan ular biz tomonga o'tishyapti: bugun kechasi Yulduz maydonida bir gvardiyachi o'z ofitserini otib tashladi. Shu ishi bilan u gimnastikachi Tibulni o'limdan asrab qoldi.

– Tibul qayerdaykin hozir? Qochib qutulganmikin?

– Bu ma'lum emas. Gvardiyachilar kechasi bilan to tong pallasigacha ishchilar mahallalariga o't qo'yishdi. Ular Tibulni shu yo'l bilan topmoqchi bo'lishdi.

Doktor Gaspar bilan negr tomoshaxonalarga yaqin borishdi. Tomosha hali boshlanmagan edi. Aji-buji rasmlar solingan parda ortidan, to'siqlar orqasidan g'ong'ir-g'ong'ir ovozlari, childirmalarning taraqlagani, naylarning nolasi eshitilar, bir nimalar chiyillar, shitirlar, irillardi. U yerda aktyorlar spektaklga hozirlik ko'rayotgan edilar.

Parda biroz ochilib, allaqanday bashara mo'raladi. Bu to'pponchadan otishda eng mohir mergan hisoblanuvchi ispan edi. Uning mo'ylovi dikkayib turar, bitta ko'zi naq soqqadek gir-gir aylanardi.

– A, – dedi u negrni ko'rib, – sen ham qatnashasanmi tomoshaga? Senga qancha haq to'lashdi?

Negr indamadi.

– Men o'nta oltin tanga oldim, – deb maqtandi ispan. U negrni aktyor deb o'ylagan edi. – Kel, bu yoqqa, – dedi u sirli ohangda pichirlab.

Negr parda oldiga chiqdi. Ispan unga butun sirni aytib berdi. Ma'lum bo'lishicha, Uch Baqaloq yuzta aktyor yollashibdi, ular bugun bozorlarda tomosha ko'rsatib, o'z o'yinlari bilan boyonlar va mechkaylar hukumatini har jihatdan maqtashlari va ayni paytda, isyonchilarni, qurolsoz Prosperoni va gimnastikachi Tibulni qoralashlari kerak ekan.

– Baqaloqlar fokuschilar, hayvon o'rgatuvchilar, masxarabozlar, yumuq og'iz bilan gapiruvchilar, o'yinchilardan butun-butun truppalari tashkil qilishdi... Hammaga pul berishdi.

– Nahot hamma aktyorlar ham Uch Baqaloqni maqtashga rozi? – deb so'radi doktor Gaspar.

Ispan barmog'ini labiga qo'yib:

– Tss! – deb pichirladi. – Bu to‘g‘rida oshkora gapirib bo‘lmaydi. Ko‘pchilik bosh tortdi. Ammo bosh tortganlarning hammasini qamoqqa olishdi.

Negr achchig‘i chiqib tupurdi.

Shu mahal musiqa chalindi. Ba‘zi tomoshaxonalarda o‘yin boshlandi. Olomon jonlandi.

– Fuqarolar! – deb qichqirardi taxta supa ustida turgan masxaraboz, uning ovozi jo‘jaxo‘roznikiga o‘xshab chiyillab chiqardi. – Fuqarolar! Ruxsat eting sizlarni...

U g‘ovur-g‘uvurning bosilishini kutib gapdan to‘xtadi. Uning yuzidan un to‘kildi.

– Fuqarolar, ruxsat eting, sizlarni bugungi shodiyona bilan tabriklashga: bugun bizning qimmatli, xushbichim do‘mboqqina Uchta Baqalog‘imizning sodiq jallodlari yaramas isyonchilarning boshlarini chopib tashlaydilar...

U gapini tugata olmadi. Bir usta o‘zi yeb turgan qora nondan bir tishlam sindirib olib, uni masxarabozga qarata otdi. Non masxarabozning og‘ziga tiqinday kirib qoldi.

– M-m-m-m-m-m...

Masxaraboz qancha ming‘illasa ham, hech nima qila olmadi. Yaxshi pishmagan, xom xamir uning og‘ziga qopqoq bo‘lib qolgan edi. Masxaraboz nuqul qo‘llarini silkir, aftini bujmaytirar edi.

– Yaxshi! Boplading! – deb qichqirishdi olomon orasidan.

Masxaraboz to‘siq orqasiga qochib kirib ketdi.

– Ablah! U Uch Baqaloqqa pulga sotilgan! Shuning uchun ham xalqimizning sodiq hi-moyachilarini yomonlayapti!

Musiqqa baralla gumburlay boshladi. Unga yana bir necha orkestr jo'rboldi: to'qqizta surnay, uchta mis karnay, uchta do'mbira hamda tish og'rig'ini qo'zg'aydigan bitta skripka.

Tomoshaxonalarning xo'jayinlari shu musiqqa bilan olomonning shovqinini bosmoqchi bo'lgan edilar.

– Aktyorlarimiz bunaqa non tishlamlaridan qo'rqib, qochishmasa go'rga edi, – derdi ulardan biri. – Mayli, o'zimizni go'yo hech nimani sezmaydigan tutamiz.

– Marhamat! Marhamat! Spektaklni boshlaymiz...

Boshqa bir tomoshaxona «Troya oti» deb atalardi.

Parda oldiga direktor chiqib keldi. Uning boshida yashil movutdan tikilgan cho'qqisi juda baland shlyapa, ko'kragiga doira shaklidagi mis tugmalar qadalgan, ikki yuziga juda tirishqoqlik bilan qizil surtilgan edi.

– Chim po'linglar! – dedi u go'yo nemischa gapirayotganday talaffuzda. – Chim! Pizning tomoshamiz sisning e'tiboringizg'a arsiydi.

Odamlar bir qadar tinchlanib quloq sola boshlashdi.

– Pugungi payram munosapati pilan piz pahlavon Lapitupni taklif etganmiz.

– Ti-ti-tu! – deb takrorladi karnay.

Tartarak tarillab, go'yo qarsak bazmini ifoda etganday bo'ldi.

– Pahlavon Lapitup o'z kuchi pilan sislarga mo'chisalar namoyish qiladi.

Orkestr gumburladi. Parda ochildi. Sahnaga pahlavon Lapitup chiqdi.

Chindan ham pushtirang triko kiygan bu bahaybat yigit juda kuchlidek ko'rinardi.

U boshini xuddi buqa singari qayirarkan, nuqul pishillardi. Uning mushaklari terisi ostida u yoqdan bu yoqqa yurardi, shuning uchun bilaklari quyon yutgan bo'g'ma ilonga o'xshab ketardi.

Xizmatkorlar qadoqtoshlarni ko'tarib chiqib, sahnaga tashlashdi. Sahnataxtalari qadoqtoshlarning zalvoridan teshilib keta yozdi. Chang va qipiqlar ko'tarilib, hamma yoqni qopladi. Butun bozor ahlining fikrini tortdi.

Polvon o'z san'atini ko'rsata boshladi. U har qaysi qo'lga bittadan qadoqtosh olib, ularni xuddi koptokdek osmonga otib yana ilib oldi, keyin yana ikkita qadoqtoshni kuchining boricha bir-biriga urdi... Toshlardan uchqun chaqnadi.

– Mana! – dedi u. – Uch Baqaloq qurolsoz Prospero bilan gimnastikachi Tibulning boshlarini bir-biriga mana shunday urib majaqlab tashlashadi.

Bu polvon ham Uch Baqaloqning oltiniga sotilgan edi.

– Ha-ha-ha! – deb qah-qah urdi u o'z hazilidan xursand bo'lib ketib.

Hech kim unga non otishga jur'at eta olmasligini bilardi. Uning qanchalik kuchli ekanligi hammaga yaqqol ko'rinib turardi.

Shu payt oraga cho'kkan bir zumlik sukut vaqtida birdan negrning ovozi baralla eshitildi. Xaloyiqning boshi u tomonga o'girildi.

– Nima deyapsan o'zi? – deb so'radi negr oyog'ini sahna pillapoyasiga qo'yarkan.

– Aytyapmanki, qurolsoz Prospero bilan gimnastikachi Tibulning boshini Uch Baqaloq bir-bi-

riga xuddi mana shunday jiq-jiq urib, qatig'ini chiqarib yuboradi.

– O'chir ovozingni!

Negr past ovoz bilan, xotirjam ohangda, ammo darg'azab gapirdi.

– Sen o'zing kimsan, qorayaloq? – dedi ach-chig'i chiqqan polvon.

U toshni tashlab, qo'llarini beliga qo'ydi.

Negr sahnaga ko'tarildi.

– Sen juda kuchlisan, lekin qanchalik kuchli bo'lsang, shunchalik ablah hamsan. Yaxshisi menga ayt, o'zing kimsan? Xalqni mazax qilishga kim huquq berdi senga? Men seni taniyman. Sen bosqinchining o'g'lisan. Otang haligacha zavodda ishlaydi. Singlingning oti Eli. U kir yuvadi. U boylarning kiyimini yuvadi. Ehtimol uni kecha gvardiyachilar otib tashlagandir. Sen bo'lsang xoinsan!

Polvon hang-mang bo'lib orqasiga tisarildi. Negr chindanam rost gapirayotgan edi. Polvon hech nimaga tushuna olmay garang edi.

– Qani, jo'nab qol bu yerdan! – deb baqirdi negr.

Polvon hushini yig'ib oldi. Uning yuziga qon quyildi. U mushtlarini tugdi.

– Sen menga buyruq bera olmaysan! – dedi u gapirishga qiynalib. – Men seni tanimayman. Sen shaytonsan.

– Tuyog'ingni shiqillat! Uchgacha sanayman. Bir!

Olomon jim bo'lib qoldi. Negr Lapitupning yelkasidan kelar va undan uch hissa xipcha edi, lekin agar ular mushtlashishadigan bo'lsa, negr

yengib chiqishiga hech kim shubha qilmasdi, chunki uning qiyofasi shunchalik qat'iy, jiddiy va xotirjam edi.

– Ikki!

Polvon bo'ynini qisdi.

– Jin ursin! – deb to'ng'illadi u.

– Uch!

Polvon g'oyib bo'ldi. Ko'pchilik odamlar hozir dahshatli musht tushishini kutib ko'zlarini chirt yumib olishgandi, lekin ko'zlarini ochishganida sahnada polvon yo'q edi.

U g'izillaganicha sahna orqasiga o'tib ketgan edi.

– Xalq xuddi mana shunday qilib Uch Baqaloqning dumini tugadi! – sho'x ohangda dedi negr qo'llarini ko'tarib.

Olomon shodlikdan qiyqirardi. Odamlar chapak chalishar va qalpoqlarini osmonga otishardi.

– Yashasin xalq!

– Ofarin! Ofarin!

Faqat doktor Gaspar norozi qiyofada bosh chayqardi. Uning nimadan norozi ekanligi ma'lum emasdi.

– Kim o'zi bu? Kim ekan? Kim ekan bu negr?
– deb bir-birlaridan qiziqsinib so'rashdi tomoshabinlar.

– Bu ham aktyor ekanmi?

– Uni hech ko'rmagan edik ilgari.

– Kimsan?

– Nega bizni himoya qilding?

– Ruxsat etinglar! Ruxsat etinglar!

Qandaydir bir juldurvoqi olomon orasini yorib oldinga chiqdi. Bu kecha kechqurun gul sotuvchi

qizlar va izvoshchilar bilan gaplashgan gadoning o'zi edi. Doktor Gaspar uni tanidi:

– Ruxsat etinglar! – dedi gado hayajonlanib. – Axir bizlarni laqillatishyapti-ku, nahot ko'rmayotgan bo'lsangizlar? Bu negr ham polvon Lapidupga o'xshagan aktyor-da. Urug'i bir. Bu ham Uch Baqaloqdan pul olgan.

Negr mushtlarini tugdi.

Olomonning shodligi nafratga aylandi.

– To'g'ri! Bir ablah ikkinchi ablahni haydab chiqardi.

– U o'rtog'ining po'stagini qoqishimizdan qo'rqib, mana shunaqa nayrang ko'rsatdi.

– Yo'qoll!

– Yaramas!

– Sotqin!

Doktor Gaspar bir nima demoqchi, olomonning g'azabini bosmoqchi bo'ldi-yu, lekin kechikdi. Yigirmatacha odam sahnaga otilib chiqib, negrni o'rab oldi.

Uringlar uni! – deb chiyilladi bir kampir.

Negr qo'lini cho'zdi. U xotirjam edi.

– To'xtanglar!

Uning ovozi odamlarning qiyqiriqlari, shovqini va hushtaklarini ham bosib ketdi. Hamma jim bo'lib qoldi, mana shu tinchlikda negrning xotirjam va soddagina ovozi yangradi:

– Men gimnastikachi Tibulman.

Hamma birdan nima qilishini bilmay sarosimga tushib qoldi.

Uni qurshab olgan xaloyiq halqasi buzildi.

– Ah! – deb yengil tortdi hamma.

Yuzlab kishilar birdaniga og'izlarini ochgan-cha angrayib qolishdi.

Faqat kimdir parishonlik bilan soʻradi:

– Nega boʻlmasa qorasan?

– Buni endi doktor. Gaspar Arneridan soʻranglar, – shunday deb negr jilmaygancha doktorga ishora qildi.

– Toʻgʻri, bu – u!

– Tibul!

– Tibul!

– Ura! Tibul omon ekan! Tibul tirik ekan! Tibul biz bilan!

– Yashas...

Lekin bu hayqiriq uzilib qoldi. Mutlaqo kutilmagan va koʻngilsiz bir voqea sodir boʻldi. Orqa qatordagilar bezovta boʻla boshladilar. Odamlar har tomonga tarqala boshlashdi.

– Jim! Jim!

– Qoch, Tibul, vaqt gʻanimatda!

Bozor maydoniga uchta otliq bilan bir kareta kirib kelgan edi.

Bu ikki nafar gvardiyachi kuzatuvida kelayotgan saroy gvardiyasi kapitani graf Bonaventura edi. Karetada esa saroy mansabdori valiahd Tuttining buzilgan qoʻgʻirchogʻini olib oʻtirardi. Qoʻgʻirchoq oʻzining kalta kokilli chiroyli boshini mansabdorning yelkasiga gʻamgin qoʻygan edi.

Bu odamlar doktor Gasparni qidirib yurishgan edi.

– Gvardiyachilar! – deb kimdir dod soldi.

Bir necha kishi devordan oshib juftakni rostlab qoldi.

Qora kareta toʻxtadi. Otlar boshlarini tinmay chayqardilar. Ularning afzallari jaranglar va yaltirardi. Shamol afzallarga qadalgan moviy patlarni hilpiratardi.

Otliqlar karetni qurshab olishdi.

Kapitan Bonaventuraning ovozi judayam qo'rqinchli edi. Agar skripka tish og'rig'ini qo'z-g'atsa, kapitanning ovozini eshitgan odam o'zini xuddi tishi qoqib olinayotganday his qilardi.

Kapitan uzangiga oyoq tirab turib olomondan so'radi:

– Doktor Gaspar Arnerining uyi qayerda?

U otining jilovidan tortib turardi. Qo'llariga dag'al teridan tikilgan og'zi keng qo'lqop kiygan edi.

Bu savol bir kampirga qaratilgan edi; kampir turgan yerida gir aylandi-da, qo'rqa-pisa qo'li bilan noma'lum tomonni ko'rsatdi.

– Qayerda? – deb dag'dag'a bilan savolini takrorladi kapitan.

Bu safar uning ovozi shunday gumburlab ketdiki, odamlarning vujudi xuddi bitta tishi qoqib olinganday emas, balki butun bir jag'i sindirib olinganday zirqirab ketdi.

– Men shu yerdaman. Kim meni so'rayapti?

Odamlar orani ochishdi. Doktor Gaspar bama-ylixotir yurib, kareta oldiga bordi.

– Doktor Gaspar Arneri siz bo'lasizmi?

– Doktor Gaspar Arneri menman.

Kareta eshigi ochildi.

– Darhol karetaga chiqing. Sizni uyingizga olib borishadi, hamma gapni o'sha yerda eshitasiz.

Boreytor¹ kareta orqasidan sakrab tushib, doktorning chiqishiga ko'maklashdi. Eshik qars etib yopildi.

---

¹ Karetalarning orqasidagi maxsus supachada tikka turib boruvchi xizmatkor.

Otliqlar va kareta ko'chani changitib jo'nab ketdi. Bir daqiqadan keyin ular muyulishda ko'zdan g'oyib bo'lishdi.

Kapitan Bonaventura ham, gvardiyachilar ham olomon orasiga yashiringan gimnastikachi Tibulni ko'rmadilar. Ko'rishganida ham, baribir, kecha tunda qidirishgan odam shu negr ekanligini bila olmagan bo'lardilar;

Shu bilan falokat ariganday bo'ldi. Lekin shu mahal kimdir birdan ichiqoralik bilan ilondek vishilladi.

Polvon Lapitup surp bilan sirilgan to'siq orqasidan boshini chiqarib, pichirladi:

– Xap sanimi... shoshmay tur, oshna! – U Tibulga kattakon mushtumini do'laytirdi: – Shoshmay tur, men hozir gvardiyachilarning orqasidan quvib yetib, sening shu yerda ekanligingni aytib beraman!

Shundan keyin u to'siqdan oshib tushdi. To'siq uning so'qim gavdasini ko'tara olmay, xuddi o'rdakka o'xshab g'ag'illab sinib tushdi.

Polvon taxta teshigiga kirib qolgan oyog'ini sug'urib olib, odamlar orasini yorib, hammani turtib-surib kareta orqasidan yugurib ketdi.

– To'xtanglar! – deb baqirardi u chopib borarkan, g'o'laday-g'o'laday keladigan yalang'och qo'llarini siltab. – To'xtanglar! Gimnastikachi Tibul topildi! Gimnastikachi Tibul shu yerda! Uni men qo'lga tushirdim!

Vaziyat og'irlasha boshlagan edi. Bu ham yetmaganday, oraga boyagi bir ko'zi soqqadek chirchir aylanuvchi ispan suqildi; uning kamariga pistolet qistirilgan, ikkinchi to'pponchani esa

qo'lida ushlab turardi. U taxta supaga chiqib olib irg'ishlarkan, shovqin solib bozorni boshiga ko'tardi.

– Fuqarolar! Tibulni gvardiyachilarga tutib berishimiz kerak, bo'lmasa holimiz yomon bo'ladi. Fuqarolar, Uch Baqaloqlar bilan murosani yomonlab bo'lmaydi! – deb baqirardi u.

Uning gapiga tomoshaxonaning direktori ham qo'shildi; polvon Lapitup boya shu direktorning sahnasida sharmanda bo'lgan edi.

– Tibul mening spektaklimni buzdi! U polvon Lapitupni sahnadan haydab yubordi! Men Uch Baqaloq oldida bu qorayaloq uchun javob berishni istamayman!

Olomon Tibulni o'z himoyasiga oldi.

Polvon gvardiyachilarga yeta olmadi. U yana bozor maydonida paydo bo'ldi. Endi u zing'illagancha to'ppa-to'g'ri Tibul tomonga yugurib keldi. Ispan sahnadan sakrab tushib, ikkinchi to'pponchasini ham kamaridan sug'urib oldi. Tomoshaxona direktori allaqayerdan oq qog'oz qoplangan doira ko'tarib chiqdi: sirklarda, odatda, o'rgatilgan itlar mana shunaqa doira ichidan sakrab o'tishardi. Direktor mana shu doirani qo'lida siltagancha, oqsoqlanib ispan orqasidan pastga sakrab tushdi.

Ispan to'pponchaning tepkisini ko'tardi.

Tibul uchun qochishdan boshqa chora qolmagan edi.

Olomon unga yo'l berdi. Oradan bir daqiqa o'tar-o'tmas maydonda Tibulning qorasi ko'rinmay qoldi. U taxta devordan oshib tushdi va o'zini polizda ko'rdi. U devor tirqishidan mo'ralagan

edi, polvon, ispan va direktorlarning shu poliz to-monga yugurib kelishayotganini ko'rdi. Bu juda kulgili manzara edi. Tibul kulib yubordi. Polvon xuddi quturgan filga o'xshab chopib kelar, ispan orqa oyoqlarida turib sakrayotgan kalamushga o'xshar, direktor bo'lsa, oyog'iga o'q tekkan qar-g'aga o'xshab hakkalab chopardi.

– Biz seni tiriklayin qo'lga olamiz! – deb qich-qirishardi ular. – Taslim bo'l!

Ispan ham to'pponchasining tepkisini shaqil-latar, ham tishlarini takillatardi. Direktor qo'lga ko'tarib olgan qog'oz doirani silkitardi.

Tibul esa bu tomonda ularning hujumini kutib shay bo'lib turardi. U turgan yer xamirday yum-shoq qora shudgor edi. Hamma yoq jo'yak edi. Bu yerda karam, lavlagi o'sar, qandaydir yashil no-vdalar pechak o'tdek poyalarga chirmashgan, sha-paloqdek-shapaloqdek barglar yoyilib yotar edi.

Bular hammasi shamoldan tebranar edi. Moviy beg'ubor osmondan shishadek tiniq, nur yog'ilib turardi.

Jang boshlandi.

Uchala dushman devor tagiga yetib keldi.

– Shu yerdamisan? – deb so'radi polvon.

Hech qanday tovush eshitilmadi.

Endi ispan gap boshladi:

– Taslim bo'l! Mening ikki qo'limda ikkita to'p-poncha bor. Ikkoviniyam «Tovlamachi va uning o'g'li» deb yuritiluvchi firma ishlagan. O'zim mam-lakatda eng zo'r merganman, tushundingmi?

Tibul to'pponcha otish san'atidan bexabar edi. Undan keyin, uning to'pponchasi ham yo'q edi, lekin hozir uning qo'li ostida yoki aniqroq qilib

aytiladigan bo'lsa, oyog'i ostida karam boshlari g'ij-g'ij edi. U engashib dum-dumaloq va kattagina bir karamni sug'urib oldi-da, devordan oshirib otdi. Karam borib to'ppa-to'g'ri direktorning qorniga tegdi. Keyin ikkinchi, uchinchi karam boshlari dushman ustiga yog'ila boshladi. Karamlar xuddi bombalardek portlardi.

Dushmanlar sarosimaga tushib qolishdi.

Tibul to'rtinchi karamni uzgani engashdi. U karamni ushlab kuchining boricha tortsa ham, uni sug'urib olishga kuchi yetmadi – karam joyidan hech qo'zg'almasdi deng. Bu ham yetmagandek, u karam odamga o'xshab tilga kirdi:

– Bu karam boshi emas, mening kallam. Men sharfurushman. Men Uch Baqaloq Qasridan qochib yer osti yo'lagiga tushdim, keyin bu yerga kelib qoldim. Bu yo'lning boshi kastryul ichida, oxiri shu yerda ekan. Bu yer osti yo'lagi achchig'ichakka o'xshab rosa cho'zilib kelgan ekan o'ziyam...

Tibul quloqlariga ishonmadi: buni qarangki, karam boshi o'zini odam boshi deb atayotgan edi!

Shunda u engashib, oyog'i ostidagi mo'jizaga qaradi. Shundan keyingina u ko'zlariga ishonishga majbur bo'ldi. Dor ustida yuradigan odamning ko'zlari hech qachon aldamaydi.

Darhaqiqat, Tibul ko'rgan narsa karam boshiga mutlaqo o'xshamas edi. U o'z oyog'i ostida sharfurushning tovoqdek basharasini ko'rdi. Bu bashara hali ham biqiniga dastorgul rasmi solingan, jo'mragi ingichka choynakka o'xshardi.

Sharfurushning boshi yerdan chiqib turar, hammayog'i loy, egat esa uning bo'ynini xuddi qora yoqadek o'rab olgan edi.

– Salom! – dedi Tibul.

Sharfurush unga soqqadek-soqqadek ko'zlarini tikdi, ko'zlarida nafis osmonning aksi ko'rindi.

– Men oshpaz bolalarga sharlarimni berdim, ular shu sharlar evaziga meni qasrdan chiqarib yuborishdi. Darvoqe, ana o'sha sharlardan bittasi uchib ketyapti...

Tibul boshini ko'tarib, juda-juda balandda ko'zni qamashtirgudek moviy osmonda kichkinagina zarg'aldoqrang sharning uchib yurganini ko'rdi.

Bu oshpaz bolalar uchirib yuborgan sharlardan bittasi edi.

Devorning narigi tomonida turib, hujum qilish rejasini ko'zlayotgan uchta odam ham osmondagi sharni ko'rdi. Ispan hamma narsani unutib yubordi. U bo'yi baravar irg'ishlab, soqqasimon ko'zini chir-chir aylantirdi-da, sharni nishonga ola boshladi. Merganlik bo'lsa o'zini tomdan tashlaydigan odam edi u.

– Qaranglar, – deb chinqirdi u, – o'n qavatli imoratdan ham balandda bir bema'ni shar uchib ketyapti! O'n tilladan garov o'ynaymanki, men uni urib tushiraman. Mendan zo'r mergan yo'q bu mamlakatda.

Garchi ispan bilan garov o'ynashni hech kim xohlamagan bo'lsa ham, bu hol uning hafsalasini susaytirmadi. Polvon bilan direktorning achchig'i chiqdi.

– Eshshak! – deb o'kirdi polvon. – Eshshak! Hozir sharni mo'ljalga oladigan paytmi? Eshshak! Biz Tibulni qo'lga olishimiz kerak. O'qlaringni bekorga sarflama.

Ispanga bu gaplar kor qilmadi. Bu mergan uchun shar judayam qiziqarli nishon edi. Ispan o'zining o'ynoqi ko'zini yumib nishonni mo'ljalga ola boshdadi. U shu mo'ljalga olish bilan band paytida Tibul sharfurushni yer bag'ridan tortib oldi. O, bu juda qiyomat manzara edi! Sharfurushning eg-niga yopishmagan narsa qolmagan edi! Kremning ham, qiyomning ham qoldig'i, loy parchalari ham, yulduz shaklidagi nafis sukatlar ham yopishgan, sachragan edi uning hamma yog'iga.

Tibul shar sotuvchini xuddi shisha og'zidan tiqinni tortib olganday sug'urib olgan yerda qop-qora o'ra paydo bo'ldi. Bu o'raga tuproq to'kildi, to'kilgan tuproqning ovozi pastdan xuddi izvoshning brezent tomiga yoqqan do'lga o'xshab eshitildi.

Ispan o'q uzdi. Lekin sharga tekkiza olma-di, albatta. Evoh! O'q o'z direktorining yashil shlyapasiga tegdi, bu shlyapa ham cherkovning qo'ng'iroqxonasichalik baland edi.

Tibul bu paytdan foydalanib, polizning narigi boshidagi devordan oshib gocha boshladi.

O'q tekkan yashil shlyapa direktor boshidan tushib ketib, xuddi samovar karnayidek duma-lab ketdi. Ispan judayam qattiq izza bo'ldi: eng zo'r mergan degan sha'niga dog' tushgan edi! Bu ham yetmagandek, direktorning ham undan ix-losi qaytgan edi.

– Voy, kasofat-e! – Direktorning xunobi chiqib ketdi va g'azablanganidan nafasi og'ziga tiqilib, qo'lidagi qog'oz doirani ispanning boshiga kiy-dirdi. Doira tarillab yirtildi, buning natijasida is-panning bo'ynini arrasimon qog'oz yoqa o'radi.

Birgina Lapitup bu mojaroga aralashmadi. Lekin o'q ovozi tevarak-atrofdagi itlarni bezovta qilib qo'ygan edi. Bitta it qayerdandir otilib chiqib, to'ppa-to'g'ri polvon tomonga g'izillab kelaverdi.

Lapitup faqat:

– Kimning joni shirin bo'lsa qochib qolsin! – deb baqira oldi, xolos.

Uchovlari ham tiraqaylab qocha boshlashdi.

Yolg'iz sharfurush joyida qoqqan qoziqdek turib qolgan edi. U devor boshiga chiqib olib tevarak-atrofga ko'z tashladi. «Uch og'ayni botirlar» yam-yashil qiyalikdan pastga o'mbaloq oshib tushib ketishdi. Lapitup it tishlagan yo'g'on boldirini ushlagancha bir oyoqda hakkalab borardi, direktor daraxtga chiqib olgan va xuddi boyqushga o'xshab xurpayib osilib turardi, ispan esa qog'oz doira kiydirilgan boshini har tomonga burib, nuqul orqasidan quvib kelayotgan itga o'q uzardi-yu, lekin otgan o'qi har safar poliz qo'riqchisiga borib tegardi.

It nishab labiga borganda taqqa to'xtadi, aftidan, u ortiq hujum qilishni istamagan edi. U Lapitup boldirining ta'mini tatib ko'rgan va bu ishidan batamom qanoat hosil qilib, dumini likillatar va og'zini katta ochib iljayarkan, pushtirang yaltiroq tilini osiltirib turardi.

VI BOB

KUTILMAGAN VAZIYAT

– Doktor Gaspar Ameridan so'rang, – deb javob qilgan edi Tibul, nega negr bo'lib olding, deb berilgan savolga.

Lekin buning sababini doktor Gaspardan soʻramasdan turib ham fahmlasa boʻlardi. Esingizda boʻlsa: Tibul jang maydonidan gʻoyib boʻlgan edi. Qani bir eslab koʻraylik: gvardiyachilar uning payiga tushib qidirishdi, ishchi mahallalariga oʻt qoʻyishdi, Yulduz maydonida otishma boshlashdi. Tibul esa doktor Gasparning uyiga yashirindi. Lekin bu yerda ham uni istagan paytda topib olishlari mumkin edi. Xavf-xatar muqarrar edi. Chunki uni judayam koʻp odam koʻrgan va tanirdi.

Doʻkondor Uch Baqaloq tomonida edi, negaki u semiz va boy. Doktor Gaspar bilan qoʻshni boʻlib yashab turgan har qanday boy odam, doktor Tibulga oʻz uyidan boshpana berdi, deb gvardiyachilarga yetkazishi mumkin edi.

– Siz tashqi qiyofangizni oʻzgartirishingiz kerak, – degan edi doktor Gaspar Tibul uyiga kirib kelgan oʻsha kechasi.

Ana shundan keyin doktor Gaspar Tibulni shunaqa qiyofaga kiritgan edi.

– Siz pahlavon qomatsiz, – degan edi doktor. – Koʻkrak qafasingiz judayam keng, yagʻrinlaringiz keng, tishlaringiz oppoq, sochingiz jingalak, tikandek qattiq va tim qora. Agar badaningiz oq boʻlmaganida, siz Shimoliy Amerika negriga judayam oʻxshab ketgan boʻlar edingiz. Ayni mudao. Men sizni qora tanli boʻlishingizga koʻmaklashaman.

Doktor Gaspar Arneri yuzta ilmni oʻrgangan olim edi. U juda jiddiy odam edi-yu, lekin feʼli oqkoʻngil edi. Har bir ishning oʻz vaqt-soati bor deganlaridek baʼzi-baʼzida u koʻngilxushlik qilishni yaxshi koʻrardi. Lekin hatto shu dam olayotgan

chog'larida ham olim bo'lib qolar edi. Shunaqa paytlarda u yetimxonalaridagi kambag'al bolalar uchun ko'chirma suratlar tayyorlar, judayam alomat mushaklar, o'yinchoqlar yasar, juda antiqa tovush chiqaruvchi musiqa asboblari yasar, yangi bo'yoqlar kashf etardi.

– Mana, – dedi u Tibulga, – mana, ko'ring. Mana bu shishada rangsiz suyuqlik bor. Lekin u biron odamning badaniga surtilsa, quruq havo ta'sirida badanni qora rangga bo'yaydi, qora bo'lganda ham xuddi negrlar badaniga o'xshatib to'q jigarrang holga kiritadi. Mana bu shishadagi essensiya bilan esa o'sha qora bo'yoqni yuvib tashlash mumkin.

Tibul rang-barang uchburchak matolardan quroq qilib tikilgan trikosini yechdi-da, kuyindi hidini beruvchi achchiq suyuqlikni badaniga surkay boshladi.

Bir soatdan keyin u qop-qora negrga aylandi qo'ydi.

Ganimed xola tutgan sichqonini ko'tarib xuddi shu paytda kirib kelgan edi. U yog'ini o'zingiz yaxshi bilasiz.

Endi doktor Gasparga qaytaylik. Kapitan Bonaventura uni saroy mansabdorining qora karetasiga o'tqizib olib ketgan paytda biz u bilan ajrashgan edik.

Kareta shamoldek yelib borardi. Polvon Lapi-tup bu kareta orqasidan yugurib, unga yeta olmaganidan xabaringiz bor.

Karetaning ichi qorong'i edi. Doktor avvaliga o'z yonida o'tirgan mansabdor haqida, tizzasiga sochlari paxmaygan qiz bolani o'tqazib olibdi, deb o'yladi.

Mansabdor churq etmasdi. Bola ham.

– Avf etasiz, sizni siqib qoʻymadimmi? – deb soʻradi iltifotli doktor, boshidagi shlyapasini xiyol koʻtarib.

– Bahuzur oʻtiravering, – deb quruqqina javob qildi mansabdor.

Karetaning torgina darchasidan koʻcha chiroqlari shuʻlasi lip-lip oʻtardi. Yana bir daqiqadan keyin doktorning koʻzlari qorongʻilikka koʻnikib qoldi. Ana shunda u mansabdorning uzun burnini, yarim yumuq koʻzlarini va juda bejirim koʻylak kiygan bir dilbar qizchani koʻrdi. Qizaloq nihoyatda maʼyus koʻrinardi. Yana uning rangi ham oʻchgan boʻlsa kerag-u, lekin qorongʻida buni aniq koʻrib boʻlmas edi.

«Bechora qiz! – deb oʻyladi doktor Gaspar. – Kasalga oʻxshaydi».

Keyin yana mansabdorga murojaat qildi:

– Aftidan, mening yordamim kerakka oʻxshaydi, a, sizga? Shoʻrlik qizchanning tobi qochib qopti-da?

– Ha, sizning yordamingiz kerak, – deb javob qildi uzun burunli mansabdor.

«Hech shubha yoʻqki, bu qizcha yo Uch Baqa-loqdan birining jiyani, yo boʻlmasa, valiahd Tut-tining kichik mehmoni, – deb faraz qila boshladi doktor. – Bu qizchanning juda izzat-eʻtiborli zot ekanligi koʻrinib turibdi, chunki u nihoyatda bejirim kiyingan, buning ustiga, uni saroydan gvardiya kapitani kuzatuvida olib kelishyapti. Bu gumon toʻgʻri-ya, lekin valiahd Tuttining oldiga tirik bolalarni kiritishmaydi-ku. Unda bu farishta qiz qanday qilib saroyga kirib qoldi ekan?»

Doktor o'ylayverib boshi qotdi. U yana tanqa burun mansabdor bilan suhbat qurishga urindi:

– Ayting-chi, qizaloqning dardi nima ekan? Nahot bo'gma kasal bo'lsa?

– Yo'q, uning ko'kragi teshilgan.

– Siz, uning o'pkasi kasal demoqchisiz, shekilli?

– Uning ko'kragi teshilgan, – deb takrorladi mansabdor.

Doktor odob yuzasidan u bilan bahslashib o'tirmadi.

– Bechora qizaloq! – deb xo'rsinib qo'ydi u.

– Bu qizaloq emas, qo'g'irchoq, – dedi mansabdor.

Bu payt kareta doktorning uyi oldida to'xtadi.

Qo'g'irchoq ko'targan mansabdor bilan kapitan Bonaventura doktorning orqasidan uning uyiga kirishdi. Doktor ularni ustaxonasida qabul qildi.

– Agar bu qo'g'irchoq bo'lsa, unda sizlarga qanday yordamim tegishi mumkin?

Mansabdorning batafsil izohidan keyin hamma narsa oydinlashdi.

Ertalabki hayajoni hamon bosilmagan Ganimed xola eshik tirqishidan mo'ralab, bahaybat kapitan Bonaventurani ko'rib turardi. Kapitan qilichiga tayanib, qaytarma qo'njli katta etik kiygan oyoqlarini tinimsiz likillatardi. Etigining shporlari esa dumli yulduzga o'xshab ketardi. Ganimed xola kapitandan tashqari yana pushtirang bejirim ko'ylak kiygan g'amgin va xasta bir qizchani ko'rdi – mansabdor u qizchani kursiga o'tqizib qo'ygan edi. Qizaloq paxmaygan sochli boshini egib o'tirarkan, go'yo pastga, tasma

o'rniga oltinrang gul qadalgan atlas tufli kiygan jaji oyoqlariga tikilayotgandek ko'rinardi.

Kuchli esayotgan shamol rovondagi deraza qopqalarini taraqlatib ochib-yopardi, shu ovoz tufayli Ganimed xola ichkarida bo'layotgan gapni aniq eshita olmayotgan edi.

Lekin shunday bo'lsa ham u ba'zi bir narsalarni tushunib oldi.

Mansabdor doktor Gasparga Uch Baqaloq Davlati kengashining farmonini ko'rsatdi. Doktor farmonni o'qib chiqib, qattiq hayajonlana boshladi.

– Qo'g'irchoq ertaga ertalabgacha tuzalishi shart, – dedi mansabdor o'rnidan turarkan.

Kapitan Bonaventura poshnasini poshnasiga urib, shporlarini shiqillatib qo'ydi.

– Ha... lekin... – doktor nochor ahvolda qo'llarini yoydi. – Men urinib ko'raman, ammo kafolat berish mumkin emas. Men bu sehrli qo'g'irchoqning mexanizmi bilan tanish emasman. Men uni o'rganib chiqishim, qayeri shikastlanganini aniqlashim, nihoyat, shu shikastlangan mexanizm uchun yangi qismlar tayyorlashim kerak. Buning uchun menga juda ko'p vaqt kerak bo'ladi. Ehtimol, hali mening iste'dodim buni tuza-tishga ojizlik ham qilar... Balki bu yaralangan qo'g'irchoqning sog'lig'ini tiklashga mening qurbim yetmas ham... M...en qo'rqaman, janoblar... Vaqt juda qisqa... Faqat bir kecha... Men so'z bera olmayman...

Mansabdor doktorning so'zini bo'ldi. U barmog'ini ko'tarib shunday dedi:

– Biz buni paysalga sola olmaymiz, chunki valiahd Tuttining qayg'usi beqiyosdir. Qo'g'ir-

choq ertaga ertalabgacha tirilishi shart. Uch Baqaloqning xohishi shunday. Hech kim ularning farmonini bajarmaslikka jur'at eta olmaydi. Ertaga ertalab siz Uch Baqaloq saroyiga tuzalgan, sog'lom qo'g'irchoqni olib borasiz.

– To'g'ri... lekin... – deb e'tiroz bildira boshladi doktor.

– Hech qanday «lekin-pekin» bo'lishi mumkin emas! Qo'g'irchoq ertaga ertalab tuzalishi shart. Agar shu ishni bajarsangiz – katta mukofotga sazovor bo'lasiz, bajarmasangiz – qattiq jazoga tortilasiz.

Doktor judayam qattiq hayajonga tushdi.

– Men urinib ko'raman, – deb g'o'ldirardi u.
– Lekin, tushuning, axir, bu nihoyatda mas'uliyatli ish...

– Albatta, – deya uning so'zini bo'ldi mansabdor va barmog'ini pastga tushirdi. – Men farmonni sizga bayon qildim, endi siz uni bajarishingiz lozim. Yaxshi qoling!

Eshik tirqishidan mo'ralab turgan Ganimed xola o'zini orqaga oldi va chopganча o'z xonasiga kirib ketdi; bu yerda, burchakda boya qopqondan qochgan baxtiyor sichqon bir nimani qitirlatib kemirib yotardi. Qo'rqinchli mehmonlar ko'chaga chiqishdi. Mansabdor karetaga o'tirdi; graf Bonaventura shporlarini yaltiratib va shiqillatib otiga mindi; gvardiyachilar shlyapalarini bostirib kiydilar. Shundan keyin hammalari ot choptirib jo'nab ketdilar.

Valiahd Tuttining qo'g'irchog'i doktorning ustaxonasida qoldi.

Doktor mehmonlarni kuzatib uyga kirgach, Ganimed xolani qidirib topdi-da, uni asabiy jerkib dedi:

– Ganimed xola! Esingizda bo'lsin. Men donishmand odam, mohir doktor va hiylagar usta deb dovrug' qozonganman, shu nominga dog'tushirishni istamayman. Bundan tashqari, men o'z kallamni ham qadrlayman. Ammo ertaga ertalab dovrug'imdan ham, kallamdan ham ajrashim mumkin. Men bugun tun bo'yi juda og'ir bir ish bilan mashg'ul bo'lishim kerak. Tushundingizmi? – u Uch Baqaloq hukumatining Davlat kengashi farmonini silkib ko'rsata boshladi. – Menga hech kim xalal bermasligi kerak. Uyda shovqin solmang. Likoplarni sharaqlatmang. Is-pis ham chiqarib o'tirmang. Tovuqlarni «tu-tu»lab chaqirmang. Sichqon tutmang. Hech qanaqa quymoq, rangli karam, marmeladu valeriyanka haqida gap bo'lishi mumkin emas! Tushundingizmi?

Doktor Gaspar rosa xunob edi.

Ganimed xola o'z xonasiga kirib, ichidan berkitib oldi.

– Alomat narsalar, o'ta alomat narsalar! – deb to'ng'illardi u. – Hech narsaga tushunmayapman. Allaqanday negr, allaqanday qo'g'irchoq, yana qanaqadir farmon... Nimalar bo'lyapti o'zi?

Ganimed xola o'ziga tasalli berish niyatida xat yozmoqchi bo'ldi. Lekin patqalamni qitirlatmasdan judayam ehtiyotkorlik bilan yoza boshladi. U doktorni bezovta qilishdan qo'rqardi.

Oradan bir soat vaqt o'tdi. Ganimed xola hamon yozardi. Mana, u nihoyat, bugun ertalab doktor Gasparning ustaxonasida paydo bo'lib qolgan alomat negrni tasvirlashga kirishdi.

«...Ular ikkovlashib chiqib ketishdi. Doktor saroy mansabdori va gvardiyachilar bilan qaytib

keldi. Ular o'zlari bilan bir qo'g'irchoq olib kelishdi; bu qo'g'irchoq tirik qizaloqqa judayam o'xshab ketardi. Lekin bu safar ular orasida negr yo'q edi. U qayoqqa g'oyib bo'ldiykin, bilmayman...»

Negrning, ya'ni gimnastikachi Tibulning qayoqqa ketgani masalasi ayni paytda doktor Gasparni ham xavotirlantirayotgan edi. U qo'g'irchoqni kuzatish bilan ovora ekan, Tibul hech xayolidan ketmasdi. Doktorning xunobi chiqib o'zi bilan o'zi gaplashardi:

– Bu qanday ehtiyotsizlik! Men uni nihoyatda antiqa bo'yoqqa bo'yab, mutlaqo hech kim taniy olmaydigan negrga aylantirib qo'ygan bo'lsam-u, u bugun O'n to'rtinchi bozorga borib, o'zini odamlarga tanitib o'tirsa! Axir endi uni tutib olishlari mumkin-ku... Ah! Odam degan shunaqayam ehtiyotsiz bo'ladimi? Nahot uning temir qafasga tushgisi kelgan bo'lsa?

Doktor Gaspar judayam qattiq ranjyotgan edi. Bir tomonda Tibulning ehtiyotsizligi, bir tomonda mana bu dardisar qo'g'irchoq... Buning ustiga kechagi tashvishlar, Sud maydoniga qurilgan o'nta qatl kundasi...

– Mudhish zamon! – dedi doktor.

Bugungi qatlning qoldirilganidan u bexabar edi. Saroy mansabdori kamgap odam edi. Shuning uchun u bugun saroyda yuz bergan voqealar haqida doktorga churq etib og'iz ham ochmagan edi.

Doktor bechora qo'g'irchoqni ko'zdan kechirarkan, hayron bo'lib derdi:

– Bu jarohatlar nimadan ekan? Bu tig'ning, ehtimolki, qilichning izi bo'lsa kerak. Shunday qo'g'irchoqni, ajib qizaloqni ilma-teshik qilib

yuborishibdi... Buni kim qildiykin? Valiahd Tut-
tining qo'g'irchog'iga qilich ko'tarishga kimning
haddi sig'diykin?

Buni gvardiyachilar qilganini doktor hech
tasavvur qila olmas edi. Hattoki saroy gvardi-
yasining Uch Baqaloqqa xizmat qilishdan bosh
tortib, xalq tomoniga o'ta boshlaganini u xayoli-
ga ham keltira olmasdi. Buni eshitganida bormi,
doktorning xursandchilikdan boshi osmonga
yetgan bo'lardi!

Doktor qo'g'irchoqning boshini qo'lga oldi. De-
razadan oftob tushib turardi. Oftob qo'g'irchoq-
ning yuzini juda yaxshi yoritayotgan edi. Doktor
qo'g'irchoqqa tikilib qoldi.

«Taajjub, judayam taajjub, – deb o'ylay bosh-
ladi u. – Men ilgariyam bu chehrani qayerda-
dir ko'rgandayman... Ha, ha, albatta ko'rgan-
man! Men buni ko'rganman, taniyapman uni.
Lekin qayerda? Qachon? Bu yuz jonli edi, u ti-
rik qizchaning yuzi edi, u tabassum qilar, juda
alomat bu yuz mehribon, tannoz, biroz g'amgin
bo'lardi... Ha, ha. Bunga hech shubha bo'lishi
mumkin emas! Lekin ko'zimning xiraligi qurib
ketsin, odamlarning yuzini eslab ololmay qoldim-
da».

U qo'g'irchoqning jingalak sochli jajji boshini
ko'ziga yaqin olib keldi.

«Qanday ajoyib qo'g'irchoq! Qanday dono odam
yaratdiykin uni! U oddiy qo'g'irchoqlarga o'xsha-
maydi. Qo'g'irchoqlarning odatda ko'zlari ko'k va
baqraygan bo'lib, odamlarnikiga o'xshamaydi,
ma'nosiz boqadi, burni tanqaygan, labi cho'ch-
chaygan, beo'xshov oq-sariq jingalak sochlari
xuddi qo'yning yungiga o'xshaydi. Qo'g'irchoqlar

ko'inishidan baxtliga o'xshaydilar, aslida esa tentak bo'lishadi... Lekin mana bu qo'g'irchoqning qo'g'irchoqqa o'xshaydigan hech qanday jihati yo'q. Ont ichamanki, bu – qo'g'irchoq qiyofasiga kirgan qizchaga o'xshaydi nazarimda!»

Doktor Gaspar o'zining bu g'ayrioddiy bemorini maroq bilan ko'zdan kechirardi. Lekin qachonlardir, qayerdadir shu rangpar chehrani, ma'noli boquvchi shu qo'yko'zlarni, shu kalta kesilgan, hurpaygan soch tolalarini ko'rganman, degan fikr hech ham uning xayolidan nari ketmasdi. Bu qo'g'irchoqning boshini xiyol burib turib qarashi unga ayniqsa tanishdek tuyulardi: qo'g'irchoq bo'ynini xiyolgina yon tomonga egib, doktorga qovog'ini uyib, diqqat bilan, mug'ambirona boqardi...

Doktor o'zini bosa olmay, baland ovoz bilan so'radi:

– Qo'g'irchoq, isming nima?

Lekin qizcha indamasdi. Shunda doktor hushini yig'ib oldi. Qo'g'irchoq buzilgan edi; uning ovozini chiqarish, yuragini tuzatish kerak, uni yana qaytadan iljayishga, raqs tushishga va o'z tengqurlari bo'lgan – qizchalarning qiliqlariga o'rgatish kerak.

«Yoshi o'n ikkilarda bo'lsa kerak».

Vaqt g'animat edi. Doktor ishga kirishdi. «Men qo'g'irchoqni tiriltirishim kerak».

Bu orada Ganimed xola maktubini yozib tugatdi. Shundan keyin ham u yana ikki soatgacha zerikib o'tirdi. Oxiri sabri chidamay, sinchkovligi qo'zib ketdi. «Doktor Gaspar qanday shoshilinch ishni bajarishi kerak ekan? Haligi qanaqa qo'g'irchoq ekan?»

U ustaxona eshigi oldiga oyoq uchida ohista yurib keldi-da, kalit soladigan yuraksimon tir-qishdan mo'raladi. Afsus! Teshikka kalit tiqilgan edi. Ganimed xola hech nima ko'rolmadi, lekin shu mahal eshik ochilib, doktor Gaspar chiqib keldi. Uning avzoyi buzuq, xayoli parishon edi, shuning uchun u adabsizlik qilib eshik tir-qishidan mo'ralamoqchi bo'lgan Ganimed xolaga hatto tanbeh ham bermadi. Lekin Ganimed xola shundoq ham juda uyalib ketgan edi.

– Ganimed xola, – dedi doktor. – Men ketyapman. Aniqrog'i, men jo'nab ketishim kerak. Izvosh chaqirtirsangiz.

U jim qoldi, so'ng kafti bilan peshonasini ishqalay boshladi.

– Men Uch Baqaloq Qasriga ketyapman. U yerdan qaytib kelmasligim ham ehtimoldan xoli emas.

Ganimed xola hayratga tushib orqasiga tisarildi:

– Uch Baqaloq qasriga!

– Ha, Ganimed xola. Ish juda chatoq. Menga valiahd Tuttining qo'g'irchog'ini olib kelishdi. Bu dunyoda eng yaxshi qo'g'irchoq hisoblanadi. Uning mexanizmi singan. Uch Baqaloq Davlati kengashi ertaga ertalabgacha shu qo'g'irchoqni tuzatib berishni buyurgandi menga. Endi meni qattiq jazoga tortishsa kerak.

Ganimed xola ko'zlariga g'ilt-g'ilt yosh oldi.

– Lekin men bu bechora qo'g'irchoqni tuzatishga ojizman. Men uning ko'ksidagi murvatni mufassal ko'zdan kechirib chiqdim, uning sirini ham bilib oldim, uni tuzatishim ham mumkin edi. Lekin... arzimagan narsa! Arzimagan bir qism deb, Ganimed xola, buyruqni bajara ol-

mayman. O'sha antiqa murvat ichida bitta tishli g'ildirakcha bor – shu darz ketgan... U ishga yaroqsiz bo'lib qolgan! O'rniga yangisini yasash kerak... Menda shu g'ildirakchani yasashga loyiq metall ham bor, kumushsimon ma'dan... Lekin ishga kirishishdan oldin u metallni eng kamida ikki kun to'tiyo eritmasida saqlash kerak. Tushunyapsizmi, ikki kun... Qo'g'irchoq esa ertaga ertalab tayyor bo'lishi kerak.

– O'shaning o'rniga boshqa bironta g'ildirakni o'rnatsa bo'lmasmikin? – deya qo'rqa-pisa luqma tashladi Ganimed xola.

Doktor ma'yus qo'l siltadi:

– Men hamma chorani qo'llab ko'rdim, hech bo'lmayapti.

Yana besh daqiqadan keyin doktor Gasparning uyi oldida soyabonli izvosh to'xtadi. Doktor Uch Baqaloq Qasriga borishga qaror qilgan edi.

– Men ularga, ertaga ertalabgacha qo'g'irchoq tayyor bo'lmaydi, deb aytaman. Meni ne ko'yg'a solsalar ham mayli...

Ganimed xola fartugining etagini tishlagancha boshini sarak-sarak qildi, u shu ko'yi boshini chayqab turaverdi, faqat, bunaqada hatto bo'ynim uzilib ketishi ham mumkin-ku, degan fikr xayoliga kelib qo'rqib ketganidan keyingina bosh chayqashdan to'xtadi.

Doktor Gaspar qo'g'irchoqni yoniga o'tqizib saroyga jo'nab ketdi.

ALOMAT QO'G'IRCHOQNING TUNGI SARGUZASHTI

Doktor Gasparning ikkala qulog'ida shamol qattiq g'uvillardi. Shamolning g'uvillashi pichoq charxlayotganda chiqqan ovozdan ham dahshatliroq bo'lgan negrlarning raqs musiqasini eslatardiki, bundan quloq qomatga kelardi.

Doktor quloqlarini paltosining yoqasi bilan berkitib, shamolga ters o'girildi.

Shundan keyin shamol go'yo osmondagi yulduzlar bilan shug'ullana boshladi. U yulduzlarni goh puflab o'chirar, goh g'izillatib uzoqlarga surib ketar, goh uchburchak shaklidagi qora tom-lar orqasiga yashirardi. Bu o'yin ham ko'ngliga urgandan keyin shamol bulutlar bilan mashg'ul bo'ldi. Lekin bulutlar xuddi minoralar singari parcha-parcha bo'lib ketdi. Shunda bulut birdan sovidi: u qahri kelganidan sovuq qotgan edi.

Doktor plashiga o'ranib olishga majbur bo'ldi. Plashining bir bariga qo'g'irchoqni o'radi.

– Tezroq haydang! Tezroq! O'tinaman, tezroq haydang!

Birdaniga hech narsadan hech narsa yo'q dok-torning yuragiga g'ulg'ula tushdi-yu, izvoshchini shoshira boshladi.

Tun juda vahimali, zim-ziyo, jimjit edi. Faqat bir necha derazadan chiroqning qizg'ish shu'lasini ko'rindi, qolgan derazalar qopqalari bilan yopilgan edi. Odamlar mudhish voqealar ro'y berishini kutardilar.

Bu oqshom juda ko'p narsa g'ayritabiiy va shubhali tuyulardi. Shuning uchun ahyon-ahyonda doktor, bu alomat qo'g'irchoqning ko'zlari qorong'ida ikkita chaqmoq toshdek birdan yarqirab ketsa-ya, deb hatto cho'chib borardi. Shuning uchun u hamrohining yuziga iloji boricha qaramaslikka harakat qilardi.

«Qanday bema'nilik! – deb o'ziga o'zi taskin berardi u. – Asablarim buzilganga o'xshaydi. Bugun ham har kungi oqshomlardan biri, xolos. Faqat ko'chada o'tkinchilar siyrakroq. Faqat shamol ularning soyalarini juda g'alati qilib uchiryapti, natijada duch kelgan har bir odam qanotsimon sirli plash kiygan yollanma qotilga o'xshab ketyapti. Faqat muyulishlarga o'rnatilgan gaz fonuslar qandaydir shumshuk zangori shu'la sochmoqda... Eh, tezroq Uch Baqaloq Qasriga yetib bora qolsam edi!..»

Qo'rquvni daf qiladigan juda yaxshi bir vosita bor: uyqu. Ayniqsa, bunday paytda adyolga burkanib uxlash tavsiya qilinadi. Doktor shu vositadan foydalanmoqchi bo'ldi. U shlyapasidan adyol o'rnida foydalanib, uni ko'zlarigacha bostirib kiydi. Shundan keyin yuzgacha sanay boshladi, albatta. Lekin bu vosita yordam bermadi. So'ng u kuchli ta'sir ko'rsatuvchi boshqa bir vositani ishga soldi. U ichida hisoblay boshladi:

– Bitta fil-u, yana bitta fil – ikkita fil; ikkita fil-u, yana bitta fil – uchta fil; uchta fil-u, yana bitta fil – to'rtta fil...

U shu zaylda bir poda filni sanab chiqdi. Fillar soni bir yuz yigirma uchtaga yetganda, dildagi fil haqiqiy filga aylandi. Lekin bu filni yo po'shti-badan polvon Lapitupmi – doktor aniqlay olma-

di, demak u endi uxlayotgan va tush ko'rayotgan bo'lsa kerak.

Uxlagan paytda vaqt uyg'oq vaqtdagidan ancha tez o'tadi. Xullas, doktor uyqusida Uch Baqaloq Qasriga yetib ham borib, yana ularning hukm chiqarishiga muntazir ham bo'lib turardi. Baqaloqlarning har bittasi doktor qarshisida, qo'g'irchoqning qo'lidan shunday ushlab turardiki, odatda maymun o'ynatuvchi lo'li ko'k yubka kiygan maymunning qo'lidan shunday ushlardi.

Ular doktorning hech qanday izohini eshitishni istamas edilar.

«Sen buyruqni bajarmading, – deyishardi ular. – Sen qattiq jazoga tortilasan. Sen Yulduz maydoni ustidan tortilgan simdan qo'g'irchoq bilan yurib o'tishing kerak. Lekin ko'zoynagingni yech...»

Doktor shafqat so'rardi. Uni hammadan ham qo'g'irchoqning taqdiri xavotirlantirayotgan edi... U bunday derdi:

«Men-ku, ko'nikib qolganman, yiqilishning havosini olganman... Agar sim dordan yiqilib, hovuzga tushsam, menga hech nima bo'lmaydi. Yiqilishda mening tajribam bor: men shahar darvozasi yaqinidagi maydonda butun boshli minora bilan birga qulaganman... Ammo qo'g'irchoq holi nima kechadi, sho'rlik qo'girchoq! U yiqilsa tilkapora bo'lib ketadi... Unga rahmingiz kelsin... Ishonchim komilki, bu qo'g'irchoq emas, jonli qizaloq, uning g'oyatda ajib ismi bor, biroq men ismini unutib qo'yib, hech eslay olmayapman.

«Yo'q! – deb baqirishardi Baqaloqlar. – Yo'q! Hech kimga rahm qilmaymiz! Uch Baqaloqning buyrug'i shu!»

Ular shunchalik qattiq baqirishdiki, doktor hatto uyg'onib ketdi.

– Uch Baqaloqning buyrug'i shu! – deb qichqirardi kimdir doktorning qulog'i ostida.

Endi doktor uxlamayotgan edi. Kimdir uning o'ngida qichqirayotgan edi. Doktor shlyapasini ko'tarib, ko'zini ochdi yoki aniqroq qilib aytganda, ko'zoynagini ko'tardi va atrofga nazar tashladi. U uxlab yotganida tun pardasi quyuqlashib, atrof qorong'lashgan edi.

Izvosh to'xtab turardi. Uni qora ko'lankalar o'rab olgan edi: doktorning tushida shovqin ko'targanlar ham shular ekan. Ular qo'llaridagi fonuslarini silkitishardi. Fonusning silkinishidan har yoqqa katak-katak soyalar uchardi.

– Nima gap? – deb so'radi doktor. – Qayerdamiz? Bu odamlar kim?

Qora ko'lankalardan biri yaqin kelib, qo'lidagi fonusni boshi baravar ko'tardi va doktorning yuzini yoritdi. Fonus chayqalardi. Fonusning tepasidagi halqadan ushlab turgan qo'l dag'al teridan tikilgan og'zi keng qo'lqop kiygan edi.

Doktor tushundi: bular gvardiyachilar edi.

– Uch Baqaloqning buyrug'i shu, – deb takrorladi ko'lanka.

Fonusning sarg'ish shu'lasini uni bo'lak-bo'lak qilib ko'rsatardi. Uning boshidagi kleyonka shlyapa qorong'ida xuddi temirdan yasalganga o'xshab yaltirardi.

– Saroyga bir chaqirim masofa qoldi, bundan nariga o'tishga hech kimning haqi yo'q. Bu buyruq bugun chiqdi. Shahar notinch. Bundan buyog'iga o'tish mukmin emas.

– Lekin men albatta saroyga borishim shart.

Doktorning jahli chiqa boshladi.

Gvardiyachi qat'iy ohangda derdi:

– Men soqchilar boshlig'i kapitan Serep bo'laman. Sizni bir qadar ham oldinga o'tkazmayman. Bur, orqaga! – deb qichqirdi u aravakashga, fonusini silkitgan.

Doktorning xunobi chiqa boshladi. Shunday bo'lsa ham, o'zining kimligini va nima maqsadda saroyga ketayotganini bayon qilsa, darhol o'tkazib yuborishlariga hech shubha qilmas edi.

– Men doktor Gaspar Arneri bo'laman, – dedi u.

Uning bu gapini eshitib, soqchilar xaxolab kulib yuborishdi. Chor atrofda fonuslar lik-lik silkina boshladi.

– O'rtoq, bunday notinch paytda, shunday bemahalda siz bilan hazillashishga imkonimiz yo'q, – dedi soqchilar boshlig'i.

– Takror aytaman sizga: men doktor Gaspar Arneri bo'laman.

Soqchilar boshlig'ining achchig'i chiqib ketdi. U shamshirini sharaqlatib turib, dona-dona qilib gapirdi:

– Siz saroyga kirish maqsadida o'zga odamning nomini o'zlashtirgansiz. Doktor Gaspar Arneri yarim kechada tentirab yurmaydi. Bugungi kunda-yu, sirayam. Hozir u juda muhim ish bilan band: u valiahd Tuttining qo'g'irchog'ini tiriltirish bilan ovora. Sizni bo'lsa yolg'onchi sifatida qamoqqa olaman.

– Nima?! – Doktorning birdan qahri qaynab ketdi.

«Nima?! Hali u mening gapimga ishonmayaptimi? Yaxshi. Hozir men unga qo'g'irchoqni ro'para qilaman!»

Doktor qo'g'irchoq tomonga qo'lini cho'zdi-yu, birdan...

Qo'g'irchoq joyida yo'q edi. Uning ko'zi uyquga ketgan paytda qo'g'irchoq izvoshdan tushib qolgan ekan.

Doktorni sovuq ter bosdi.

«Balki bu tushimdir?» – degan xayol lip etib o'tdi ko'nglidan.

Afsuski, bu o'ngi edi.

– Xo'sh! – deb to'ng'illadi, soqchilar boshlig'i tishlarini g'ijirlatib va fonus ushlagan barmoqlarini o'ynatib. – Qorangizni o'chiring! Men sizni qo'yib yuboraman, sassiq chol bilan ovora bo'lishga vaqtim yo'q... Yo'qol!

Buyruqqa itoat etishga to'g'ri keldi. Aravakash otni orqaga burdi. Izvosh g'ijirladi, ot pishqirdi, temir fonuslar oxirgi marta lipilladi va bechora doktor orqasiga qaytdi.

Bu alamga chiday olmagan doktor yig'lab yubordi. Unga shunday qo'pol muomala qilishdi, uni «sassiq chol» deb atashdi, eng yomoni – u valiahd Tuttining qo'g'irchog'ini yo'qotib qo'ygan edi!

«Bundan chiqdi, men es-hushimni chinakamiga yo'qotib qo'yibman-da».

U yig'lardi. Ko'zoynagi terlab ketganidan ko'zi hech nimani ko'rmasdi. U boshi bilan yostiqqa burkanib olgisi keldi. Bu asnoda aravakash otni choptirib haydab borardi. Doktor o'n daqiqacha qayg'uga botib o'tirdi. Lekin birozdan so'ng yana avvalgidek fikr yuritish qobiliyatiga ega bo'ldi.

«Men hali qo'g'irchoqni topib olishim ham mumkin, – deb o'ylardi u. – Bu kecha ko'chada odam siyrak. Bu yerlarda doim ham shunaqa

odam kam bo'ladi. Balki shu vaqt ichida bu yerdan hech kim o'tmagandir...»

U aravakashga otni odimlab yuritishni va yo'lni diqqat bilan ko'zdan kechirishni buyurdi.

– Xo'sh, qalay? Yerda biron narsa ko'rdingmi?
– deb so'rardi u har daqiqa sayin.

– Hech nima ko'rinmayapti. Hech nima yo'q, – deb javob qilardi izvoshchi.

Izvoshchi yo'l-yo'lakay uchragan mutlaqo no-kerak ahamiyatsiz topilmalarni nom-banom aytib borardi:

– Bochkacha.

– Yo'q... uyamas...

– Yaxshi bir kattakon oyna.

– Yo'q.

– Yirtiq botinka.

– Yo'q, – deb tobora past ovoz bilan javob qaytarardi doktor.

Izvoshchi astoydil tirishqoqlik bilan yo'lni kuzatib borardi. Yo'lga tikilaverib ko'zlari tolib ketdi. U qorong'ida shunday yaxshi ko'rar ediki, uni izvoshchi emas, okean paroxodining kapitani desa bo'lardi.

– Qo'g'irchoq-chi, qo'g'irchoq ko'zingizga tashlanmayaptimi? Pushtirang ko'ylakli qo'g'irchoq!

– Qo'g'irchoq yo'q, – derdi izvoshchi do'rillagan ma'yus ovoz bilan.

– Bundan chiqdi, uni kimdir topib olgan, ortiq qidirishdan ma'ni yo'q... Mana shu yerga kelganda uxlab ketgan edim... O'shanda qo'g'irchoq yonimda edi... Oh!..

Doktorning yana xo'rliqi keldi.

Izvoshchi uning dardiga sherik bo'lmoqchiday, bir necha marta xo'rsinib qo'ydi.

– Endi nima qilamiz?

– Oh, o‘zim ham hayronman... O‘zim ham hayronman... – dedi boshini qo‘llariga qo‘yib o‘tirgan doktor, bu og‘ir g‘amdan va izvoshning silkinishidan boshi sarak-sarak qilib silkinib borarkan. – Men bilaman, – dedi u. – Ha-ya, esim qursin... rostdanam... Ilgariroq esimga kelmaganini qarang-a! Qo‘g‘irchoq qochib ketgan... Men uxlab qolganimda u qochib ketgan. Tushunarli. U tirik bo‘lgan. Men buni bir qarashdayoq payqagan edim. Lekin baribir, bu bilan mening Uch Baqaloq oldidagi gunohim kamaymaydi...

Shu mahal qorni tatalayotganini seza boshladi. U biroz jim qoldi, so‘ng juda tantanali ohangda dedi:

– Men bugun tushlik qilmagan edim. Meni eng yaqin traktirga¹ olib boring.

Qorning ochgani doktorga biroz taskin berdi.

Ular qop-qorong‘i ko‘chalarni yana ancha vaqtgacha kezib yurishdi. Hamma traktirlarning xo‘jayinlari allaqachon eshiklarini berkitib olishgan edi. Bu kecha shahardagi baqaloqlarning hammasi ham juda hayajonli damlarni boshlaridan kechirardilar.

Ular darvozalariga tanba ustiga tanba qo‘yib, eshiklarini ichidan shkaf-u, jovonlar bilan to‘sib, g‘ov qilib qo‘ygandilar. Derazalarini parto‘shaklar va olachipor yostiqlar bilan to‘sib qo‘ygandilar. Ular uyg‘oq edilar. Baqaloqroq va boyroq odamlarning hammasi bugun kechasi hujum bo‘lishini kutib o‘tirardilar. Hovlilaridagi qopog‘on itlarini hushyorroq va yana ham qopog‘onroq bo‘lsin deb, ertalabdan buyon boqmagan edilar.

---

¹ Traktir – jo‘ngina restoran.

Bu kecha boylar, baqaloqlar uchun qoʻrqinchli tun edi. Ular hali-zamon xalqning yana bosh koʻtarib chiqishiga ishonardilar. Bir nechta gvardiyachining Uch Baqaloqqa sotqinlik qilib, valiahd Tuttining qoʻgʻirchogʻini tilka-pora qilgani va saroydan chiqib ketgani haqidagi mish-mishlar bir zumda butun shaharga ovoza boʻldi. Bu voqea barcha boyonlar va mechkaylarni qattiq hayajonga solib qoʻygan edi.

– Padariga laʼnat! – deb xunoblari chiqardi ularning. – Biz endi gvardiyachilarga ham ishonmaymiz. Kecha ular xalq qoʻzgʻolonini bostirishgan edi, bugun boʻlsa, zambaraklarini bizning uylarimizga toʻgʻrilashyapti.

Doktor biron yerda tamaddi qilib, hordiq chiqara olishidan butunlay umidini uzdi. Tevarak-atrofdan qilt etgan jonzod koʻrinmasdi.

– Nahot uyga borishimga toʻgʻri kelsa? – dedi zorlanib doktor. – Axir uyim bu yerdan juda uzoqku... Yetib borgunimcha ochimdan oʻlib qolaman.

Shu mahal birdan dimogʻiga qovurilayotgan goʻsht hidi kirdi. Ha, piyozdogʻning xushboʻy hidi edi bu: qoʻy goʻshti piyoz bilan qovurilayotgan boʻlsa kerak. Xuddi shu mahal izvoshchi ham sal nariroqda chiroq shuʼlasini koʻrib qoldi. Shuʼlaning ingichka chizigʻi shamolda chayqalardi.

– Bu nima boʻldi ekan?

– Traktir boʻlsa yaxshi edi! – dedi doktor ruhi tetiklashib.

Ular yaqinroq borishdi.

Lekin bu chiroq koʻringan joy aslo traktir emas ekan.

Bir nechta kulbalardan sal nariroqda boʻm-boʻsh maydonda gʻildiraklarga oʻrnatilgan bir uy turardi.

Chiroqning ingichka shu'lasini bu uyniing zich yopilmagan eshigidan tushayotgan ekan.

Izvoshchi izvoshdan tushdi va shu uyga yaqinroq bordi. Doktor yuz bergan falokatni ham unutilib qovurilayotgan go'sht hididan huzur qilardi. U ko'zlarini yumgancha, burni bilan pishillab, hushtak chalib nafas olardi.

– Birinchidan, men kuchukdan qo'rqaman! – deb qichqirdi izvoshchi qorong'i zulmat ichida. – Ikkinchidan, bu yerda qandaydir zina bor ekan.

Lekin hammasi yaxshilik bilan tugadi. Izvoshchi zina pillapoyasidan ko'tarilib, eshikni taqillatdi.

– Kim u? – degan ovoz eshitildi ichkaridan.

Boyagi ingichka chiroq shu'lasini kengayib, katta kvadrat hosil qildi. Eshik ochilgan edi. Ostonada bir odam paydo bo'ldi. Bu huvillagan va qopqorong'i maydonda yolg'iz shu ochiq eshikdan charaqlab yorug' tushib turardi, eshikni ochgan odam bu yorug'likda xuddi qora qog'ozdan qirqib yasalgandek yassi bo'lib tuyuldi.

Doktor o'rniga izvoshchi javob berdi:

– Bu doktor Gaspar Arneri. O'zlaringiz kimsizlar? Bu aravaga o'rnatilgan uy kimniki?

– Bu Brizak amakining sayyor tomoshaxonasi bo'ladi, – deb javob qildi ostonada turgan qora soya. U nimadandir suyunib ketdi, to'lqinlanib ketib, qo'llarini silkidi, – marhamat, janoblar, ichkariga kiringlar! Doktor Gaspar Arneri Brizak amakining sayyor tomoshaxonasiga tashrif buyurganidan boshimiz osmonga yetdi.

– Falokat aridi! Tungi sargardonlik tugadi! Yashasin Brizak amakining sayyor tomoshaxonasi!

Doktor ham, izvoshchi ham, uning oti ham o'zlariga boshpana topdilar, endi ular ham ovqat-

lanishlari, ham hordiq chiqarishlari mumkin edi. Aravaga oʻrnatilgan bu uy mehmondoʻst xonadon ekan. Bu uyda Brizak amakining sayyor truppassi yashardi.

Bu nomni kim eshitmagan deysiz! Brizak amakining sayyor tomoshaxonasini kim bilmaydi! Bu tomoshaxona bayram kunlarida, yarmarka paytlarida, xullas, yil-oʻn ikki oy bozor maydonlarida tomosha koʻrsatib keladi. Bu truppada zoʻr-zoʻr mohir artistlar bor edi-da! Ular koʻrsatgan tomoshalar juda qiziqarli boʻlardi! Eng muhimi, bu tomoshaxona artistlari safida dorboz Tibul ham oʻyin koʻrsatardi.

U mamlakatning eng yaxshi dorbozi degan shuhratga sazovor boʻlganini bilamiz. Biz uning Yulduz maydonida koʻrsatgan mahoratiga shohid boʻlgan edik: u gvardiyachilarning oʻq yomgʻiri ostida judayam xatarli balandlikda sim ustidan yurib oʻtgan edi.

Tibul bozor maydonida oʻyin koʻrsatgan paytlarida yoshu qari tomoshabinlarning kaftlarida qanchadan-qancha qadoqlar paydo boʻlardi! Unga baqollar ham, tilanchi kampirlar ham, maktab bolalari ham, askarlar ham – hamma-hamma astoydil chapak chalishardi. Ammo-lekin, endi baqqollaru oliftalar bir vaqtlar Tibuldan zavqlanganlari uchun afsuslana boshlagan edilar: «Biz uni olqishlab qarsak chalgan edik, u boʻlsa bizlarga qarshi jang qilyapti!» – derdilar ular.

Brizak amakining sayyor tomoshaxonasi huvillab turipti: gimnastikachi Tibul ketib qolgan edi.

Doktor Gaspar Tibulga nima boʻlgani haqida bu yerda lom-mim demadi. U, shuningdek, valiahd Tuttining qoʻgʻirchogʻi haqida ham gap ochmadi.

Xo'sh, doktor bu sayyor tomoshaxonaning, ya'ni aravaga o'rnatilgan uyning ichida nimalar-ni ko'rdi?

Uni, gardishi och-qizil uchburchaklar bilan bo'yalgan va zarrin sim to'r bilan qoplangan kattakon turkcha barabanga o'tqizishdi. Xuddi vagonga o'xshatib qurilgan uy pardalar bilan bir necha xonalarga bo'lingan edi.

Vaqt allamahol bo'lib qolgan. Shuning uchun bu sayyor tomoshaxona ahli hozir uyquda edi. Eshikni ochib, qora soyani eslatgan odam keksa masxarabozning o'zi edi. Uning ismi Avgust. Bu kecha u navbatchilik qilayotgan edi. Doktor bu tomoshaxonaga yaqinlashganida Avgust o'zi uchun kechlik ovqat pishirayotgan edi. Chindanam u qo'y go'shtini piyoz bilan qovurayotgan ekan.

Doktor baraban ustida o'tirib butun xonani ko'zdan kechira boshladi. Quti ustida kerosin chiroq yonib turardi. Devorlarda oq va pushti rangli yupqa qog'oz tortilgan gardishlar, metall bandlari yaltiroq, uzun olachipor qamchilar, hammayog'iga zar tugmachalar qadalgan, gullar, yulduzlar, rang-barang lattalar tikilgan kiyimlar osilib turardi. Devorga har turli niqoblar ilingan edi. Ba'zi niqoblarning shoxlari bor edi; ba'zilarining burni uchi qayrilgan shippakni eslatardi; ba'zilarining og'zi qulog'igacha borgan. Bitta niqobning quloqlari judayam katta edi. Eng qizig'i shundaki, quloqlar odam qulog'i edi-yu, lekin judayam kattakon.

Burchakda qafas ichida allaqanday kichkinagina bir hayvon yotardi. Bir tomondagi devor tagida uzun yog'och stol turibdi. Bu stol tepasida ko'zgu oynalar osilgan. Ular o'n dona. Har qay-

si ko'zgu oldida sham turar, shamlar stolga o'z moyi bilan yopishtirib qo'yilgandi. Shamlar hozir o'chiq. Stolda qutichalar, mo'yqalamlar, bo'yoqlar, momiqlar, pariklar sochilib yotar, pushtirang upa har turli bo'yoqlarning qoldig'i qotib yotardi.

– Bugun biz gvardiyachilar ta'qibidan qochdik, – deb gap boshladi masxaraboz. – Bilasizmi, gimnastikachi Tibul bizning aktyorimiz edi. Gvardiyachilar bizni qo'lga olmoqchi bo'lishdi: chunki ular, Tibulni yashirib qo'yishgan deb, shubhalanishyapti bizdan.

Keksa masxaraboz juda g'amgin ko'rinardi.

– Lekin gimnastikachi Tibulning qayerdaligini o'zimiz ham bilmaymiz. Uni o'ldirishgan yo bo'lmasa, temir qafasga qamab qo'yishgan bo'lsa kerak.

Masxaraboz og'ir xo'rsinar va oppoq sochli boshini sarak-sarak qilardi. Qafasda yotgan hayvon mushuknikiga o'xshagan ko'zlarini doktorga tikib yotardi.

– Afsuski, siz uyimizga juda kech tashrif buyurdingiz, – derdi masxaraboz. – Biz sizni judayam yaxshi ko'ramiz. Siz bizga tasalli berib, ko'nglimizni yupatsangiz bo'lardi. Bilamiz, siz g'ariblarning, kambag'al xalqning do'stisiz. Men sizga bir voqeani eslatmoqchiman. Bir kun biz Buqa Jigari bozorida tomosha ko'rsatayotgan edik. Bu o'tgan yili bahor pallasida bo'lgan edi. Mening qizalog'im qo'shiq aytayotgan edi...

– Ha, ha... – deb xotirlay boshladi doktor. Birdan u butun vujudi bilan alomat bir tarzda haya-jonlana boshladi.

– Esingizdami? O'shanda siz ham bozorda edingiz. Siz ham spektaklimizni tomosha qilayotgan

edingiz. Mening qizalog'im, qorni katta boyning oshqozoniga tushgandan ko'ra, kuyib ketishni afzal ko'rgan somsa haqida qo'shiq aytgan edi...

– Ha, ha... esimda... Xo'sh!

Bir aslzoda kampir bu qo'shiqni eshitib qattiq ranjidi. U o'zining burundor xizmatchilariga qizalog'imning qulog'ini burab qo'yishni buyurdi.

– Ha, esimda. Men o'rtaga tushgan edim. Xizmatkorlarni haydab yuborgan edim. Xonim meni tanib, keyin uyalib ketgan edi. To'g'rimi?

– Ha. Keyin siz jo'nab ketdingiz, o'shanda qizalog'im, agar aslzoda kampirning xizmatkorlari qulog'imni burashganida bormi, ortiq bu dunyoda yashay olmagan bo'lar edim, devdi... Uni siz o'limdan qutqarib qoldingiz. Qizalog'im bu yaxshiligingizni hech qachon unutmaydi!

– Hozir qayerda o'sha qizalog'ingiz! – deb so'radi doktor, u judayam qattiq hayajonlana boshlagan edi.

Shunda keksa masxaraboz mato parda oldiga borib qizini chaqirdi. U juda alomat ismni aytdi, u go'yo ochilishi qiyin bo'lgan doira shaklidagi kichkinagina yog'och qutichani ochganday, ikkitagina tovush chiqardi:

– Suok!

Oradan bir necha soniya o'tdi. Keyin parda ko'tarilib, paxmoq sochli boshini xiyolgina egib bir qizcha mo'raladi. U qo'yko'zlarini doktorga diqqat bilan tikib, xiyol pastdan yuqoriga mug'ambirona boqib turardi.

Doktor boshini ko'tarib qaradi-yu, hang-mang bo'lib qoldi: bu valiahd Tuttining qo'g'irchog'i edi!

UCHINCHI QISM

SUOK

VIII BOB

KICHIK AKTRISANING BIR OG'IR ROLI

Ha, bu o'sha edi!

Lekin, jin urgur qayoqdan paydo bo'lib qoldi bu yerda? Nima balo, mo'jizami? Iye, nima-si mo'jiza bo'larkan? Doktor Gaspar mo'jizaning yo'q narsa ekanligini yaxshi bilardi. Bu – shunchaki ko'zbo'yamachilik, degan qarorga keldi u nihoyat. Qo'g'irchoq aslida tirik bo'lgan – u doktor izvoshda bexosdan uxlab qolganida, quloqsiz qizlarga o'xshab qochib ketgan.

– Odobdanmas bunaqa qilish! Siz xushomad-go'ylik qilib qancha jilmaymang, baribir, bu bilan aybingizni yumshatolmaysiz, – dedi doktor jiddiy ohangda. – Ko'rdingizmi, taqdir sizdan o'ch oldi. Mana men sizni, baribir topib oldim, topganimdayam, mutlaqo xayolimga kelmagan joydan topib oldim.

Bu gapdan qo'girchoq hang-mang bo'lib, baqrayib qoldi. Keyin kichkina quyon bolasiga o'xshab ko'zlarini pirpirata boshladi va xuddi merov odamdek masxaraboz Avgust tomonga qaradi. Avgust xo'rsinib qo'ydi.

– Siz kimsiz o‘zi, ochiq gapiring!

Doktor imkoni boricha badjahlroq ovoz chiqardi. Lekin qo‘g‘irchoq shunaqayam istarasi issiq ediki, undan sirayam achchig‘lanib bo‘lmas edi.

– Ana, ko‘rdingizmi, – dedi qo‘girchoq, – siz meni esingizdan chiqarib qo‘yibsiz. Men Suokman.

– Su-ok... – deya takrorladi doktor. – Axir siz valiahd Tuttining qo‘g‘irchog‘isiz-ku!

– Qanaqa qo‘g‘irchoq yana! Men oddiy bir qiz bolaman...

– Nima?.. Siz ko‘zbo‘yamachilik qilyapsiz!

Qo‘g‘irchoq pardadevor orqasidan chiqdi. Chiroq uni endi boshdan-oyoq yoritib turardi. U sochlari hurpaygan boshini yelkalari ichiga olib, jilmayib turardi. Uning sochi mayda qushchalarning kulrang patlari rangida edi.

Qafas ichida yotgan tuklari hurpaygan bo‘yagi hayvon qo‘g‘irchoqqa judayam diqqat bilan tikilardi.

Doktor Gaspar tamomila esankirab qolgan edi. Yana biroz vaqtdan keyin kitobxon barcha sirni bilib oladi. Lekin hozir biz kitobxonni juda muhim bir vaziyat haqida ogohlantirib qo‘ymoqchimizki, bu vaziyat doktor Gaspar Arnerining sinchkov nazaridan chetda qolgan edi. Kishi qattiq hayajonlangan paytlarida, agar kattalar ta‘biri bilan aytsak, shundoqqina tumshug‘i ostidagi narsani ham payqamas ekan.

Mana sizga o‘sha vaziyat: qo‘g‘irchoqning qiyofasi hozir bu yerda, sayyor teatr aravasida, avvalgi qiyofasidan mutlaqo boshqacha edi.

Uning qo‘yko‘zlari hozir sho‘x chaqnardi. U jiddiy va sergak ko‘rinardi, ayni paytda avvalgi

ma'yusligidan asar ham qolmagan edi. Aksincha, siz uni ko'rganingizda, o'zini sipo qilib ko'rsatishga urinuvchi to'polonchi qiz, deb o'ylardingiz.

Endi bu yog'ini eshiting. Bu qo'g'irchoqning avvalgi xushbichim po'shtirang shohi ko'ylagi, zarrin gullar, to'r hoshiyalar, pistonlar bilan bezatilgan kiyim boshlari qayoqqa g'oyib bo'libdi – axir unday afsonaviy kiyim-boshni kiygan har qanday qizcha malika darajasiga yetmagan taqdirda ham, har holda archaga bezak bo'lishga arzirdi-ku! Lekin siz bu qo'g'irchoqni hozir g'aribona kiyingan deb faraz qiling. Uning egnida havorang yoqali matroscha bluzka, oyog'idagi ancha eskirgan tuflisi kulrang tusga kirgan va endi oqarishi mushkul edi. U sar-poychang edi. Mana shu odmi kiyimlar qo'g'irchoqning husnini yo'qotgan bo'lsa kerak, deb aslo o'ylamang. Aksincha, bu kiyimi uning o'ziga judayam yarashgan edi. Shunaqa juldurvoqi qizlar bo'ladi: avvaliga unga qayrilib ham qaraging kelmaydi, keyinchalik unga diqqat bilan yaxshilab tikilib qaraganingda esa mana shunaqa juldurvoqi qiz hatto malikadan ham azizroq ekanligiga iqrор bo'lasan: ayniqsa, malikalarning qurbaqaga yo qurbaqaning malikaga aylanib turishini bilganingdan keyin.

Lekin eng muhim gap bu yoqda: esingizda bo'lsa, valiahd Tuttining qo'g'irchog'i ko'ksida dahshatli jarohatlar bor edi. Endi bo'lsa, ular g'oyib bo'libdi.

Biram sog'lom, xushchaqchaq bo'libdiki, asti qo'yaverasiz:

Lekin doktor Gaspar bu o'zgarishlarning biron-tasini ham payqamadi. Ehtimol u yana bir daqiqadan keyin hamma gapni fahmlab olgan

bo'larmidi; afsuski, xuddi shu keyingi daqiqada kimdir eshikni taqillatib qolsa bo'ladimi. Ana shunda ish yana besh battar chalkashib ketdi. Sayyor teatr aravasiga negr kirib keldi.

Qo'g'irchoq chinqirib yubordi. Qafas ichidagi jonivor – mushuk emas, balki qandaydir ancha murakkab hayvon – pishqirib qo'ydi. Negrning kimligini-ku, siz bilan biz endi yaxshi bilamiz-a. Buni doktor Gaspar ham bilardi, chunki bu negrni uning o'zi eng oddiy Tibuldan yasagan edi. Biroq bu sirdan boshqa hech kimning xabari yo'q edi-da.

Ular sarosimaga tushib, besh daqiqacha esankirab turib qolishdi. Negr o'zini judayam beadab tutdi. U qo'g'irchoqning ikki qo'ltig'i tagidan olib, balandga ko'tardi va uning yuzidan, burnidan to'xtovsiz o'paverdi, holbuki qo'g'irchoq burun va yuzini shu qadar jadallik bilan negrdan olib qochishga harakat qilardiki, uni o'pmoqchi bo'lgan negrni ip uchiga bog'langan olmani tishlamoqchi bo'lgan odamga qiyos qilish mumkin edi.

Keksa Avgust ko'zlarini chirt yumib oldi va qo'rquvdan dovdirab qolib, jinoyatchining boshini kundaga qo'yib chopsammikin yo tirik kalamushni tuzlamay yeyishga majbur qilsammikin, degan jumboqni hal qilayotgan xitoy imperatoriga o'xshab chayqalib o'tiraverdi.

Qo'g'irchoqning oyog'idagi tuflari uchib borib chiroqqa tegdi. Chiroq ag'darilib tushdi va lip-lip qilib so'ndi. Hamma yoq qop-qorong'i bo'lib qoldi. Bu yerni qoplagan dahshatning nihoyasi yo'q edi. Shunda hamma g'ira-shira tong ota boshlaganini ko'rdi. Devor tirqishlari oqarib ko'rina boshlagan edi.

– Ana, tong ham otdi, – dedi doktor Gaspar, – men hozir Uch Baqaloq saroyiga valiahd Tuttining qo‘g‘irchog‘ini olib borishim kerak.

Negr eshikni itarib ochdi. Ko‘chadagi g‘ira-shira yorug‘lik ichkarini ham xiyol yoritdi. Masxaraboz boyagi-boyagiday o‘tirar, uning ko‘zlari hamon yumuq edi. Qo‘g‘irchoq esa parda devor orqasiga yashiringan edi.

Doktor Gaspar Tibulga ahvolni shosha-pisha tushuntirdi. U valiahd Tuttining qo‘g‘irchog‘i haqidagi hamma gapni, o‘ning avvaliga qanday g‘oyib bo‘lganini, keyin esa mana shu sayyor teatr aravasida, doktorning baxtiga, yana sog‘-salomat topilgani to‘g‘risida mufassal so‘zlab berdi.

Lekin bu gaplarni parda orqasida turib eshitayotgan qo‘g‘irchoq hech nimaga tushunmasdi.

«Bu chol negrni Tibul deb chaqiryapti, – deb hayron bo‘lardi qo‘g‘irchoq. – Axir u qanaqasiga Tibul bo‘lsin? Qo‘rqinchli negr-ku. Tibul qorabadan emas, u chiroyli, oppoq...»

Shunda u parda orqasidan bir ko‘zi bilan mo‘ralay boshladi. Negr qizil ishtonining cho‘ntagidan cho‘zinchoq bir shisha oldi, uning qopqog‘ini ochgan edi, shishadan xuddi chumchuqnikiga o‘xshash chirqillagan ovoz chiqdi, keyin u mana shu shishadan o‘z ustiga qandaydir suyuqlik quya boshladi. Bir zumdan keyin mo‘jiza sodir bo‘ldi. Negrning qorasi ketib oqardi va chiroyli yigit bo‘lib qoldi. Endi hech qanday shubha qolmagan edi. Bu Tibul edi!

– Ura! – deb chinqirib yubordi qo‘g‘irchoq va parda orqasidan otilib chiqib, to‘g‘ri Tibulning bo‘yniga osilib oldi.

Hech nimani koʻrmagan masxaraboz, qandaydir juda dahshatli voqea yuz berdi deb oʻylab, oʻtirgan yeridan yiqilib tushdi-da, qimir etmay yotaverdi. Tibul uni ishtonidan tortib oʻrnidan turgʻizdi.

Endi qoʻgʻirchoq Tibulni oʻz ixtiyori bilan oʻpa boshlagan edi.

– Voy, qanday yaxshi! – derdi u suyunganidan terisiga sigʻmay. – Qanday qilib qop-qora boʻlib olgan edingiz? Men sizni tanimadim.

– Suok! – dedi Tibul jiddiy ohangda.

Suok shu zahoti Tibulning keng koʻksidan sakrab tushdi va uning roʻparasida xuddi intizomli askardek qaddini adl tutib turdi.

– Nima? – deb soʻradi Suok xuddi maktab oʻquvchisidek. Tibul qoʻlini uning paxmoq sochli boshiga qoʻydi. Suok baxtiyor qoʻykoʻzlarini pastdan unga tikdi.

– Doktor Gasparning aytganlarini eshitdingmi?

– Ha, Uch Baqaloq unga valiahd Tuttining qoʻgʻirchogʻini tuzatishni buyurishibdi. Doktorning aytishicha, oʻsha qoʻgʻirchoq izvoshdan qochib ketganmish. U meni oʻsha qoʻgʻirchoq deb oʻylayapti.

– Doktor Gaspar yanglishyapti, – dedi Tibul.

– Doktor Gaspar, bu qoʻgʻirchoq emas, mening gapimga ishonavering. Bu mening kichkina doʻstim, bu qizcha – raqqosa Suok, sirk tomoshalarimizda mening sodiq doʻstim.

– Toʻgʻril – deb suyunib ketdi qoʻgʻirchoq. – Biz axir ular bilan necha-necha martalab sim dor ustida yurganmiz.

Tibul uni o'zining sodiq do'sti deb ataganidan qizcha judayam xursand bo'lib ketgan edi.

– Akajon! – deb pichirladi u va yuzini Tibulning qo'lga suykab erkalandi.

– Nima? – deb qayta so'radi doktor. – Naqotki bu tirik qizcha bo'lsa, Suok deb aytdingizmi?.. Ha! Ha! Gapingiz to'g'ri! Men endi aniq ko'rib turibman. Esimga tushyapti. Axir men bu qizchani kunlardan bir kun o'z ko'zim bilan ko'rganman. Ha... Ha... Axir bu qizchani kaltaklashmoqchi bo'lgan bir kampirning xizmatkorlaridan qutqarib qolgan edim-ku!

Shu gaplarni aytib doktor hatto kaftini kaftiga urib qo'ydi.

– Ha-ha-ha! Ha-da, albatta. Valiahd Tuttining qo'g'irchog'i shuning uchun ham menga juda tanishdek ko'ringan ekan. Bu endi o'ta antiqa o'xshashlik yoki fan tili bilan aytganda fenomen¹.

Hamma narsa oydinlashib, odamlarning ko'ngli joyiga tushdi.

Tong ancha yorishib qolgan edi. Uy orqasida xo'roz xuddi ingraganday qichqirdi.

Shu payt doktor yana g'amga toldi.

– Ha, bu hammasi yaxshiku-ya. Lekin valiahd Tuttining qo'g'irchog'i qo'limda yo'q, bu, demak, qo'g'irchoqni yo'qotib qo'yganim rost...

– Demak, siz u qo'g'irchoqni topdingiz, – dedi Tibul qizchani bag'riga bosa turib.

– Qanday qilib?

– Shunday. Sen gapimga tushunyapsanmi, Suok?

– Tushunayotgandayman, – ohista javob qildi Suok.

---

¹ Fenomen. Hayotda juda kam uchraydigan, favqulodda hodisa.

– Xo‘sh? – deb so‘radi Tibul.

– Albatta, – dedi qo‘g‘irchoq va jilmayib qo‘ydi. Doktor hech narsaga tushunmay turardi.

– Yakshanba kunlari olomon oldida tomosha ko‘rsatgan paytlarimizda senga nima deb aytardim, esingdami? Sen olachipor ko‘prikcha ustida turarding. Men: «Alle!» – derdim, shunda sen sim dor ustidan yurib, men tomon kela boshlarding. Men seni dorning o‘rta belida odamlardan judayam balandda kutib turardim. Men bir tizzamni senga tutib, yana: «Alle!» – derdim, sen bo‘lsang, tizzamga oyoq qo‘yib chiqib, undan yelkamga ko‘tarilarding... Sen qo‘rqarmiding o‘shanda?

– Yo‘q. Siz menga: «Alle!» – derdingiz, demak men xotirjam bo‘lishim va hech nimadan qo‘rqmasligim kerak edi.

– Ana, ko‘rdingmi, – dedi Tibul, – men endi ham senga: «Alle!» – deyman. Sen qo‘g‘irchoq bo‘lasan.

– Men qo‘g‘irchoq bo‘laman?

– U qo‘g‘irchoq bo‘ladi? – deb so‘radi doktor Gaspar.

– Buni qanday tushunish kerak.

O‘ylaymanki, kitobxon, siz bunga tushungan bo‘lsangiz kerak! Siz doktor Gasparchalik qattiq hayajonlanmagansiz va hayratlanmagansiz, shuning uchun unga nisbatan xotirjamroqsiz va bo‘layotgan voqeaning tezroq fahmiga yetasiz.

O‘zingiz o‘ylab ko‘ring: doktor shuncha mahaldan beri durustgina uxlab olmagan edi. Lekin uning jismonan baquvvat ekanligiga shundoq ham ajablanmay ilojimiz yo‘q.

Xo'roz ikkinchi marta qichqirib ulgurmasdan hamma gap kelishib olingan edi. Tibul qilinadigan ishning batafsil rejasini tuzib chiqdi.

– Sen, Suok, artistsan. O'ylaymanki, hali yosh bo'lishingga qaramay, yomon artist emassan. Bahorda bizning sayyor teatrimizda «Ahmoq qirol» degan pantomimo¹ qo'yganimizda sen Oltin Kosov rolini juda yaxshi ijro etgan eding. Keyin balet tomoshasida sen ko'chirma suratni tasvirlagan eding, yana tegirmonchining choynakka aylanib qolishini juda ustalik bilan tasvirlagan eding. Sen hammadan yaxshiroq raqsga tushasan, eng yaxshi ashulachisan, buning ustiga farosating ham juda o'tkir, eng muhimi – sen dovyurak va idrokli qizchasan.

Baxtiyor Suok qizarib ketdi. U bu maqtovlardan o'ng'aysizlana boshladi.

– Qisqasi, valiahd Tuttining qo'g'irchog'i rolini ijro etishing kerak bo'ladi.

Suok suyunganidan chapak chalib yubordi va hammani: Tibulni, keksa Avgustni, doktor Gasparni bir-bir o'pib chiqdi.

– Shoshilma, – deb gapida davom etdi Tibul, – bu hali hammasi emas. O'zing bilasan: qurolsoz Prospero Uch Baqaloq Qasrida temir qafasda yotibdi. Sen uni qutqarishing kerak bo'ladi.

– Qafasni ochamanmi?

– Ha. Men bir sirni bilaman, bu sir Prosperoning saroydan qochib chiqib ketishiga imkon beradi.

– Sir?

– Ha. U yerda yer osti yo'li bor.

---

¹ Pantomimo – imo-ishora va harakat bilan namoyish qilinadigan so'zsiz tomosha.

Shunda Tibul sharfurush amaki haqida bir boshdan gapirib berdi.

– Bu yer osti yo‘li allaqanday kastryuldan boshlanar ekan – saroy oshxonasidan boshlansa ajab emas. Sen shu yo‘lni topasan.

– Xo‘p.

Hali oftob chiqqanicha yo‘q edi, lekin qushlar allaqachon uyg‘onishgan, sayyor teatrning ochiq eshigidan ko‘rinib turgan maysazordagi ko‘katlar yam-yashil rangga kirgan edi.

Kun yorishishi bilan qafas ichida yotgan sirli hayvon oddiy bir tulki bo‘lib chiqdi.

Vaqtni o‘tkazmaylik! Hali olis yo‘l bosishingiz kerak.

Doktor Gaspar esa:

– Endi siz o‘z ko‘ylaklaringiz orasidan eng chiroyligini tanlashingiz kerak bo‘ladi, – dedi...

Suok o‘zining hamma kiyim-boshlarini ko‘tarib kirdi. Ular juda ham bashang kiyimlar edi, ularning hammasini Suokning o‘zi tikkan edi. Barcha iste‘dodli artistlarga o‘xshab, Suok ham o‘tkir didli qiz edi.

Doktor Gaspar rang-barang kiyimlar uyumini uzoq titdi.

– Hay, durust, – dedi u nihoyat, – menimcha, mana bu ko‘ylak ma‘qul tushadi. Mayib qilingan qo‘g‘irchoqning ko‘ylagidan sira qolishmaydi. Qani, kiyib ko‘ring-chi!

Suok kiyindi. U sayyor teatrning qoq o‘rtasida, endi bosh ko‘tarib chiqayotgan quyosh shu‘lasida shunaqangi bashang bo‘lib ko‘rindiki, dunyoda bironta qiz hatto o‘zining tug‘ilgan kunida ham bunchalik go‘zal bo‘la olmas edi. Ko‘ylak pushti

rangda edi. Suok biron harakat qilgudek bo'lsa, ko'ylagi hilpirab, go'yo oltin yomg'ir yog'ayotganday bo'lib tuyulardi. Ko'ylak yaltirar, shitirlar va xushbo'y is taratardi.

– Men tayyorman, – dedi Suok.

Xayrlashuv atigi bir daqiqa davom etdi. Sirkda tomosha ko'rsatuvchi odamlar ko'z yosh to'kishni yoqtirmaydilar. Chunki ular muttasil o'lim xavfi ostida yashaydilar. Undan tashqari, Suokning egnidagi ko'ylakni g'ijimlab qo'ymaslik uchun ham unchalik mahkam quchoqlashib xayrlashib bo'lmas edi.

– Tezroq eson-omon qaytib kel! – dedi kekxa Avgust va og'ir xo'rsinib qo'ydi.

– Men bo'lsam ishchi mahallalariga boraman. Biz o'z kuchlarimizni sarhisob qilishimiz kerak. Meni ishchilar kutishyapti. Ular mening tirik va ozodlikda ekanligimni eshitishdi.

Tibul shu gapni aytib bo'lib, plashiga o'randi, ayvoni keng shlyapasini bostirib kiydi, ko'ziga qora ko'zoynak taqdi va burni ustiga kattakon yasama burun qo'ndirdi – bu burun «Qohiraga yurish» pantomimosida podsho obrazi uchun hozirlangan edi.

Bunday qiyofada uni tanib bo'lmasdi, albat-ta. To'g'ri, kattakon burun uni badbashara qilib qo'ygan edi, ammo tanib bo'lmasdi.

Kekxa Avgust ostonaga chiqib turdi. Doktor, Tibul va Suok sayyor teatrdan tushishdi.

Kun yoyilib ketgan edi.

– Tezroq! Tezroq! – deb shoshirardi doktor.

Yana bir daqiqadan keyin u Suok bilan birga izvoshda o'tirardi.

– Siz qo'rqmaysizmi? – deb so'radi doktor.

Suok javob berish o'rniga jilmayib qo'ydi. Doktor uning peshonasidan o'pdi.

Ko'chalar hali bo'm-bo'sh edi. Odamlar ovozi ahyon-ahyonda quloqqa chalinardi. Lekin shu mahal bir itning baralla vovullagani eshitilib qoldi. Keyin o'sha it xuddi birov uning suyagini tortib olayotganday angillab, irillay boshladi.

Doktor izvosh darchasidan mo'raladi.

Tasodifni qarangki, bu polvon Lapitupni qopib olgan o'sha it edi! Bu hali hangomaning hammasi emas.

Doktor yana shu narsaning guvohi bo'ldi. It bir odam bilan olishayotgan edi. Egniga juda bejirim, lekin alomat kiyim kiygan naynov va qiltiriq, boshi mushtumdekkina keladigan xuddi chigirtkaga o'xshab ketuvchi bu odam itning og'zidan qandaydir pushtirang, chiroyli, ammo nimaligi noma'lum bir narsani yulqib olayotgan edi. Har tomonga pushtirang latta parchalari sochilardi.

Axiyri odam ustun chiqdi. U o'ljani itning og'zidan tortib oldi va uni bag'riga bosgancha, doktor Gaspar kelayotgan tomonga g'izillab yugurib ketdi.

U odam izvosh bilan to'qnashgan chog'da, doktorning orqasidan mo'ralab turgan Suokning ko'zi dahshatli bir narsaga tushdi. Alomat odam yugurayotgani yo'q edi, balki xuddi balet o'yinchisi singari oyoq uchlari yerga tegar-tegmas nazokat bilan sakrab-sakrab borardi. Egnidagi yashil frakning etagi xuddi shamol tegirmon qanotlari singari orqasidan yelpinib borardi. Uning qo'lida esa... ko'kragi jarohatdan ilma-teshik bo'lib ketgan qizcha bor edi.

– Iye, menman-ku! – deb chinqirib yubordi Suok. U izvoshning bir burchagiga suqilib olib, yuzini duxoba yostiqcha bilan berkitib oldi.

Yugurib ketayotgan odam Suokning chinqirgan ovozi eshitib, izvosh tomonga o'grildi, ana shundagina doktor bu odamning raqs muallimi Bir-ikk-uchs ekanligini tanidi.

IX BOB

ISHTAHASI YAXSHI QO'G'IRCHOQ

Valiahd Tutti shiyponda turardi. Geografiya o'qituvchisi esa durbin orqali tikilardi. Valiahd Tutti kompas olib kelishlarini talab qilardi. Lekin buning hech hojati yo'q edi.

Valiahd Tutti qo'g'irchoqni olib kelishlarini kutayotgan edi.

U qattiq hayajonlanganidan bugun kechasi bilan mast uyquda qotib uxlab, shirin tush ko'rib chiqqan edi.

Shahar darvozasidan Qasrga keladigan yo'l bu yerdan yaqqol ko'zga tashlanib turardi. Shahar uzra ko'tarilgan quyosh shu'lasini ko'rishga xalaqit qilardi. Valiahd Tutti kaftini ko'ziga soyabon qilib turarkan, burni qichib aftini bujmaytirar va aksa urish mumkin emasligidan afsuslanardi.

– Hali hech kim ko'rinmayapti, – derdi geografiya o'qituvchisi. Bu odam o'z mutaxassisligi bo'yicha fazo, ufq, harakat qiluvchi nuqtalar va hokazolarga hammadan yaxshiroq tushunardi. Shuning uchun ham bunday mas'uliyatli ishni unga topshirishgan edi.

– Balki ko‘rinayotgandir? – deb tixirlik qilardi Tutti.

– Men bilan bahslashmang. Menda durbindan bo‘lak yana bilim, buyumlar haqida aniq tasavvur bor. Men yasmin butasini ko‘ryapman, bu o‘simlikning oti lotin tilida judayam chiroyli, ammo esda saqlab qolish qiyin. Undan narida ko‘priklarni, gvardiyachilarni ko‘ryapman, ular atrofida kapalaklar uchib yuribdi, undan u yog‘iga yo‘l cho‘zilib ketgan... Avf etasiz! Avf etasiz!..

U durbinni buray boshladi. Valiahd Tutti oyoq uchiga turdi. Uning yuragi xuddi dars tayyorlamagan paytidagidek dukillab, nafasi halqumiga tiqildi.

– Ha, – dedi o‘qituvchi.

Xuddi shu mahal uch nafar otliq Qasr bog‘i tomondan yo‘l tomon yura boshladi. Bu kapitan Bonaventura bilan ikki soqchi edi, ular yo‘lda ko‘ringan izvosh tomon ot choptirib ketishdi.

– Ura! – deb valiahd shunaqa qattiq chinqirdiki, hatto olis qishloqlardagi g‘ozlar eshitib, «g‘a-g‘a»lab yuborishdi.

Pastda shiypon ostida gimnastika o‘qituvchisi, mabodo valiahd qattiq suyunganidan shiypon to‘sig‘i osha pastga yiqilib tushgudek bo‘lsa, uni ilib olishga shay bo‘lib turardi.

Shunday qilib, doktor Gasparning izvoshi Qasr tomon uchib kelardi. Uni ko‘rish uchun endi durbinning ham, geografiya o‘qituvchisi ilmiy mulohazalarining ham keragi yo‘q edi. Izvoshni ham, unga qo‘shilgan oq otni ham endi hamma ko‘rib turardi.

Baxtli daqiqa! Izvosh eng so‘nggi ko‘prik oldida to‘xtadi. Gvardiyachi soqchilar chetlan-

ib, unga yoʻl ochdilar. Valiahd ikkala qoʻlini silkib dik-dik sakrarkan, oltinrang soch tolalari silkinardi. Mana u nihoyat muhim narsani koʻrdi: kichkinagina bir odam chollarga oʻxshab inqillab-sinqillab izvoshdan tushdi. Gvardiyachilar shamshirlari bandidan ehtirom bilan ushlab, chest berishgancha sal nariroqda turishardi. Kichkina odam izvoshdan ajoyib qoʻgʻirchoqni oldi, u yangi uzilgan, tasmalar bilan bogʻlangan bir dasta atirgulga oʻxshardi.

Bu manzara zangori tusga kirayotgan ertalabki osmon ostida, yal-yal tovlanayotgan oʻt-oʻlanlar va oftob shuʻlasida gʻoyatda jozibali koʻrinardi.

Yana bir daqiqadan keyin qoʻgʻirchoq Qasr ichida paydo boʻldi.

Uchrashuv quyidagicha yuz berdi.

Qoʻgʻirchoq birovning yordamisiz oʻzi yura boshladi.

O, Suok oʻz rolini juda yaxshi ijro etayotgan edi! Mabodo u haqiqiy qoʻgʻirchoqlar davrasiga tushib qolgandami, qoʻgʻirchoqlar uni ham oʻz toifasidan deb tan olgan boʻlardilar.

Suok xotirjam edi. Chunki u oʻz rolini yaxshi ijro etayotganini sezardi.

«Bundan ham ogʻir ishlar boʻladi, – deb oʻylardi u, – masalan, yonib turgan chiroq bilan jonglyorlik qilish yoki havoda ikki marta oʻmbaloq oshib tushish...»

Lekin Suok sirkda unisini ham, bunisini ham juda koʻp marta bajargan edi.

Xullas, Suok hozir ham qoʻrqmayotgan edi. Bu oʻyin unga hatto xush yoqayotgan edi. Lekin doktor Gaspar uncha-muncha bezovta boʻlayotgan edi. U Suokning ketidan borardi. Suok xud-

di balerinadek oyoq uchida mayda-mayda qadam tashlab yurardi. Egnidagi ko'ylagi hilpirar, shitirlardi.

Bog'et pol yaraqalaydi. Suokning polga tushayotgan aksi xuddi pushtirang bulutga o'xshab ko'rinadi. Bu zallar bog'et polning yaraqlashidan judayam baland, ko'zgu oynalarining ko'pligidan esa shunaqangi keng bo'lib ko'rinardiki, bu hashamatli joyda Suok yanayam kichkina bo'lib qolgan edi.

Bu manzarani kuzatgan odam, ulkan va sokin ko'l sathida jajjigina gul savatchasi suzib yuripti, deb o'ylashi mumkin edi.

Suok soqchilar yonidan, unga mahliyo bo'lib baqrayib turgan charm va temir sovut kiygan odamlar yonidan, o'z umrlarida birinchi marta jilmayayotgan mansabdorlar yonidan xushchaq-chaq tabassum bilan o'tib borardi.

Ular Suokka yo'l bo'shatishardi, go'yo u o'z huquqini qo'lga olayotgan bu Qasrning hokimasi edi.

Shu mahal saroyga shunday sukut cho'kdiki, Suokning bamisoli gul bargi yerga tushganda chiqadigan sasdek mayin qadam tashlashi ham eshitila boshladi.

Yuqoridan, rosa keng zinadan esa xuddi Suok singari kichkinagina va yasangan valiahd Tutti qo'g'irchoq istiqboli sari tushib kela boshladi.

Ularning bo'ylari bab-baravar edi.

Suok to'xtadi.

«Valiahd Tutti hali shu ekan-da!» deb o'yladi u ichida. Ozg'ingina, qo'yko'z va biroz ma'yus qiyofadagi bola sochlari paxmaygan boshini xiyol

egib Suok qarshisida turardi, u ko'inishidan qaysar qizchaga judayam o'xshab ketardi.

Suok Tuttining kimligini bilardi. Suok Uch Baqaloqning ham qanaqa odamlar ekanligini bilardi. Uch Baqaloq mamlakatdagi qashshoq va och-yalang'och xalqning mehnati bilan topilgan barcha temir, barcha ko'mir, barcha g'allani tortib olishgan edi. Suok bir paytlar o'z malaylarini unga gijgijlagan aslzoda kampirni ham unutmagan edi. Bular hammasining urug'i bir ekanligini Suok yaxshi bilardi: Baqaloqlar, aslzoda kampirlar, oliftalar, baqqollar, gvardiyachilar – xullas, qurolsiz Prosperoni temir qafasga solib qo'ygan va uning do'sti gimnastikachi Tibulni izlab yurgan odamlarning hammasi bir toifadan ekanligini Suok juda yaxshi bilardi.

U saroyga borayotganida valiahd Tutti ko'zimga o'sha aslzoda shum kampirga o'xshab jirkanch bo'lib ko'rinsa kerag-u, faqat bir jihatdan – uzun va bigizdek ingichka qizil tili doim osilib turishi bilan – kampirdan farq qilsa kerak, deb o'ylagan edi.

Lekin Tuttini ko'rganida qizcha undan aslo jirkanchmadi: aksincha, Tuttini ko'rib hatto ko'ngli birmuncha yorishib ketdi.

Suok bu bolaga sho'x qo'yko'zlarini tikib turardi.

– Bu senmisan, qo'g'irchoq? – deb so'radi valiahd Tutti qo'llarini cho'zib.

«Nima qilsam ekan? – deb qo'rqib ketdi Suok. Qo'g'irchoqlar gapirmaydi-ku! Voy, meni ogohlantirishmagan ekan-u!.. Gvardiyachilar qiymalab tashlagan oldingi qo'g'irchoq o'zini qanday tutgani menga noma'lum...»

Lekin shu choq doktor Gaspar gapga aralashib, qizchani mushkul ahvoldan qutqardi.

– Valiahd janoblari, – dedi u tantanali ohangda, – men qo‘g‘irchog‘ingizni davolab tuzatdim. Ko‘rib turibsizki, uni tiriltiribgina qolmay, yana unga g‘oyatda ajib hayot baxsh etdim. Qo‘g‘irchoq, shubhasiz, chiroyli bo‘lib ketdi, undan keyin, u yangi juda go‘zal ko‘ylak kiydi va nihoyat, eng muhimi – men qo‘g‘irchog‘ingizni gapiradigan, qo‘shiq aytadigan hamda raqs tushadigan qildim.

– Qanday yaxshi! – ohistagina dedi valiahd.

«O‘zimni ko‘rsatadigan payt keldi», deb o‘yladi Suok.

Ana shundan keyin Brizak amakining sayyor truppasida xizmat qilgan kichkina aktrisa yangi sahnada birinchi marta yangi rol o‘ynay boshladi.

Bu sahna Qasrdagi eng katta zal edi. Bu yerga juda ko‘p tomoshabin to‘plangan edi. Ular hamma yerga: zina boshlariga, yo‘laklarga, boloxonalarga tiqilib ketishgan edi. Ular doirasimon derazalardan kirishar, balkonlarni to‘ldirishar, yaxshiroq ko‘rish va eshitish uchun ustunlarga tirmashib chiqishardi.

Oftobning charog‘on shu‘lasida odamlarning son-sanoqsiz boshlari va rang-barang yelkalari yal-yal tovlanardi.

Tirjaygan, jilmaygan behisob chehra va basharalar Suokka tikilib turishardi.

Tarvaqaylagan panjalaridan xuddi daraxt yelimidek qizil sharbat yoki jigarrang yog‘ chakchak tomayotgan oshpazlar; xo‘roz qiyofasiga kirgan maymunlarga o‘xshab ketuvchi rang-ba-

rang, guldor mundirlar kiygan Ministrlar; tor-tor frak kiygan kichkina va lo'ppigina musiqachilar; saroy xonimlari va kibor yigitlar; bukur doktorlar-u, burni uzun olimlar; sochlari hurpaygan yugurdak malaylar; yasan-tusanda Ministrlardan qolishmaydigan saroy a'yonlari...

Mana shu odamlarning hammasi yopishib, tirmashib olish mumkin bo'lgan hamma yerga xuddi pashshadek yopishib olishgan edi.

Hamma jim edi. Hamma odamlar nafaslarini ichlariga yutib bu jajjigina pushtirang vujudga tikilib turardilar, u esa o'n ikki yoshli qizchaga xos salobat va xotirjamlik bilan tomoshabinlarga ko'z tashlardi. U hech ham cho'chimadi. Chunki bu yerga yig'ilgan tomoshabinlar har kuni bozor maydonlarida Suokning o'yinini ko'ruvchi tomoshabinlarga o'xshash talabchan emas edilar. O, maydondagi u tomoshabinlar: bekorchilar, askarlar, aktyorlar, maktab bolalari, kichkina chayqovchi bolalar – ular judayam jiddiy tomoshabinlar edi-da! Suok hatto o'shalardan ham cho'chimas edi. Ular doim:

– Suok – dunyoda eng zo'r aktrisa!.. – deb aytishardi.

Shunday deb turib, kissalaridagi eng oxirgi chaqalarini Suok yozib qo'ygan sholchaga tashlardilar. Lekin shu chaqa ham hazilakam pul emas edi – unga jigar somsa sotib olish mumkin ediki, bunaqa somsa paypoq to'quvchi kambag'al ayol uchun ham nonushta, ham tushlik, ham kechki ovqat o'rniga o'tardi.

Shunday qilib, Suok o'zining qo'g'irchoqlik rolini chinakamiga ijro etishga kirishdi.

U oyoq uchlarini kerib, shu oyoq uchlarida turdi, tirsagidan bukilgan qo'llarini yuzigacha ko'tardi va xitoy mandariniga¹ o'xshab jimjiloqlarini o'ynatganicha qo'shiq ayta boshladi. Ayni paytda u qo'shiq ohangiga moslab boshini goh o'ng, goh chap tomonga chayqardi.

Suok noz bilan mug'ambirona jilmayar, lekin har doim ko'zlarini hamma qo'g'irchoqlarnikiga o'xshatib katta-katta ochib turishga harakat qilardi.

*U bunday deb qo'shiq aytardi:
G'ayrioddiy ilm-amal bilan
Doshqozonga purkab olovlar,
Tiriltirdi meni daf'atan
Doktorimiz – kuyunchak Gaspar.
Boqqin: mana, otyapman xandon,
Tuymoqdaman havoning totin.
Menga qayta nisor bo'ldi jon,
Qaytdi tag'in quvnoq hayotim.
Umrin bo'yi senga intildim
Va yo'llarda adashdim ko'p bor!..
Yodingda tut: munis singlingning
Ismi – Suok, unutma zinhor!
Tag'in hayot quchdi tanimni
Va uyquga cho'mib karaxt, lol,
Sening men-chun yig'laganingni
Tushlarimda ko'roldim yaqqol!
Qara; pir-pir uchar kiprigim,
Kokillarim o'ynadi takror.
Yodingda tut: navnihol singling
Ismi – Suok, unutma zinhor!*

---

¹ Mandarin – qadimgi Xitoyda katta amaldor (tarj.).

– Suok, – deya ohista takrorladi Tutti. Uning ko‘zlariga g‘ilt-g‘ilt yosh keldi, shunga ko‘ra ko‘zlari ikkita emas, to‘rttaga o‘xshab ko‘rinardi.

Qo‘g‘irchoq qo‘shig‘ini aytib bo‘lgach, tizzalarini bukib ta‘zim qildi. Butun zal hayratga kelib, chuqur tin oldi. Hamma harakatga kelib boshlarini irg‘ita, tomoqlarini taqillata boshlashdi.

Darhaqiqat, qo‘shiq ohangi nihoyatda lato-fatli edi, garchi bunday yosh xonanda uchun bu qo‘shiq bir qadar mungli bo‘lsa ham, lekin qizchaning ovozi xuddi kumush yoki billur kekirdakdan chiqayotganday juda nafis jaranglardi.

Shu choq dirijorning:

– U misoli farishtadek kuyladi, – degan ovozi sukutga tolgan zalda jaranglab eshitildi.

– Faqat qo‘shig‘i sal alomatroq ekan, – dedi qandaydir mansabdor ordenlarini shiqillatib.

Shu bilan tanqid ham tugadi. Zalga Baqaloqlar kirib kelishdi. Shuncha odamning bir yerga to‘plangani ularga xush yoqmasligi mumkin edi. Shuning uchun hamma odamlar eshiklar tomon otilishib, tarqala boshlashdi. Bu to‘s-to‘polonda oshpaz malina sharbati yuqli panjalarini qandaydir go‘zal xonimning yelkasiga muhr qilib bosib oldi. Go‘zal xonim chiyillab yuborgan edi, jag‘i yasama ekanligi ma‘lum bo‘ldi, chunki o‘sha jag‘i og‘zidan tushib ketgan edi. Xo‘ppa semiz gvardiya kapitani mana shu chiroyli jag‘ni beso‘naqay va qo‘pol etigining poshnasi bilan bosib majaqlab yubordi.

«Qars-qurs» etgan ovoz eshitildi va bu shovshuv qulog‘iga chalingan seremoniymeyster¹ orqasiga o‘girildi-da, koyinib qo‘ydi.

---

¹ Seremoniymeyster – podshohlarning saroylarida o‘tkaziladigan har xil marosimlarni boshqaruvchi amaldor.

– Bu qanday bema'nilik! Hamma yoqqa yong'oq to'kishyapti! Oyoq ostida qisirlayapti!

Jag'idan judo bo'lgan go'zal xonim dod solib chinqirmoqchi bo'ldi va hatto buning uchun qo'llarini ham ko'tardi, lekin ming afsuski, u jag'i bilan birga ovozidan ham ayrilgan edi. U faqat lablarini shapillatib allaqanday noaniq gaplarni yamlanib ayta oldi, xolos.

Bir daqiqadan keyin zalda mas'ul kishilardan bo'lak bironta ham ortiqcha odam qolmagan edi.

Mana shunda Suok bilan doktor Gasparni Uch Baqaloqqa tanishtirdilar.

Baqaloqlarning kechagi voqealardan bezovta bo'lganlari hech sezilmasdi. Ular hozirgina bog'da navbatchi vrach kuzatuvida koptok o'ynab qaytgan edilar. Bu o'yin toza havodan nafas olish maqsadida uyushtirilgan edi. Hozir ular juda charchashgan edi. Ularning ter bosgan yuzlari yiltillardi. Ko'ylaklari terlagan yelkalariga yopishib qolgan edi, ularning yelkalarida esa shamol shishirgan yelkanlarga o'xshab ketardi. Baqaloqlardan birining ko'z osti ko'kargan bo'lib, mo'mataloq bo'lgan yeri xunuk bir gul yoki chiroyli qurbaqa shaklida edi. Ikkinchi Baqaloq mana shu xunuk gulga qo'rqa-pisa qarab-qarab qo'yardi.

«Anavining ko'z ostini koptok bilan ko'kartirgan mana shu bo'lsa kerak», deb o'yladi Suok.

Jabrlangan Baqaloq jaholat bilan pishillardi. Doktor Gaspar parishon holda jilmayib turar edi. Baqaloqlar churq etmasdan qo'g'irchoqni ko'zdan kechirdilar. Valiahd Tuttining xushchaqchaq qiyofasi Baqaloqlarning ham kayfiyatini chog' qildi.

– Xo‘sh-sh, – dedi ulardan biri, – doktor Gaspar Arneri siz bo‘lasizmi?

Doktor ta‘zim qildi.

– Xo‘sh, qalay qo‘g‘irchoq? – deb so‘radi Ikkinchi Baqaloq.

– Judayam ajoyib! – deb yubordi Tutti.

Baqaloqlar uni hech qachon bunaqa yaxshi kayfiyatda ko‘rmagan edilar.

– Juda soz! Qo‘g‘irchoqning ko‘rinishi chindanam yaxshi...

Birinchi Baqaloq kafti bilan peshonasining terini artdi, jahl bilan tomoq qirib qo‘ydi va dedi:

– Doktor Gaspar, siz bizning farmonimizni bajardingiz. Endi shu xizmatingiz evaziga mukofot talab qilishingiz mumkin.

Oraga jimlik cho‘kdi.

Boshiga malla parik kiygan jikkakkina kotib doktorning talabini yozishga shaylanib patqalam ushlab turardi.

Doktor o‘z iltimosini bayon qila boshladi:

– Kecha Sud maydonida isyonchilarni qatl etish uchun o‘nta qatl kundasi o‘rnatishdi...

– Ularni bugun qatl etishadi, – deb doktorning so‘zini bo‘ldi Baqaloq.

– Men ham aynan shuni nazarda tutyapman. Mening iltimosim bunday: hamma mahbuslarning jonini saqlab, ularga erk berishingizni so‘rayman. Men qatl mutlaqo bekor qilinishini va o‘sha qatl kundalarini yondirib yuborilishini iltimos qilaman...

Malla parikli kotib bunday iltimosni eshitib, kapalagi uchib ketganidan qo‘lidagi patqalamini tushirib yubordi. Uchi juda o‘tkir qilib ochil-

gan patqalam Ikkinchi Baqaloqning oyog'iga sanchilsa bo'ladimi. U chinqirib yubordi va bir oyog'ida hakkalagancha turgan yerida chirpirak bo'lib aylana boshladi. Ko'zining osti ko'kargan Birinchi Baqaloq ichiqoralik bilan xaxolab kuldi; uning uchun qasos olingan edi.

– Padariga la'nat! – deb baqirdi Ikkinchi Baqaloq tovoniga sanchilgan patqalamni xuddi nayza-dek sug'urib olarkan. – Bu qanday bema'nilik! Bu axir jinoiy iltimos-ku! Bunday narsalarni talab qilishga haqingiz yo'q!

Malla parikli kotib qochib ketdi. U qochib keta turib turtib yuborgan guldon uning orqasidan dumalab borarkan, xuddi portlagan bombadek chil-chil bo'lib sindi. Bo'ldi to'polon, bo'ldi to'polon... Baqaloq oyog'idan sug'urib olgan patqalamni qochib ketayotgan kotibning orqasidan otdi. Lekin shunday semiz odamning yaxshi nayza otuvchi bo'lishi mumkinmidi! Patqalam borib soqchi bo'lib turgan gvardiyachining orqasiga sanchildi. Lekin u o'zining sadoqatli askar ekanligini namoyish qilish uchun qimir etmay turaverdi. To bu gvardiyachining navbatchilik muddati tugamaguncha patqalam uning nozik yeriga sanchilgancha turaverdi.

– Men o'linga hukm etilgan barcha ishchilarning ozod qilinishini talab qilaman. Men qatl kundalari yondirib yuborilishni talab qilaman, – deb takrorladi doktor past ovoz bilan, ammo qat'iy ohangda.

Bunga javoban Baqaloqlar butun Qasrni boshlariga ko'tarib baqira boshladilar. Ularning baqirig'ini eshitgan odam go'yo kimdir shox sindiryapti, deb o'ylashi mumkin edi.

– Yo‘q! Yo‘q! Yo‘q! Aslo! Ular albatta qatl etiladi!
– O‘ling, – deb pichirladi shu choq doktor qo‘g‘irchoqqa.

Suok bu gapga darrov tushundi. U yana oyoq uchiga turdi, bir ingradi-da, gandaraklab ketdi. Uning ko‘ylagi xuddi qo‘lga ilingan kapalakning qanotlaridek yelpina boshladi, boshi «shilq» etib egildi, u hozir yiqilib tushishi mumkin edi.

Valiahd qo‘g‘irchoq tomonga tashlandi.

– Oh! Oh! – deb qichqirib yubordi u.

Suok yana ham ma‘yusroq ingradi.

– Mana, – dedi doktor Gaspar, – ko‘ryapsizmi? Qo‘g‘irchoq yana qaytadan jondan mahrum bo‘lishi mumkin. Uning ichiga o‘rnatilgan murvat judayam nozik. U tamomila buzilib qolishi mumkin, agar iltimosimni bajarmaydigan bo‘lsanglar. Basharti valiahd janoblarining qo‘g‘irchog‘i hech narsaga yaroqsiz bir parcha pushtirang uvadaga aylanib qolsa, ul zot xursand bo‘lmasalar kerak, deb o‘ylayman.

Bu gapni eshitgan valiahdning g‘azabi qo‘zib ketdi. U xuddi fil bolasidek yer depsina boshladi. U ko‘zlarini chirt yumib olib, boshini sarak-sarak qilardi.

– Hech ham! Eshityapsizlarmi, hech ham xohlamayman! – deb chinqirardi u. – Doktorning iltimosini hoziroq bajaringlar! Men qo‘g‘irchog‘imni hech kimga bermayman! Suok! Suok!
– U ho‘ngrab yubordi.

Albatta, Baqaloqlar rozi bo‘lishdi. Buyruq chiqarildi. Avf umumiy¹ e‘lon qilindi. Shundan keyin baxtiyor doktor Gaspar uyiga jo‘nab ketdi.

---

¹ Aybdorlarning gunoxidan kechish. (Tarj.)

«Bir kecha-kunduz boshimni ko'tarmay uxlayman», deb o'ylardi u yo'lda keta turib.

U shaharga kirib kelishi bilan Sud maydonidagi qatl kundalarining yondirilayotgani va kambag'allarni qatl etish bekor qilinganidan boylarning qattiq norozi ekanligi haqidagi mish-mish gaplarni eshitdi.

Shunday qilib, Suok Uch Baqaloq Qasrida qolgan edi.

Tutti u bilan birga bog'ga chiqdi. Valiahd gullarni payhon qilib borarkan, tikanli simga qoqilib ketdi, hatto hovuzga tushib ketishiga sal qoldi. Lekin u bugun shu qadar baxtiyor ediki, hech nimani payqamadi.

«Nahotki u mening tirik qiz ekanligimni tushunmayotgan bo'lsa? – deb ajablanardi Suok. – Lekin uning o'rnida bo'lganimda hech kim meni bunaqa laqillata olmasdi».

Nonushta olib kelishdi. Suok pirojniyni ko'rdiyu, umrida faqat bir marta, o'tgan yili kuz paytida bir donagina pirojniy yeganini esladi. O'shaniyam kekxa Avgust, pirojniy emas, pryanik deb aytgan edi. Valiahd Tuttiga olib kelingan pirojniylar judayam qoyilmaqom edi. Ularni gul deb o'ylab, bir zumda o'nta asalari uchib keldi.

«Voy, endi nima qilsam ekan? – deb qiynalardi Suok. – Axir qo'g'irchoqlar ovqat yemaydi-ku! Lekin qo'g'irchoqlar ham har xil bo'ladi... Voy, biram pirojniy yegim kelyaptiki!»

Axiyri Suok ortiq toqat qila olmadi.

– Menga ham bir bo'lak... – dedi u past ovoz bilan va shu zahoti ikki yuzi loladek qizarib ketdi.

– Qanday soz! – deb suyunib ketdi valiahd.
– Ilgarilari ovqat yeyishni xohlamasding. Ilgari

yolg'iz o'zim nonushta qilganimda judayam zirikardim. Ishtahang ochilgani qanday yaxshi bo'ldi!

Shundan keyin Suok bir bo'lak pirojniyni yeb yubordi. So'ng yana bitta, yana bitta, yana bitta yedi. Shu choq Suok birdan valiahdning ovqatlanishini uzoqdan kuzatib turgan xizmatkorning o'ziga qarab turganini, qaragandayam dahshatli baqrayib turganini payqab qoldi.

Xizmatkorning og'zi lang ochiq edi.

Xizmatkor haq edi.

Chunki u qo'g'irchoqlarning ovqat yeganini hech qachon ko'rmagan edi-da.

Suok qo'rqib ketdi va qo'liga olgan to'rtinchi pirojniyni (bu eng shirin qumoq-qumoq va mayizli pirojniy edi) tushirib yubordi. Lekin xayriyatki, bu hol yaxshilik bilan tugadi. Xizmatkor ko'zlarini ishqalab qo'yib og'zini yumdi.

– Menga shunday tuyuldi chog'i. Havo issiq.

Valiahd tinimsiz gapirar edi. Nihoyat u gapi-
rishdan charchab jim qoldi.

Kunning bu jazirama issiq paytida hamma yoq suv quygandek jimjit edi. Kechagi kuchli shamol, chamasi, juda olis-olislarga yelib ketgan bo'lsa kerak. Endi hamma narsa qilt etmay qolgan edi. Hattoki qushlar ham uchishmasdi.

Mana shu sukunat paytida valiahd bilan yonma-yon maysa ustida o'tirgan Suok xuddi paxtaga o'rab tashlangan soatning bir me'yorda chiqilashiga o'xshagan noaniq bir tovush eshitdi. Faqat soat «chiq-chiq» deb yursa, bu ovoz «duk-duk» qilib eshitalardi.

– Bu nima? – deb so'radi Suok.

– Nimani aytyapsan? – Valiahd qoshlarini chimirirdi, odatda katta yoshdagi odamlar ajablangan paytlarida shunaqa qosh chimiradilar.

– Ana «duk-duk» qilyapti-ku... soatmi? Yoningda soating bormi?

Yana oraga jimlik choʻkdi, yana bu jimlik paytida bir nimaning duk-duk urgani eshitildi. Suok barmogʻini koʻtardi. Valiahd quloq sola boshladi.

– Bu soat emas, – dedi u ohista. – Bu mening temir yuragim uryapti...

X BOB

HAYVONOT BOGʻI

Soat ikkida valiahd Tuttini sinf xonasiga chaqirtirishdi. Dars payti boshlangan edi. Suok xonada yolgʻiz qoldi.

Suokning tirik qizcha ekanligiga hech biringiz shubha ham qilganingiz yoʻq edi, albatta. Har holda, valiahd Tuttining hozir raqs muallimi Bir-ikkuchsning uyida yotgan haqiqiy qoʻgʻirchogʻi ham oʻzini shu Suokchalik erkin tutgan boʻlsa kerak-da. Aftidan, u qoʻgʻirchoqni nihoyatda mohir usta yasaganga oʻxshaydi. Toʻgʻri, u qoʻgʻirchoq pirojniy yemas edi. Lekin valiahd Tutti ehtimol haqdir. Balki u qoʻgʻirchoqning chindanam ishtahasi boʻlmagandir.

Shunday qilib, Suok yolgʻiz qoldi.

U juda mushkul ahvolda edi.

Ulkan Qasr, kishini adashtirib qoʻyuvchi yoʻlaklar, rovonlar, zinalar.

Qoʻrqinchli gvardiyachilar, rang-barang parik kiygan notanish badqovoq odamlar, sukunat va hashamat.

Suokka hech kim parvo qilmas edi.

U valiahdning yotoqxonasida deraza oldida turardi.

«Oldin reja tuzib olishim kerak, – deb ahd qildi u. – Qurolsoz Prospero qamalgan temir qafas valiahd Tuttining hayvonot bog'ida turibdi. Demak, men shu hayvonot bog'iga bir amallab kirishim kerak».

Sizning xabaringiz bor, kitobxon, valiahdga tirik bolalarni ko'rsatishmasdi. Uni hech qachon, hatto hammayog'i yopiq izvoshda ham shaharga olib bormas edilar. U Qasrda yashab, shu yerda ulg'ayayotgan edi. Unga har turli fanlardan saboq berishar, shafqatsiz podsholar va lashkarboshilar haqidagi kitoblarni o'qib berardilar. Uning xizmatida bo'lgan odamlarga esa jilmayish man etilgan edi. Uning hamma tarbiyachilari va o'qituvchilari lablari qattiq yumilgan va yonoq suyaklari kesakdek gezarib ketgan, bo'yi daroz, cho'pdek oriq chollar edi. Bundan tashqari, ularning hammalari oshqozon kasaliga chalingan odamlar edi. Oshqozoni ovqat hazm qilolmaydigan odamlarning avzoyi qanchalik badburush bo'lishini o'zingiz yaxshi bilasiz.

Valiahd Tutti hech qachon sho'x va yangroq kulgi eshitmagan edi. Faqat ahyon-ahyonda uning qulog'iga bitta-yarimta mast qassobning yoki o'ziga o'xshagan xo'ppasemiz mehmonlari bilan maishat qilayotgan Baqaloqning xaxolagani eshilib qolardi. Lekin buni kulgi deb ham bo'lmas edi! Bu shunday dahshatli o'kirish edi-ki, uni eshitgan odam xursand bo'lish o'rniga qo'rqib ketardi.

Bu Qasrda faqat qo'g'irchoq tabassum qilardi. Lekin qo'g'irchoqning tabassumi Baqaloqlar uchun xavfli emas edi. Undan keyin qo'g'irchoq gapirmasdi. U baribir valiahd Tuttiga ko'p narsalar haqida gapirib bera olmasdi ham, chunki Qasr atrofidagi bog' va temir ko'priklarning boshlarida baraban ko'tarib turgan soqchilar Qasrdan tashqaridagi hayotni Tuttining ko'zidan yashirib turardilar. Shuning uchun ham u xalq haqida, qashshoqlik haqida, och-yalang'och bolalar haqida, fabrikalar, konlar, qamoqlar, dehqonlar haqida, boylarning kambag'allarga zulm qilib ularni ishlatib, ularning peshona terlari bilan tayyorlangan hamma narsani o'zlariga tortib olishlari haqida hech nima bilmas edi.

Uchta Baqaloq valiahdni johil, toshbag'ir qilib tarbiyalamoqchi edilar. Uni bolalar bilan o'ynashdan mahrum qilishib, uning uchun hayvonot bog'i tashkil qilgan edilar.

«Yaxshisi, u hayvonlarni tomosha qilsin, – degan qarorga kelishgandi. – Mana bitta o'lik, jonsiz qo'g'irchog'i bor, endi quturgan hayvonlari ham bo'ladi. U yo'lbarzlarni xom go'sht bilan boqishayotganini, bo'g'ma ilon tirik quyonni yutayotganini ko'rib ko'zi pishsin. Vahshiy hayvonlarning ovozlarini eshitsin, ularning qon quyilgan iblisona ko'zlariga tiktilsin. Ana shunda u ham beshafqat odam bo'lib o'sadi».

Lekin Baqaloqlar o'ylaganday bo'lib chiqmadi.

Valiahd Tutti qunt bilan o'qir, pahlavonlar va podsholar haqidagi dahshatli solnomalarni tinglar, tarbiyachilarning husnbuzar bosgan burun-

lariga nafrat bilan tikilardi-yu, lekin baribir hech shafqatsiz bo'lmadi.

U vahshiy hayvonlarni kuzatishdan ko'ra, qo'g'irchog'i bilan o'ynashni yaxshi ko'rardi.

Siz, o'n ikki yoshli bolaning qo'g'irchoq o'ynashi uyat, deb aytishingiz mumkin, albatta. Bu yoshdagi bolalarning aksariyati yo'lbarslarga ov qilishni afzal ko'rgan bo'lardi. Lekin buning bir sababi borki, u sabab vaqt-soati yetganda ayon bo'ladi sizlarga.

Hozir Suokka qaytaylik.

U to kech kirgungacha kutmoqchi bo'ldi. To'g'rida, kuppa-kunduz kuni yolg'iz o'zi Qasr xonalari-da tentirab yurgan qo'g'irchoq odamlarda shubha tug'dirishi mumkin edi.

Dars tugagandan keyin Suok bilan Tutti yana uchrashishdi.

– Bilasanmi, – dedi Suok, – men doktor Gasparnikida kasal bo'lib yotganimda alomat bir tush ko'ruvdim. Tushimda men tirik qizga aylanib qolganmishman... Go'yo sirk artistmishman. Men sayyor sirk aravasida boshqa artistlar bilan yasharmishman. Bu arava joydan-joyga ko'chib yurib, yarmarkalarda, bozor maydonlarida to'xtarmish-da, odamlarga tomosha ko'rsatarmish. Men dor ustida yurarmishman, raqs tusharmishman, eng qiyin akrobatlik o'yinlarni bajararmishman, pantomimo tomoshalarida har turli rollar ijro etarmishman.

Suokning bu gaplaridan hang-mang bo'lgan valiahd ko'zlarini katta-katta ochib quloq solardi.

– Bizlar judayam kambag‘al ekanmiz. Ovqat yegan kunlarimizdan yemagan kunlarimiz ko‘proq bo‘lgan ekan... Bizning kattakon bir oq otimiz bor ekan. Uning oti Anra ekan. Men mana shu otning ustidagi sariq uvada atlas bilan qoplangan keng egar ustida turib olib, chopib ketayotganida janglyorlik qilarkanman. Keyin otimiz o‘lib qolganmish, nimaga desang, bir oy muttasil pulimiz bo‘lmaganidan otimizni durust-roq boqa olmabmiz...

– Kambag‘al edinglar? – deb so‘radi Tutti. – Men tushuna olmayapman. Nega endi sizlar kambag‘al edinglar?

– Bizlar kambag‘al odamlarga tomosha ko‘rsatar edik. Kambag‘al tomoshabinlar bizga eng mayda chaqalar tashlardi, ba‘zi paytlarda bo‘lsa, tomosha ko‘rsatib bo‘lganimizdan keyin shlyapa tutib odamlarni aylanib chiqib, hech vaqosiz quruq qaytar edik.

Baliahd Tutti bu gaplarga sira ham tushunmas edi.

Suok esa to kech kirib qosh qorayguncha unga har to‘g‘rida gapirib o‘tiraverdi. U odamlarning qashshoqona achchiq hayoti haqida, ulkan shahar to‘g‘risida, Suokni kaltaklamoqchi bo‘lgan aslzoda kampir haqida, tirik bolalar haqida, ularni o‘z itlariga qoptirmoqchi bo‘lgan boylar haqida, gimnastikachi Tibul bilan qurolsoz Prospero haqida, ishchilar, konchilar, dengizchilarning boylar va Baqaloqlar hokimiyatini ag‘darishmoqchi bo‘layotgani haqida so‘zlab berdi.

U hammadan ham sirk haqida ko‘proq gapirdi. U bora-bora hikoyaga judayam berilib ketib,

koʻrgan tushini soʻzlab berayotganini ham unu-
tib qoʻydi.

– Men Brizak amakining sayyor tomoshaxo-
nasida juda koʻpdan beri yashayman. Men raqs
tushishni ham, ot ustida tik turib yurishni ham,
trapetsiyada chir-chir aylanishni ham chaqaloq-
lik paytimdan bilsam kerak. O, men shunaqan-
gi antiqa narsalarni oʻrganganmanki! – u kaftini
kaftiga urdi. – Mana, masalan, oʻtgan yakshan-
ba kuni bizlar Gavanda tomosha koʻrsatdik. Men
oʻrik danaklarida valsqa tushdim...

– Qanaqasiga oʻrik danaklarida?

– He, sen bilmaysan-a, rostdan! Nahot sen
oʻrik danagidan qilingan hushtakni koʻrmagan
boʻlsang? Bu judayam oson. Men oʻn ikkita da-
nakni yigʻib, ularday hushtak yasadim. Xullas,
to teshik paydo boʻlguncha ularni toshga ishqa-
layverdim...

– Qiziq ekan!

– Valsni faqat oʻn ikkita danak bilan emas,
boshqa narsa bilan ham chalish mumkin. Ma-
salan, men kalit bilan ham hushtak chalishni
bilaman...

– Kalit bilan! Qanday qilib? Koʻrsat. Menda bir
ajoyib kalit bor...

Valiahd Tutti shunday deya turib, kamzuli-
ning yoqasini yechdi va boʻyniga osilgan ingich-
ka zanjirni oldi, shu zanjirga kichkinagina oq
kalit osilgan edi.

– Mana!

– Nega bu kalitni koʻkragingda yashirib yurib-
san? – deb soʻradi Suok.

– Menga bu kalitni kansler berdi. Bu hayvonat bog‘imdagi qafaslardan birining kaliti.

– Nima, sen hamma qafaslarning kalitini o‘zing bilan olib yurasanmi?

– Yo‘q. Lekin judayam muhim kalit deb aytishdi. Men buni ehtiyot qilishim kerak ekan...

Suok valiahdga o‘z san‘atini namoyish kildi. U kalitning teshik tomonini cho‘chchaygan labiga olib borib, juda xushohang bir qo‘shiqning kuyini chaldi.

Valiahd shunaqa xursand bo‘lib ketdiki, ehtiyotlab asrash uchun o‘ziga topshirilgan kalitni ham unutib yubordi. Kalit Suokda qoldi. U esa o‘ylab-netib o‘tirmasdan kalitni to‘r hoshiyali pushtirang ko‘ylagining cho‘ntagiga solib qo‘ydi.

Kech kirdi.

Qo‘g‘irchoq uchun valiahd Tuttining oromxonasi yonidan maxsus xona hozirlashdi.

Valiahd Tutti bugun kechasi uyqusida alog‘chalog‘ tush ko‘rdi: kulgili burundor niqoblarni, sap-sariq yalang‘och yelkasida silliq qilib tarashlangan kattakon xarsangtosh ko‘tarib ketayotgan odamni va bu odamni qora qamchi bilan savalayotgan baqaloq odamni, kartoshka yeb o‘tirgan juldur kiyimli bolani va oq ot minib, o‘n ikkita o‘rik danakli hushtakda qandaydir yoqimsiz vals kuyini chalib ketayotgan, kiyimlarining hammayog‘iga to‘r qoplangan aslzoda kampirni va hokazolarni ko‘rdi.

Xuddi shu mahal butunlay boshqa joyda, bu jajjigina yotoqxonadan juda olisda, Qasr bog‘ining bir burchagida antiqa bir voqea yuz berayotgan edi. Yo‘q, sizlar, nima gap ekan, deb

hayron bo'lmanglar, aytarli hech narsa bo'lgani yo'q. Xullas, bu kecha antiqa tush ko'rgan faqat valiahd Tutti emas edi. Aytmoqchimanki, valiahd Tuttining hayvonot bog'i eshigida soqchilik qilib turib uxlab qolgan gvardiyachining tushi ham diqqatga sazovor edi.

U tosh to'nka ustida panjaraga suyanib o'tirganicha shirin tush ko'radi. Yalpoq va yaltiroq g'ilofga solingan qilichi tizzalari orasida. To'pponchasining og'zi qora shohi sharfi tagidan mo'ralab turardi. Shu yerda, shag'al to'kilgan yo'lkada turgan katak shishali fonus nuri gvardiyachining etigini va daraxt yaprog'idan tushib, uning yengidan o'rmalab ketayotgan kapalak qurtini yoritib turardi.

Hamma yoq osoyishtadek tuyulardi.

Shunday qilib, soqchi uxlab o'tirar va uyqusida juda alomat tush ko'radi. Tushida go'yo uning oldiga valiahd Tuttining qo'g'irchog'i yaqinlashgandaymish. U ertalab doktor Gaspar Arneri olib kelganida qanday bo'lsa, hozir ham o'shanaqa emish: o'sha pushtirang ko'ylak, o'sha tasmalar, o'sha to'r uqalar, yaltiroq pistonlar. Faqat endi tushida u qo'g'irchoq tirik qizchaga aylanganmish. U har tomonga olazarak bo'lib, bema'lol harakat qilib yurayotganmish, ba'zan oyoq uchida yurib, biron sharpadan cho'chib ketgan paytida barmog'ini labiga bosarmish.

Fonus uning jajjigina gavdasini boshdan-oyoq yoritayotganmish.

Gvardiyachi soqchi hatto uyqusirab jilmayibdi ham.

Keyin u xoʻrsinib qoʻyib, panjaraga suyanib yaxshiroq joylashib oʻtiribdi-da, panjara jimjimasidagi temir gulga tumshugʻini suqibdi.

Suok boʻlsa soqchining uxlab oʻtirganini koʻrib, fonusni qoʻliga olganmish-da, oyoq uchida ehtiyotlik bilan ichkariga kirib ketganmish.

Gvardiyachi xurrak otardi, ammo uyqusida bu xurrak ovozi unga goʻyo hayvonot bogʻidagi yoʻlbarslarning oʻkirigʻiday tuyulayotgan edi.

Aslida esa hayvonot bogʻi jimjit edi. Hayvonlar uxlab yotishardi.

Fonus ozgina joyni yoritgan. Suok qorongʻilikda ehtiyotkorona ohista yurib borardi. Uning baxtiga, tun unchalik qorongʻi emas edi. Osmondagi yulduzlar va bogʻning har yer-har yeriga osilgan fonuslarning daraxt shoxlari orasidan tushib turgan shuʻlasi bu xilvatgohni yoritib turardi.

Qizcha darvozadan kirgach, qandaydir oppoq gullar bilan burkangan past boʻyli butalar orasidan, kalta xiyobon boʻylab yurib bordi.

Keyin birdan uning dimogʻiga hayvonlar hidi kirdi. Bu ham qizga tanish edi: bir vaqtlar ularning sayyor tomoshaxonasiga uchta sher va bita Ulm dogi¹ni oʻrgatgan bir odam qoʻshilib, tomosha koʻrsatib yurgan edi.

Suok bir yalanglikka chiqdi. Tevarak-atrofdan bir nimalar qorayib koʻrinar, goʻyo kichkinagina uyachalar tizilishib turganday edi.

– Qafaslar, – dedi pichirlab Suok.

Uning yuragi duk-duk ura boshladi.

---

¹ Ulm – Avstriyadagi shaharning nomi, dog – tumshugʻi pu-chuq kuchuk.

U hayvonlardan qoʻrqmas edi, chunki sirk artistlari dovyurak boʻlishadi. U faqat oʻz sharpa-si va fonusining shuʻlasi bilan bironta hayvonni uygʻotib yuborishdan, keyin u oʻkirib, soqchini uygʻotib qoʻyishdan qoʻrqardi.

Suok qafaslarga yaqin bordi.

«Prospero qayerda ekan?» – deb hayajonlardirdi. U fonusni baland koʻtarib, qafaslarning ichiga tikilardi. Hamma yoq jimjit, qilt etgan jon-zot koʻrinmasdi. Fonus shuʻlasi qafas chiziqlari orasidan boʻlak-boʻlak boʻlib oʻtib, ichkarida uxlab yotgan hayvonlarning tanasini qingʻir-qiyshiq yoritardi.

Suok hayvonlarning sertuk, goʻshtdor qu-loqlarini, baʼzan oldinga choʻzilgan panjalarini baʼzan olachipor yelkalarini koʻrardi. Burgutlar qanotlarini yoyib uxlardilar, shuning uchun ham ular qadimgi gerblarga oʻxshab ketishadi. Ayrim qafaslarning ichida nomaʼlum bahaybat maxluqlarning qorasi koʻrinardi.

Ingichka kumush xivichdan toʻqilgan qafasda, turli balandlikdagi qoʻnoqlarda toʻtiqushlar qoʻnib oʻtirardilar. Suok mana shu qafas oldida toʻxtaganida, uning nazarida, qafas devoriga eng yaqin oʻtirgan toʻtining biri, uzun qizil soqolli qari toʻtiqush bir koʻzini ochib Suokka qarab qoʻygan-day boʻlib tuyuldi. Uning koʻzi pishgan limonning urugʻiga oʻxshardi.

Bu ham yetmaganday u shu koʻzini darrov yu-mib olib, oʻzini uxlaganga solib turaverdi. Ayni paytda, u Suokning koʻziga qizil soqoli orasidan koʻz qisib, jilmayib qoʻygandek tuyuldi.

«Men o'zim tentakman», – deb o'ziga-o'zi taskin berdi Suok. Lekin baribir, uning yuragiga g'ulg'ula tushgan edi.

Dam o'tmay goh u yerda, goh bu yerda allanimalar shaqillar, qisirlar, chiyillardi.

Siz tunda otxonaga yoki tovuqxonaga bir kirib ko'ring: u yerda hukm surgan sukunatdan hayratga kelasiz, shu bilan birga juda har xil mayda-chuyda ovozlarni – goh qanot qoqilganini, goh kavshanishni, goh qo'noqning gijirlaganini, goh uyqudagi qush tomog'idan chiqqan ingichka chiyildoq ovozni eshitasiz.

«Prospero qayerdaykin? – deb o'yladi Suok yana, endi u qattiq hayajonda edi. – Bordi-yu, uni bugun qatl qilib bo'lishgan va endi qafasga anavi burgutni qo'yib qo'yan bo'lishsa-ya?»

Xuddi shu mahal qorong'ilikdan kimningdir:

– Suok! – degan xirqiroq ovozi eshitildi.

Shu zahotiyiq qizcha kimningdir hansirab nafas olayotganini, yana xuddi kattakon hasta ko'ppakning ingraganiga o'xshab ketuvchi qandaydir tovushlarni eshitdi.

– Voy! – deb chinqirib yubordi Suok.

U fonusni ovoz kelgan tomonga tutdi. U yerda qizg'ish cho'g yonib turardi. Bir bahaybat qora maxluq xuddi ayiqqa o'xshab, qafas panjarasida ushlab boshini shu panjaraga qo'yib turardi.

– Prospero! – deb chaqirdi Suok past ovoz bilan.

Keyin shu bir zumning o'zida miyasidan bir gala xayollar lip-lip etib o'tdi.

«Nega u bunchalik qo'rqinchli? Ayiqqa o'xshab, uning hammayog'ini tuk qoplab ketibdi. Ko'zla-

ridan qizil uchqun chaqnayapti. Tirnoqlari uzun, qayrilib ketgan. Egnida kiyimi yo‘q. Bu odam emas, gorilla».

Suok alamidan yig‘lab yuboray dedi.

– Seni ko‘rar kun ham bor ekan-ku, Suok, – dedi notanish maxluq. – Sening kelishingni bilardim.

– Salom. Men sizni ozod qilgani keldim, – dedi Suok titroq ovoz bilan.

– Men qafasdan chiqmayman. Bugun harom qotaman.

Shundan keyin yana mudhish ingroq eshitildi. Maxluq yiqildi, keyin o‘rnidan turib, yana qafas panjarasiga yopishdi.

– Yaqinroq kel, Suok.

Suok yaqin bordi. Unga bir badbashara maxluq tikilib turardi. Odam basharasi emas edi bu, albatta. U ko‘proq bo‘rining tumshug‘iga o‘xshab ketardi. Eng qo‘rqinchli tomoni shunda ediki, bu bo‘rining quloqlari garchi tikandek qattiq, kalta tuk bilan qoplangan bo‘lsa ham, odam qulog‘iga o‘xshardi. Suok kafti bilan yuzini berkitmoqchi bo‘ldi. Fonus uning qo‘lida chayqalib turganidan, uning sarg‘ish shu‘lasi har tomonga lip-lip uchardi.

– Sen mendan qo‘rqyapsan, Suok... Men odamiylik qiyofamni yo‘qotib qo‘ydim. Qo‘rqma! Beriroq kel... Sen bo‘ying cho‘zilib, biroz ozibsan. Juda xomush ko‘rinasan...

U qiynalib-qiynalib gapirardi. U tobora yerga cho‘kib, nihoyat qafas ichiga cho‘zilib yotib qoldi. U og‘zini katta ochib va uzun-uzun sariq tishlarini irshaytirib, hansirab nafas olardi.

– Men hozir o‘laman. O‘limim oldidan seni ko‘rishimga ishongan edim.

U o‘zining maymunnikiga o‘xshagan yungdor qo‘lini cho‘zdi. U qorong‘ida bir nimani qidirayotgan edi. Xuddi mix sug‘urib olinayotgandek ovoz eshitildi, shundan keyin o‘sha mudhish qo‘l qafas panjarasi orasidan tashqariga cho‘zildi.

Qo‘lda kichkinagina bir taxtacha bor edi.

– Mana buni ol. Hammasi shu yerga yozilgan.

Suok taxtachani qo‘yniga yashirdi.

– Prospero, – dedi u ohista.

Javob bo‘lmadi.

Suok fonusni yaqinroq olib borib tutdi. Maxluqning tishlari irshayib mangu qotib qolgan edi. Uning nursiz ko‘zlari Suok osha allaqayoqlarga tikilardi.

– Prospero! – deb chinqirib yubordi Suok fonusni qo‘lidan tushirib yuborarkan. – U o‘ldi! Prospero o‘ldi! Prospero!

Fonus o‘chib qoldi.

QUROLSOZ PROSPERO

XI BOB

SHIRAPAZXONANING VAYRON QILINISHI

Hayvonot bog'i darvozasi oldida soqchilik qilib mudrab o'tirgan gvardiyachi bilan biz tanishgan edik. Suok uning katak shishali fonusini o'g'irlab, hayvonot bog'iga kirgan va bu yerda ko'tarilgan g'avgo nihoyat o'sha gvardiyachini uyg'otib yuborgan edi.

Hayvoilar irillashar, uvillashar, chiyillashardi; qush qanotlarining patillagani, sher va yo'lbars dumlarining temir panjaraga xuddi qamchindek «shart-shart» urilgani eshitilardi.

Gvardiyachi chakaklarini qattiq qisirlatib esnadi, qo'llarini keng yoyib kerishgan edi, mush-ti borib temir panjaraga urilib, zirqirab og'ridi, shundan keyin u butunlay uyg'ondi.

Uyg'onib, hushyor tortdi-yu, dik etib o'rnidan turib ketdi. Fonusi yo'q edi. Sokin osmonda yulduzlar miltillab turardi. Yasminning xushbo'y hidi dimoqqa urilardi.

– Padariga la'nat!

Gvardiyachi shunaqangi jahl bilan tupurdiki, tupugi o'qdek uchib borib yasmin gulining bandidini uzib yubordi.

Hayvonlar konserti avjga chiqayotgan edi.

Gvardiyachi shovqinga ko'tardi. Bir daqiqa ichida mash'ala ko'targan odamlar yetib kelishdi. Mash'alalar shitirlab yonardi. Gvardiyachilar so'kinishardi. Kimdir qilich g'ilofiga qoqilib yiqilib tushdi va burni kimningdir shporiga borib tegib jarohatlandi.

– Fonusimni o'g'irlab ketishdi!

– Hayvonot bog'iga birov kiringanga o'xshaydi!

– O'g'ri bo'lsa kerak!

– Isyonchilar!

Burni lat yegan gvardiyachi ham, shpori qiyshayib ketgan gvardiyachi ham, shuningdek, qolganlar ham tungi zulmatni qo'llaridagi mash'alalar bilan yoritib, hayvonot bog'iga kirgan noma'lum dushman sari yo'l oldilar.

Lekin ular hayvonot bog'ida hech qanday shubhali narsani ko'rmadilar.

Yo'lbarlar qip-qizil sassiq og'izlarini katta-katta ochib o'kirishardi. Sherlar qattiq bezovta bo'lishib qafas ichida u yoqdan bu yoqqa yurib, tanda qo'yar edilar. To'tiqushlar to's-to'polon ko'tarishgan, ularning qafas ichida chir-chir aylanishganini ko'rgan odam rang-barang ot o'yinga o'xshatardi. Maymunlar arg'imchoq uchishadi. Ayiqlar bo'lsa, chiroyli do'rildoq ovoz bilan qo'shiq aytishardi.

Hayvonot bog'iga mash'ala ko'tarib kirgan odamlar bu yerdagi jonivorlarni yana besh bat-tar hurkitib bezovta qilib yubordi.

Gvardiyachilar hamma qafaslarni bir-bir ko'zdan kechirib chiqdilar.

Hamma narsa joyida edi.

Ular hatto Suok tushirib qoldirgan fonusni ham ko'rmadilar.

Shu payt birdan boyagi jarohatlangan gvardiyachi:

– To'xtanglar! – deb yubordi va qo'lidagi mash'alani baland ko'tardi.

Hamma tepaga qaradi. U yerda daraxtning quyuq shoxlaridan boshqa hech nima ko'rinmadi. Yaproqlar qilt etmasdi. Tun sokin edi.

– Ko'ryapsizlarmi? – deb dag'dag'a bilan so'radi gvardiyachi qo'lidagi mash'alani silkib.

– Ha. Pushtirang bir nima turibdi...

– Kichkinagina...

– Qo'nib o'tiribdi...

– Ahmoqlar! Shuniyam bilmaysizlarmi? Bu to'tiqush. U qafasdan uchib chiqib, shu daraxtga kelib qo'ngan, jin ursin!

Shovqin ko'targan haligi gvardiyachi soqchi xijolat bo'lib, churq etmay turardi.

– Uni daraxtdan olish kerak. Hamma hayvonlarni besaranjom qilgan shu bo'lishi kerak.

– To'g'ri. Qani, chiq, Vurm. Ichimizda eng yoshi sensan.

Vurm degan gvardiyachi daraxt tagiga bordi. U ikkilanardi.

– Chiq, uni soqolidan tutamlab olib tush.

To'ti qimir etmay o'tirardi. Uning patlari, mash'alalar bilan yoritilgan quyuq yaproqlar orasidan pushtirangda ko'rinardi.

Vurm shlyapasini peshonasiga surib, ensasini qashladi.

– Qo'rqaman. To'tiqushlar juda og'ritib cho'qiydi.

– Ah-moq!

Har nechuk Vurm daraxtga tirmashib chiqa boshladi. Lekin u daraxtning yarmiga chiqqanida bir zum taqqa to'xtadi-yu, keyin pastga sirg'anib qaytib tushdi.

– O'lsamam chiqmayman, – dedi u. – Bu mening ishim emas. Men to'tilar bilan jang qilishni bilmayman.

Shu payt kekxa bir odamning jahldor ovozi eshitildi. Bir odam shippagini sudrab bosib, gvardiyachilar to'planib turgan yerga shosha-pisha kelayotgan edi.

– Tegmanglar unga! – deb qichqirdi u. – Bezovta qilmanglar uni!

Bu chinqirgan odam hayvonot bog'ining bosh noziri bo'lib chiqdi. U zoologiya sohasida katta olim va mutaxassis edi, ya'ni hayvonlar to'g'risida hamma narsani mukammal bilardi.

U shovqin-surondan uyg'onib ketibdi.

Nozir shu yerda, hayvonot bog'ining o'zida yashardi. Shuning uchun, qanday kiyimda uxlab yotgan bo'lsa, o'sha kiyimda, hatto tungi qalpog'ini ham yechmasdan, burni uchiga yopishgan kattakon yaltiroq qandalani ham pisand qilmay yugurib kelgan edi.

U qattiq hayajonda edi. Bo'lmasam-chi: qandaydir askarlar uning ishiga aralashmoqchi bo'lishsa, qandaydir bir galvars uning to'tiqushini soqolidan tutamlamoqchi bo'lsa, bu nima degan gap!

Gvardiyachilar unga yo'l berdilar.

Zoolog boshini ko'tarib qaradi. U ham yaproqlar orasida qandaydir pushtirang jonivorni ko'rdi.

– Ha, – dedi u. – Bu to'tiqush. Bu mening eng yaxshi to'tiqushim. U doim shunaqa injiq-

lik qilgani-qilgan. Hech qafasda o'tira olmaydi. Bu Laura... Laura! Laura! – deb u chiyildoq ovoz bilan to'tini chaqira boshladi. – U shirin so'zni yaxshi ko'radi. Laura! Laura! Laura!

Gvardiyachilar piqillab kulib yuborishdi. Umuman, egniga guldor xalat, oyog'iga tungi shippak kiygan, osmonga qaragan boshidagi tungi qalpog'ining popugi etagigacha tushib turgan bu jikkakkina chol haybatli gvardiyachilar qurshovida, lovillab yonayotgan mash'alalar yorug'ida g'aroyib ko'rinardi. Ayniqsa, hayvonlarning shovqin-suroni bu alomat manzara-ga ajib bir ruh baxsh etardi.

Keyin eng kulgili hodisa sodir bo'ldi. Zoolog daraxtga tirmashib chiqa boshladi. Bu ishni u ancha mohirlik bilan bajardi – chamasi, ilgari ham daraxtga chiqish bilan ko'p shug'ullangan bo'lsa kerak. Bir, ikki, uch! Uning xalati etagidan qalami lozim kiygan oyog'i bir necha marta lip-lip etib ko'rindi, nihoyat muhtaram qariya tarmasha-tarmasha to'ti turgan shohga yaqin, ammo xatarli sayohatining nihoyasiga yetib oldi.

– Laura! – yana muloyimlik bilan xushomad qilib chaqirdi.

Shunda birdan uning jonholatda chinqirgani butun hayvonot bog'i-yu, bog'ni tutib ketdi, chinqirig'i kamida bir kilometr atrofga eshitildi.

– Shayton! – deb chinqirib yuborgan edi u.

Chamasi, daraxt shoxida to'tiqush emas, boshqa biron maxluq o'tirgan edi.

Gvardiyachilar o'zlarini daraxt tagidan nari olib qochdilar. Zoolog pastga sho'ng'ib tusha boshladi. Lekin tasodif, ya'ni kalta bo'lsa ham,

ancha baquvvat bir butoq uni o'limdan asrab qoldi. Zoolog shu butoqqa xalatidan ilinib osilib qoldi.

O, agar hozir o'zga olimlar bu muhtaram hamkasblarini mana shu ayanchli ahvolda ko'rishsa bormi, uning yaltiroq boshi va aql-zakovati hurmati, darrov yuzlarini teskari burgan bo'lardilar! Uning xalati judayam beo'xshov holda tepaga ko'tarilgan edi-da. Gvardiyachilar tiraqaylab qocha boshladilar. Mash'alalarning alangasi shamolda hilpirab borardi. Bu manzarani chetdan kuzatib turgan odam, olov yolli qora otlar qorong'ida yugurib ketyapti, deb o'ylashi mumkin edi.

Hayvonot bog'ida ko'tarilgan to's-to'polon nihoyat tindi. Lekin zoolog hanuz daraxt shoxida qimir etmay osilib turardi. Endi bu payt qasrda ham alg'ov-dalg'ov ko'tarilgan edi.

Chunki sirli to'tiqushning daraxt shoxida paydo bo'lishidan chorak soat burun Uch Baqaloqqa shahardan ko'ngilsiz xabarlar yetib kelgan edi:

«Shaharda tartibsizlik. Ishchilar to'pponcha va miltiqlar bilan qurollanishgan. Ishchilar gvardiyachilarga qarata o'q otishmoqda, ular hamma baqaloqlarni suvga uloqtirmoqdalar».

«Gimnastikachi Tibul ozodlikda, u shahar chekkasida yashovchi aholining hammasini bir qo'shin qilib to'playapti».

«Ko'pchilik gvardiyachilar Uch Baqaloqqa xizmat qilishdan voz kechishib, ishchilar tomoniga o'tib ketdilar».

«Fabrikalarning trubalaridan tutun chiqmay qo'ydi. Mashinalar to'xtagan. Konchilar yer ostiga tushib boylar uchun ko'mir qazishdan bosh tortishyapti».

«Tevarak-atrofdagi dehqonlar yer-mulk egalari bilan jang qilmoqdalar».

Ministrlar mana shunaqa xabarlar olib kelishgan edi Uch Baqaloqqa.

Odatda, Uch Baqaloq hayajonlangan paytlarida semira boshlardilar. Mana hozir ham Davlat kengashi a'zolari ko'zi oldida, bir zumda, har qaysi Baqaloq chorak qadoqdan semirdi.

– Men chidolmayman! – deb zorlanardi Baqaloqlardan biri. – men ortiq chiday olmayman... Toqatim toq bo'ldi... Oh, voy! Ilgak tugma bo'ynimga botib ketyapti...

Shu mahal uning yaltiroq yoqasi «tar» etib yirtilib ketdi.

– Semirib ketyapman, – deb ingrardi Ikkinchi Baqaloq. – Meni qutqaringlar!

Uchinchisi bo'lsa, o'zining do'mpayib borayotgan qorniga ma'yus tikilib turardi.

Shunday qilib, bugun Davlat kengashi oldida ikkita masala turardi: birinchidan, zudlik bilan semirishni to'xtatish uchun biron vosita o'ylab topish kerak edi, ikkinchidan, shahardagi tartibsizlikni darhol bostirish lozim edi.

Birinchi masala yuzasidan shunday qaror qabul qildilar:

– Raqs tushish kerak!

– Raqs! Raqs! Ha, albatta, raqs tushish lozim! Eng yaxshi chora shu.

– Fursatni o'tkazmay, darhol raqs muallimi taklif qilinsin. U Uchta Baqaloqqa balet san'atidan saboq bersin.

– Ha, – yolvoruvchi ohangda dedi Birinchi Baqaloq, – lekin...

Xuddi mana shu paytda hayvonot bog'i tomondan muhtaram zoologning chinqirgan ovozi eshitildi – esingizda bo'lsa, u o'zining Laura ismli eng yaxshi ko'rgan to'tiqushini olib tushish uchun daraxtga tirmashib chiqqan, ammo u yerda Laura emas shayton o'tirganini ko'rib, chinqirib yuborgan edi.

Hukumatning barcha a'zolari bog'dagi xiyobonlar orqali hayvonot bog'i tomon otildilar.

– Uf! Uf! Uf! – deb hansiragan ovozlar eshitilardi bog'dan.

Qanotlarida qora hoshiyasi bo'lgan zarg'aldoq-rangli eng chiroyli kapalaklarning o'ttiz oilasi bu to's-to'polondan cho'chib bog'dan uchib ketdi.

Bog'da son-sanoqsiz mash'alalar paydo bo'ldi. Endi bog'ni xuddi atrofqa qatron hidini taratib lovillab yonayotgan butun bir o'rmonga o'xshatsa bo'lardi. Bu yonayotgan o'rmon daryodek yoyilib borardi.

Hayvonot bog'iga atigi o'n qadamcha qolganda chopib borayotgan hamma odamlar birdan oyoqlari shol bo'lib qolganday, taqqa to'xtab qolishdi. Lekin shu zahotiyoq ular birvarakayiga dod solishib, chiyillashib, bir-birini bosib yanchgancha najot istab orqaga qarab qocha boshlashdi. Mash'alalar yerlarda yotardi, alanga bir-biriga tutashib, hammayoqqa yoyildi, qora tutun to'lqin-to'lqin bo'lib har yoqqa esib ketdi.

– O!

– A!

– Qochinglar!

Odamlarning shovqin-suroni butun bog'ni larzaga keltirardi. Sarosimaga tushib har yoqqa qochayotgan odamlarni mash'alalarning alvon-

rang shu'lasini yoritib, bu shu'la tobora kengroq yoyilib borardi.

Xuddi shu payt qarshidagi hayvonot bog'ining temir panjarasi ichidan alp qomat bir odam xotirjam va dadil qadam tashlab chiqib kela boshladi.

Malla soch, ko'zlaridan o't chaqnovchi, kamzuli dabdala bo'lib yirtilgan bu odam mash'alalar yorug'ida go'yo mudhish bir sharpadek ko'rinib, yaqinlashib kelardi. U bir qo'li bilan qo'rqinchli bir qoplonni yetaklab kelardi; qoplonning bo'yniga yarim quloch keladigan zanjirdan bo'yinbog'solingani edi. Bu xipchadan kelgan mallarang hayvon dahshatli bo'yinbog'dan qutulish uchun nuqul chiranar, sakrar, irillar, o'zini har yoqqa otar va ritsarlarning tug'laridagi shar rasmiga o'xshab, qip-qizil uzun tilini goh chiqarar, goh ichiga tortib olardi.

Qo'rqib qochib ketayotganlar orasida orqaga o'girilib qarashga yuragi dov bergan odamlar, bu odamning ikkinchi qo'lida yaltiroq pushtirang ko'ylak kiygan bir qizcha borligini ko'rgan edilar. Qizcha dahshat solib quturayotgan qoplonga qo'rqa-pisa qarar, zarrin gulli tufli kiygan oyoqlarini bukib, o'zini ko'tarib olgan odamning bo'ynidan mahkam quchoqlagan edi.

– Prospero! – deb dod solishardi qochib ketayotgan odamlar.

– Prospero! Bu Prospero-ku!

– Qochib qol!

– Qo'g'irchoq!

– Qo'g'irchoq!

Ana shunda Prospero o'zi yetaklab kelayotgan hayvonni qo'yib yubordi.

Qoplon dumini har tomonga silkib, qochib ketayotgan odamlarni katta-katta qadam tashlab, sakrab-sakrab quvib ketdi.

Suok qurolsozning qoʻlidan sakrab tushdi. Bu gʻala-gʻovurda juda koʻp toʻpponchalar oʻtloqqa otib yuborilgan edi. Suok yerdan uchta toʻpponchani oldi. Ikkitasini Prosperoga berdi, bittasini oʻziga olib qoldi. Toʻpponcha qizchanning deyarli belidan kelardi. Lekin Suok bu yaltiroq qora buyumdan qanday foydalanishni yaxshi bilardi: u sirkda toʻpponcha otishni oʻrganib olgan edi.

– Ketdik! – dedi qurolsoz.

Bogʻ ichida nimalar boʻlayotgani ularni qiziqtirmasdi. Ular qoplonning bundan keyingi sarguzashti nima bilan yakunlanishini ham oʻylamadilar.

Eng muhimi, chiqib ketadigan yoʻlni topish va bu tuzoqdan tezroq qutulish kerak edi.

Tibul aytgan oʻsha najotbaxsh kastryul qayerda ekan? Sharfurushtni qutqargan oʻsha sirli kastryul qayerda ekan?

– Oshxonada! Oshxonada! – deb chinqirdi Suok, toʻpponchani silkigancha chopqillab borarkan.

Ular zim-ziyo qorongʻida butalar orasini yorib, mudroq qushlarni bezovta qilib chopib borardilar. O, Suokning ajoyib koʻylagi butunlay dabdabla boʻlgan edi.

– Shirin narsaning hidi kelyapti, – deb yubordi birdan Suok, u chiroq bilan yoritilgan qandaydir derazalar tagida toʻxtagan edi.

Keyin u Prosperoning diqqatini jalb qilish uchun sirkdagi odati boʻyicha barmogʻini emas, bu gal qoʻlidagi qora toʻpponchani koʻtardi.

Ularni ta'qib qilib kelayotgan gvardiyachilar bu yerga yetib kelishganda Prospero bilan Suok allaqachon daraxtga chiqib olishgan edi. Keyin ular daraxtning tarvaqaylab ketgan shoxidan yurib borib, bir zumda oshxonaning eng katta derazasiga hatlab o'tib oldilar.

Kecha sharfurush uchib kirgan deraza shu edi.

Demak, bu shirapazlikning derazasi edi.

Vaqt allamahal bo'lganiga ham, hamma yoq alg'ov-dalg'ov ekanligiga ham qaramay, bu yerda ish qaynardi.. Hamma shakarpazlar, oq qalpoq kiygan shum shogird bolalar terlab-pishib ishlashardi; ular valiahd Tuttining qo'g'irchog'i sog'-salomat qaytgani sharafiga beriladigan ertangi ziyofat uchun qandaydir maxsus kompot tayyorlar edilar. Bu safar endi tort tayyorlamaslikka qaror qilishgan edi, chunki tag'in bironta mehmon derazadan uchib kirib, ham fransuz kremini, ham antiqa sukatlarni rasvo qilib-netib yurmasin, deb qo'rqishgan edi.

Xonaning qoq o'rtasida kattakon tog'ora turardi. Unda suv qaynardi. Suvdan ko'tarilgan oppoq bug' butun xonani tutib ketgan edi. Shu bug' pardasiga burkangan shogird bolalar rosa kuyib-pishib ishlashar, kompot uchun har xil ho'l meva to'g'rashardi.

Demak... Lekin shu choq pazandalar butun oshxonani burkab olgan quyuq bug' orasida qo'rqinchli bir voqea bo'layotganini bilib qoldilar.

Derazaning naryog'ida daraxt shoxlari silkindi, xuddi bo'ron oldidan bo'lganday, yaproqlar shitiray boshladi-yu, birdan derazada ikki odam: malla soch daroz kishi bilan bir qizcha paydo bo'ldi.

– Qoʻllaringni koʻtar! – dedi Prospero, uning har qoʻlida bittadan toʻpponcha bor edi.

– Joylaringdan qimirlamanglar! – baralla qichqirdi Suok toʻpponchasini oʻqtalib.

Oq fartuk kiygan yigirmadan ortiq kishining qoʻli shu zahotiy oq yuqoriga koʻtarildi.

Keyin kastyullar har yoqqa ucha boshladi.

Shirapazlikdagi barcha yaltiroq shisha, mis idishlab vayron qilina boshlandi, qaynoq, shirin, xushboʻy taomlar toʻkila boshladi.

Qurolsoz oʻsha kerakli kastyulni qidirardi. Chunki Prosperoning ham, uni oʻlimdan qutqargan kichkina qizchaning ham najot yoʻli oʻsha kastyulda edi.

Prospero bankalarni agʻdarib tashlar, tovalarni, likop va idishlarni uloqtirardi. Har tomonga uloqtirilgan shisha idishlar chil-chil sinardi; toʻkilgan un xuddi Sahroi Kabirda koʻtarilgan issiq quyundek shippa koʻtarilardi; magʻiz va gilolar ham har yoqqa sochilardi; tokchalarga qoʻyilgan idishlardagi shakar xuddi shaloladek shovullab toʻkila boshladi; qiyomlar toshqini salkam bir metr ga koʻtarildi; hamma yoqqa suv tizillab otilar, mevalar dumalar, minoraga oʻxshatib ustma-ust qoʻyilgan mis kastyullar qulardi. Hamma narsa ostin-ustun boʻlib ketdi. Baʼzida uxlab yotganingda tushingga shun-aqa alomat narsalar kiradi, uning tush ekanligini bilasan, shuning uchun ham bunday paytda xohlagan narsangni qilishing mumkin boʻladi.

– Topdim! – chinqirib yubordi Suok. – Mana ul

Qidirgan kastyullari topilgan edi. Mana, oʻsha kastyulning qopqogʻi! Qizcha uni olib otgan-

di, ayqash-uyqash bo'lib yotgan narsalar ustiga chirpirak bo'lib uchib borib qizil, yashil, sariq rangdagi quyuc qiyomlar omixtasidan vujudga kelgan ko'lmakka shaloplab tushdi.

Prospero kastryul ichiga qaragan edi, uning tagi yo'q ekan.

– Qoching! – deb chinqirdi Suok. – Men orqangizdan tushaman.

Qurolsoz kastryul ichiga tushdi. U kastryul ichiga tushib ko'zdan g'oyib bo'lishi bilan, birdan qulog'iga shirapazlikdagi odamlarning dod-faryodi eshitildi.

Suok kastryulga tushishga ulgurolmadi. Butun bog' va Qasrga dahshat solib kezib chiqqan qoilon endi bu yerda paydo bo'lgan edi. Uning badanidagi gvardiyachilar otgan o'qlarning izi xuddi ochilgan gullarga o'xshab ketardi.

Qandolatpazlaru oshpazlarning hammasi bir burchakka tiqilib olishdi. Suok qo'lida to'pponcha borligini unutib, yugurib kelayotgan qoplonga qarata qo'lga ilingan bir nokni otdi.

Hayvon Prospero orqasidan quvib boshi bilan kastryulga sho'ng'idi-yu, zim-ziyo va tor yo'lakdan pastga tushib ketdi. Kastryuldan uning faqat sariq dumi chiqib turardi, u quduqqa tushirilgan chelakning arqoniga o'xshardi. Keyin dum ham ko'rinmay qoldi.

Suok qo'llari bilan ko'zini berkitib oldi.

– Prospero! Prospero!

Qandolatpazlar esa zaharxanda qilib kulishdi. Shu mahal bu yerga gvardiyachilar ham bostirib kirishdi. Ularning mundirlari yirtilgan, yuzko'zlari qon, to'pponchalari og'zidan tutun chiqib turar edi. Ular qoplon bilan olishgan edilar.

– Prospero o‘ldi endi! Qoplon uni tilka-tilka qilib tashlaydi! Shunaqa ekan, endi menga bari-bir. Men taslim bo‘laman.

Suok kattakon to‘pponcha ushlagan jajjigina qo‘lini tushirib xotirjam gapirardi.

Lekin shu mahal gumburlagan o‘q ovozi eshitildi. Yer osti yo‘lagidan qochib ketayotgan Prospero o‘ziga hamla qilgan qoplonni otgan edi.

Gvardiyachilar kastryul tepasida uymalانشardi.

Gvardiyachilardan biri kastryul ichiga mo‘raladi. Keyin qo‘lini tiqib bir nimani torta boshladi. Yana ikkita gvardiyachi unga yordamga keldi. Ular kuchana-kuchana kastryul ichida tiqilib qolgan o‘lik qoplonni dumidan tortib chiqarishdi.

– U o‘lgan, – dedi gvardiyachi harsillab nafas olarkan.

– U tirik! U tirik! Men uni qutqardim. Men xalq do‘stini qutqardim!

Bechora kichkina Suok, ko‘ylagi tilka-pora bo‘lib ketgan, sochiga qadalgan va tuflisiga qo‘ndirilgan oltinrang gullari ezilib ketgan Suok suyunganidan terisiga sig‘masdi.

Suyunganidan uning ikki yuzi anordek qizarib ketgan edi.

U o‘z do‘sti – gimnastikachi Tibul bergan topshiriqni bajargan edi: u qurolsoz Prosperoni qamoqdan ozod qildi.

– Durust! – dedi gvardiyachi Suokning biligidan ushlab. – Ko‘ramiz, yaramas qo‘g‘irchoq, endi qo‘lingdan nima ish kelarkin! Ko‘ramiz...

– Uni Uch Baqaloq oldiga olib borish kerak...

– Ular seni o‘limga hukm qilishadi.

– Aqmoq, – dedi Suok xotirjam ohangda va boya Prospero shakarpazlikni ostin-ustun qilayotgan paytda ko‘ylagining pushtirang to‘r hoshiyasiga tomgan sharbatni yalay boshladi.

XII BOB

RAQS MUALLIMI BIR-IKK-UCHS

Fosh bo‘lgan qo‘g‘irchoqning holi nima kechgani hozircha bizga ma‘lum emas. Bundan tashqari, biz boshqa hodisalarga, ya‘ni: daraxtda qo‘nib o‘tirgan to‘tiqush qanaqa qush edi va nima uchun muhtaram zoolog undan qo‘rqib ketdi (ehtimol u sho‘rlik hali ham o‘sha shoxda yuvilgan ko‘ylakdek osilib turgandir; qurolsoz Prospero qanday qilib ozodlikka chiqib qoldi-yu, qoplon qayoqdan paydo bo‘ldi; qaysi yo‘l bilan Suok qurolsozning qo‘liga chiqib oldi; odamga o‘xshab gapirgan maxluq nima edi-yu, u Suokka qanday taxtakach uzatdi va nima sababdan o‘lib qoldi... degan savollarga izoh berishdan ham hozircha o‘zimizni tiyib turamiz.

Vaqt kelganda hammasi oydinlashadi. Sizlarni ishontirib aytamanki, bu yerda hech qanday mo‘jiza sodir bo‘lgani yo‘q, balki hammasi, agar olimlar ta‘biri bilan aytadigan bo‘lsak, mantiqning qat‘iy qonuniga binoan yuz berdi.

Hozir ertalabki payt. Aynan shu bugun ertalabga kelib tabiat juda antiqa joziba kasb etdi. Hattoki, tashqi qiyofasi takaga judayam o‘xshab ketuvchi bir qari qizning go‘daklik paytidan muttasil og‘riguvchi boshi birdan og‘rimay qo‘ydi.

Bugungi tong shunaqa xushhavo ediki, qo'yave-rasiz. Daraxtlar shovullamas, balki sho'x bolalar ovozidek kuylardi.

Bunday paytda hammaning ham raqs tushgisi keladi. Shuning uchun ham raqs o'qituvchisi Bir-ikki-uchining darsxonasi odamlarga liq to'lganiga ajablanmasa bo'ladi.

Qorning och bo'lsa, raqs tusha olmaysan, albat-ta. Boshing g'am-tashvishda bo'lgan paytda ham raqs tusholmaysan. Lekin bugun ishchi mahal-lalarida to'planishib yana Uch Baqaloq Qasriga hujum qilishga hozirlanayotgan odamlarninggina qorni och va shulargina g'amgin edi. Holbuki, olifta yigitlar, xonimlar, shuningdek, mechkay va boylarning o'g'il-qizlari o'zlarini juda yaxshi his qilar edilar. Ular gimnastikachi Tibulning kam-bag'al, och-yalang'och mehnatkash ahlini to'plab, ulardan qo'shin tuzayotganidan bexabar edilar; ular raqqosa qizaloq Suok qurolsoz Prosperoni qamoqdan ozod qilinganini ham bilmasdilar, hol-buki, butun xalq faqat shu Prosperoni kutayotgan edi; shaharda ko'tarilayotgan alg'ov-dalg'ovlar bilan bu boyonlarning ishi yo'q edi.

– Hech nima bo'lmaydi! – derdi chiroylikkina, lekin qirraburun oyimqiz raqs bop tufisini kiyar-kan. – Agar ular yana qasrga hujum qiladigan bo'lishsa, gvardiyachilar ularni yana avvalgi sa-fargidagidek qirib tashlashardi.

– Albatta! – deb qiqirlab kulardi bir olifta yi-git qarsillatib olma yerkan, o'zini oynaga solib, frakini ko'zdan kechirarkan. – O'sha konchilar-ning ham, o'sha isqirt kosiblarning ham hech qanday miltiq, to'pponcha, qilichlari yo'q. Gvar-diyachilarning esa hatto zambaraklari ham bor.

O'ziga bino qo'ygan, beg'am-betashvish odamlar juft-juft bo'lishib, Bir-ikk-uchsning uyi sari oqib kelardilar.

Uning eshigiga osilgan taxtachaga quyidagi so'zlar yozib qo'yilgan edi:

Raqs muallimi Bir-ikk-uchs. Nafaqat raqs tushishdan, shuningdek, nafosat, latofat, xiromon yurish, xulq-odobdan va hayotga shoirona nazar tashlashdan saboq beraman. O'nta raqsga oldindan haq olaman.

Bog'et poli asal rangida bo'lgan kattakon doirasimon zalda Bir-ikk-uchs odamlarga o'z san'atidan dars berardi.

Uning o'zi qora nay chalar, nay qandaydir mo'jiza tufayli uning labi oldida muallaq turar, chunki u oppoq nafis qo'lqop kiygan, yeng uchlariga to'r taqqan hoshiya qilingan qo'llarini tinimsiz o'ynatib turardi. U butun gavdasini gajak qilib qayirar, har turli holatda qotib turar, ko'zlarini shipga tikar, musiqa taktiga moslab poshnasi bilan depsinar va har daqiqa sayin o'z husnini tomosha qilgani, tasmalarining yaxshi boylanganini, moy surtilgan sochining qanchalik yaltirayotganini ko'rgani ko'zgu oldiga pildirab borardi...

Juft-juft bo'lishib raqs tushayotganlar gir-gir aylanishardi. Ular shu qadar ko'p edi va shunaqangi terlashardiki, bu yerga to'satdan kirib qolgan odam anvoi-anvoi, ammo bemaza sho'rva qaynayapti, deb o'ylashi mumkin edi.

Goh raqs tushayotgan kavaler, goh uning xonimi tiqilinchda gir-gir aylanisharkan, yo dumi uzun sholg'omga, yo karam bargiga yoxud

yana qandaydir noaniq, rangli va antiqa narsaga oʻxshab ketardilarki, bunday narsalar likopchaga suzilgan shoʻrvadan chiqishi mumkin edi.

Bir-ikk-uchs esa bu shoʻrvada qoshiq vazifasini bajarardi. Buning ustiga, u juda naynov, choʻpdek oriq va qaddi bukchaygan edi.

O, agar bu raqslarni Suok koʻrganida bormi, kulaverib ichaklari uzilardi! Suok hattoki «Ahmoq qirol» pantomimosida Oltin kosov rolini ijro etgan chogʻida ham, hatto oʻshandayam bu yerdagidan yuz karra nazokatliroq raqs tushgan edi. Holbuki, u Kosov raqsini ijro etishi lozim edi.

Raqs avjiga chiqqan bir paytda dagʻal teridan tikilgan qoʻlqop kiygan uchta bahaybat musht raqs muallimi Bir-ikk-uchsning eshigini gursilatib ura boshladi.

Bu mushtlar dehqonlarning sopol xumiga judayam oʻxshab ketardi.

Shoʻrva qaynashdan toʻxtadi.

Yana besh daqiqadan keyin esa raqs muallimi Bir-ikk-uchsni Uch Baqaloq Qasriga olib ketishdi. Uni olib ketgani uchta otliq gvardiyachi kelgan edi. Ulardan biri Bir-ikk-uchsni oʻz otining sagʻrisiga oʻziga orqama-orqa qilib mingashtirdi – boshqacha qilib aytganda, Bir-ikk-uchs otga teskari minib borardi. Ikkinchi gvardiyachi uning kattakon karton qutisini koʻtarib olgan edi. Koʻrinishidan, bu qutiga judayam koʻp narsa sigʻadiganga oʻxshardi.

– Axir men oʻzim bilan ayrim kiyimlarimni, musiqa asboblarni, shuningdek, pariklar, notalar va suyuqli romanslarimni olishim kerak-da, – dedi Bir-ikk-uchs, yoʻlga otlanarkan. – Saroy-

da qancha vaqt bo'lishimni bilmayman-ku. Men nazokat va latofatga odatlanganman, shuning uchun tez-tez kiyimimni almashtirib turishni yaxshi ko'raman.

Raqsdan saboq olgani kelgan odamlar otlar orqasidan chopib borisharkan, ro'molchalarini sil-kitishib, Bir-ikk-uchsga oq yo'l tilab qichqirishardi.

Quyosh ancha balandga ko'tarilgan edi.

Bir-ikk-uchs o'zining saroyga chaqirtirilganidan xursand edi: u Uch Baqaloqni yaxshi ko'ardi, chunki ularni boshqa hamma boyonlarning o'g'il va qizlari yaxshi ko'rishardi. Boy qanchalik boyroq bo'lsa, u Bir-ikk-uchsga shuncha ko'proq xush yoqardi.

«Rost-da, – derdi u, – kambag'allardan menga nima foyda? Ular raqs tushishga o'rganishmasa! Qachon qarasang, ish bilan band bo'lishadi, hamyonlarida hech qachon pul yurmaydi. Badavlat savdogarlar, boy oliftalaru xonimlar boshqa gap! Ularning pullari doim ko'p, undan keyin, ular hech qachon ishlashmaydi ham».

Ko'rib turibsizlarki, Bir-ikk-uchs, o'z ko'nglida ahmoq odam emas edi, lekin bizningcha g'irt ahmoqning o'zi.

«Suok ahmoq! – deb ajablanardi u kichkina raqqosa qizni eslarkan. – Nega u qashshoqlar, askarlar, kosiblar-u, juldurvoqi bolalar uchun raqs tusharkin? Axir ular kam haq to'lashadi-ku».

Agar tentak Bir-ikk-uchs, o'sha kichkina raqqosa qizchanning qashshoqlar, kosiblarning, juldurvoqi bolalarning sardori – qurolsoz Prosperoni qutqarish uchun eng xatarli ishga kirishganini bilsa, yana ham ko'proq ajablansa kerak.

Otliqlar shamoldek tez yelib borardilar.

Yo'lda sodir bo'lgan voqealar juda alomat edi. Uzoqdan to'xtovsiz «paq-puq» o'q ovozi eshitilib turdi. Shahar darvozasi oldida bir to'da odam hayajonlanib turardi. Ba'zan qo'lga to'pponcha ushlagan ikki-uch hunarmand yugurgancha ko'chani kesib o'tardi... Shunday ajoyib kunda baqqollar uchun ayni savdo qiladigan paytday tuyulsa ham, lekin ular derazalarini «taqa-taq» yopishib, go'shtdor, lo'ppi basharalarini darchadan chiqarib, ko'chaga mo'ralab turardilar. Turli-tuman ovozlari, baqiriqlar u mahalladan bu mahallaga eshitilib turardi:

- Prospero!
- Prospero!
- U biz bilan!
- Bizlar bila-an!

Ba'zida bu yerdan terlab, ko'pirib ketgan otda bironta gvardiyachi g'izillab o'tardi. Ba'zida biror baqaloq odam halloslagancha tor ko'chaga o'zini urar, uning atrofida esa xo'jayinlarini himoya qilish uchun qo'llariga tayoq ushlagan mallasoch malaylari pildirab borishardi.

Bitta joyda xuddi shunaqa malaylar xo'ppa semiz xo'jayinlarini qo'riqlash o'rniga, birdaniga, butun mahallani boshlariga ko'tarib shovqin solishganicha, uni do'pposlab ketishdi.

Buni ko'rgan Bir-ikk-uchs avvaliga, bir eski divanning changini qoqishyapti, deb o'yladi.

Baqaloq boyni malaylari uni o'ttiz-qirq marta tayoq bilan urib, bittama-bitta undan do'ng olishdi keyin bir-birlarining yelkalaridan quchoqlashib, tayoqlarini silkitishganicha:

– Yo‘qolsin Uch Baqaloq! Biz boylarga malay bo‘lishni istamaymiz! Yashasin xalq! – deb qichqirishib allaqayoqqa yugurib ketishdi.

Atrofdan esa:

– Prospero!

– Pro-o-ospe-ero! – degan xitoblar eshilib turardi.

Xullas, hamma yoqni qattiq hayajon qoplagan edi. Bamisoli qiyomat qoyim yaqinlashayotgandek edi.

Nihoyat, oxirgi hodisa yuz berdi.

O‘n gvardiyachi Bir-ikk-uchsnı olib ketishayotganda uch otliq ularning yo‘lini to‘sib chiqdi. Bular piyoda gvardiyachilar edi.

– To‘xta! – dedi ulardan biri. Uning ko‘k ko‘zlari g‘azabdan chaq nab ketdi. – Kimsizlar?

– Ko‘rmayapsanmi?! – dedi orqasiga Bir-ikk-uchsnı mingashtirgan gvardiyachi ham shunday g‘azab bilan.

Yeldek yugurib kelayotib, taqqa to‘xtab qolgan otlar betoqat bo‘lib yer depsinishardi. Ot afzallari zirillab titrardi. Raqs muallimi Bir-ikk-uchsnı ham qo‘rqqanidan dag‘-dag‘ titrardi. Lekin qaysi biri qattiqroq titrayotgani ma‘lum emas edi.

– Biz Uch Baqaloq saroyining gvardiyasi askarlarimiz.

– Biz saroyga shoshilyapmiz. Bizni darhol o‘tkazib yuboringlar.

Shunda ko‘k ko‘z gvardiyachi bo‘ynidagi sharfi orasidan to‘pponcha chiqarib dedi:

– Unday bo‘lsa, to‘pponcha-yu, qilichlaringizni topshiring. Askarning quroli Baqaloqlarga emas, balki xalqqa xizmat qilishi kerak.

Otliqlarni qurshab olgan hamma gvardiyachilar yonlaridan to'pponchalarini chiqardilar.

Otliqlar ham qo'llariga qurollarini oldilar. Bu manzarani ko'rgan Bir-ikk-uchs hushidan ketib, otdan yiqilib tushdi. Uning qancha vaqt behush yotganini aniq aytish qiyin, lekin u hushiga kelganida uni kuzatib kelayotgan otliq gvardiyachilar bilan, ularning yo'lini to'sgan piyoda gvardiyachilar o'rtasidagi jang tugagan edi. Aftidan piyodalar g'olib chiqqanga o'xshardi. Bir-ikk-uchs yonida bir gvardiyachining o'lib yotganini ko'rdi. Bu – boya uni otiga mingashtirgan gvardiyachi edi.

– Qon, – deb g'uldiradi Bir-ikk-uchs ko'zlarini chirt yumib olarkan.

Lekin yana bir zumdan keyin u besh battar hayratga tushdi.

Negaki uning karton qutisi majaqlangan edi. Quti ichidagi narsalar esa sochilib yotardi. Bir-ikk-uchsning antiqa kiyimlari, romanslari va pariklari ko'chada tuproqqa qorilib yotardi...

– Oh!..

Demak, qizg'in jang paytida gvardiyachi o'ziga ishonib topshirilgan qutini qo'lidan tushirib yuborgan-u, u tosh ko'chaga tushib, majaqlanib ketgan.

– O! Oh!

Bir-ikk-uchs o'z buyumlari ustiga tashlandi. U qattiq sarosimaga tushib jiletleri, fraklari, paypoqlari, arzon, ammo bir qaraganda chiroyli, ko'rinuvchi tasmalar taqilgan tufilarini birma-bir ko'zdan kechirib chiqdi, yana paq etib yerga o'tirib oldi. Hasratining cheki yo'q edi.

Uning hamma narsalari butun pardoz buyumlari shu yerda qolgan-u, lekin eng muhim narsa o'g'irlangan edi.

Bir-ikk-uchs o'zining bo'g'irsoqqa o'xshagan mushtumchalarini zangori osmonga ko'tarib nola cheka boshladi, bu payt uchta otliq esa otlarini Uchta Baqaloq Qasri tomon yeldek uchirib borardi.

Bu otlar boya, raqs muallimi Bir-ikk-uchsni olib ketayotgan otliq gvardiyachilardan jang paytida tortib olingan edi. Jang nihoyasida gvardiyachilardan biri o'ldirilib, qolgan ikkita-si taslim bo'lgan va xalq tomoniga o'tgan edi, shunda g'olib chiqqan piyoda gvardiyachilar pachaqlangan karton quti ichida dokaga o'ralgan pushtirang bir nimani topib olgandilar.

Keyin g'oliblardan uch kishi shu zahotiy oq gvardiyachilardan tortib olingan otlarga minishdi-da, ularni o'qday uchirib ketishdi.

Eng oldinda ot choptirib ketayotgan ko'k ko'z gvardiyachi dokaga o'ralgan allaqanday bir push-ti narsani ko'kragiga mahkam bosib olgan edi.

Yo'lda uchragan odamlar, cho'chib o'zlarini chetga olardilar. Chunki gvardiyachining shlyapasida qizil nishon qadalgan edi. Bu gvardiyachining xalq tomoniga o'tgani alomati edi.

Shuning uchun ham yo'lda uchragan odamlar, agar ular baqaloqlar yo mechkaylar bo'lishmasa, otliqlarni olqishlab ular orqasidan qarsak chalib qolishardi. Lekin ayni paytda ularga diqqat bilan qarab, hayratga kelib dong qotib qolishardi: chunki gvardiyachi ko'kragiga bosib borayotgan dokaga o'ralgan narsaning bir uchidan qiz bolaning oyoqlari osilib chiqib turardi, bu oyoqcha-

larga pushtirang tufli kiydirilgan bo'lib, uning tasmasi o'rniga oltin gul qadalgan edi...

XIII BOB

G'ALABA

Biz hozirgina g'ayrioddiy hodisalarga to'la tong pallasini tasvirlagan edik, endi yana orqaga qaytamiz-da, shu tong otguncha bo'lgan tungi fursat haqida hikoya qilamiz; o'zingizga ma'lum, o'sha tunda yuz bergan antiqa hodisalar ham xuddi subhidam paytida sodir bo'lgan voqealar singari juda g'aroyib edi.

Qurolsoz Prospero Uch Baqaloq Qasridan shu kechasi qochgandi, shu kechasi Suokni jinoyat ustida qo'lga tushirishgan edi.

Bulardan tashqari, shu tunda uchta kishi fonuslarini plashlarining bari bilan to'sib, valiahd Tutti uxlab yotgan oromxonaga kirib bordilar.

Bu voqea qurolsoz Prospero saroy shirapazlari xonasini vayron qilganidan, gvardiyachilar Suokni najotbaxsh kastyul oldida asir olishganidan bir soatcha keyin ro'y berdi.

Oromxona qop-qorong'i edi.

Baland-baland derazalardan osmondagi yulduzlar g'uj-g'uj bo'lib ko'rinardi.

Bola xotirjam va jimgina pishillab mast uyquda yotardi.

Bu yerga kelgan uch kishi qo'llaridagi fonuslarning shu'lasini azza-bazza yashirishga harakat qilardilar.

Ularning nima qilishayotgani bizga noma'lum. Faqat pichirlashib gaplashgani eshitalardi. Oromxona eshigining tashqari tomonida turgan soqchi, xuddi hech nima bo'lmagandek, hamon beparvo qaqqayib turardi.

Aftidan bu uch kishiga valiahd yotoqxonasiga kirib, o'z bilganlaricha ish tutish huquqi berilgan bo'lsa kerak.

Xabaringiz bor, valiahd Tuttining murabbiylari qo'rqoq odamlar edi. Qo'g'irchoq bilan bo'lgan voqea esingizda. Bog'da gvardiyachilar qo'g'irchoqni qilichlari bilan qiyma-qiyma qilib tashlashgan o'sha dahshatli voqea paytida murabbiyning o'zini qanday tutgani esingizda bo'lsa kerak. Keyin o'sha murabbiy bu shumxabarni Uch Baqaloqqa so'zlab berayotganida qo'rquvdan qanday qaltiraganini ko'z oldingizga keltirayotgandirsiz.

Endi navbatchi murabbiy ham juda qo'rqib ketdi.

Faraz qiling: uch notanish odam yotoqxonaga kirib kelganida navbatchi murabbiy o'sha yerda edi. U valiahdning oromini qo'riqlab deraza oldida kresloda o'tirar va uxlab qolmaslik uchun o'zining astronomiyadan olgan bilimni amalda tatbiq etish uchun yulduzlarni kuzatardi.

Bir mahal eshik «g'iyq» etib ochildi, chiroq shu'lasini lip etdi-yu, ko'ziga uchta sharpa ko'rin-di. Murabbiy shu zahotiyoq o'zini kresloning baland suyanchig'i panasiga oldi. U hammadan ham burnidan xavotirda edi: uzun burni ko'rinib qolib, ishkal chiqarishi mumkin edi. Darqaqiqat, judayam uzun antiqa burnining soyasi yulduzlar bodroqdek sochilgan derazaga aniq tushib tu-

rar, shunga ko'ra, xonaga kirgan sharpalarning ko'ziga tashlanishi hech gap emas edi.

Lekin qo'rqqoq: «Zora ular burnimni kreslo-ning yondoriga qilingan bezak deb o'ylashsa, yo bo'lmasa, ro'paradagi bo'g'otning soyasi deb o'tib ketishsa», deb o'ziga-o'zi tasalli berardi.

Fonuslarning sarg'ish shu'lasida g'ira-shira ko'rinayotgan uchta sharpa valiahd yotgan karavot tepasiga bordi.

– Shu yerda, – deb pichirladi kimdir.

– Uxlayapti, – dedi ikkinchisi.

– Tss!..

– Qo'rqma. To'p otsang ham uyg'onmaydi.

– Bo'pti, boshlanglar.

Bir nima taqillab ketdi.

Murabbiyning peshonasidan sovuq ter chiqdi. Bu qo'rquv natijasida u o'z burnini yanayam cho'zilayotganday his qildi.

– Tayyor, – dedi pichirlab kimdir.

– Boshlanglar.

Yana bir nima jingirladi, keyin qandaydir idishda bir suyuqlik qulqilladi-yu, jildirab quyila boshladi. Keyin oraga yana jimlik cho'kdi.

– Qayoqqa quyay?

– Qulog'iga.

– U yuzini yostiqa bosib uxlab yotibdi. Ayni muddao. Qulog'iga quyding...

– Lekin ehtiyot bo'ling. Tomchilab quyding.

– Rosa o'n tomchi.

– Birinchi tomchi muzdek sovuq tuyuladi, ikkinchi tomchi hech nima his qildirmaydi, chunki birinchi tomchi tomgan zahoti o'z ta'sirini ko'rsatadi. Shu birinchi tomchining o'zi har qanday sezgini o'ldirib bo'ladi.

– Birinchi ikki tomchini ketma-ket tomizinglar. – Aks holda, bola xuddi badaniga muz tekandek seskanib uygʻonib ketishi mumkin.

– Tss!.. Quyyapman... Bir, ikki!..

Shu mahal murabbiyning dimogʻiga marvaridgulning oʻtkir hidi «gup» etib urildi. Bu hid butun xonani tutib ketdi.

– Uch, toʻrt, besh, olti... – kimdir pichirlab tez-tez sanay boshladi.

– Boʻldi.

– Endi u uch kungacha qimirlamay uxlaydi.

– Qoʻgʻirchoqning holi nima kechganini bilmaydियam...

– Uygʻonganida hammasi tugagan boʻladi.

– Boʻlmasa, dod-voy solib butun Qasrni boshiga koʻtarishi, yigʻlayverib Uch Baqaloqning miyasini yeyishi mumkin edi. Natijada, ular qizchaning gunohidan kechib, uni ozod qilishga majbur boʻlardilar...

Uch notanish sharpa gʻoyib boʻldi. Kreslo oʻrindigʻida dag-dagʻ qaltirab yotgan navbatchi murabbiy oʻrnidan turdi. Xuddi zargʻaldoqrang gul shaklida alangalanib yonuvchi kichkinagina chiroqchani yoqdi-da, karavot boshiga bordi.

Valiahd Tutti toʻr hoshiyali ich kiyimda ustiga shohi choyshab yopinib uxlab yotardi; u jussasi kichkinagina boʻlsa ham, salobatli koʻrinardi.

Uning paxmaygan oltinrang sochli boshi katta-katta yostiqlarga botib yotardi.

Murabbiy engashib, chiroqni bolaning boʻzargan yuziga yaqin tutdi. Uning jajjigina qulogʻida bir tomchi dori xuddi chigʻanoq ichidagi inju donasidek yiltirab turardi. Bu tomchida sariq va yashil shuʻla tovlanardi. Murabbiy shu

tomchiga jimjilog'ini tekkizgan edi, shu zahoti jajji quloqcha ichida hech nima qolmadi, lekin tarbiyachining butun qo'li qaqshatuvchi qattiq sovuqdan zirqirab og'riy boshladi.

Bola mast uyquda yotardi.

Yana bir necha soatdan keyin esa biz kitobxonlarimizga hikoya qilib berganimiz o'shal ajoyib tong otdi.

Shu kuni ertalab raqs muallimi Bir-ikkuchsning boshiga qanday savdo tushganini bilamiz, lekin shu kuni ertalab Suokka nima bo'lganini bilish biz uchun qiziqarliroqdir. Axir biz uni nihoyatda mudhish ahvolda qoldirgan edik-da!

Avvaliga qizchani zindonga tashlamoqchi bo'lishdi.

– Yo'q, bu juda mushkul, – dedi Davlat kansleri. – Biz zudlik bilan odilona hukm chiqaramiz.

– To'g'ri, shu qiz bilan pachakilashib o'tiramizmi? – deyishdi Baqaloqlar.

Lekin shuni unutmanglarki, Uch Baqaloq qoplon hujumidan qochishganda o'takalari yorilib, juda qattiq azob chekkan edilar. Shuning uchun ular hozir dam olishlari kerak edi.

– Biz biroz mizg'ib olaylik. Sudni ertalabga qoldiramiz, – deyishdi ular.

Shunday deyishdi-yu, uchovlari o'z yotoqxonalari-ga kirib ketishdi.

Davlat kansleri qo'g'irchoq bo'lib olgan qizchani sud o'limga hukm qilishini aniq bilardi, shuning uchun ham u, tag'in valiahd Tutti yig'layverib o'lim hukmini bekor qilmasin, deb uni dori bilan uxlatib qo'yish haqida buyruq bergan edi.

Demak, boyagi fonus ko'targan uch sharpa, kanslerning buyrug'ini bajargan ekan.

Valiahd Tutti uxlab yotardi.

Suok esa qorovulxonada o'tirardi. Qorovulxona – kordegardiya deb atalardi. Shunday qilib, Suok bugun ertalab kordegardiya o'tirardi. Uni gvardiyachilar qo'riqlashardi. Kordegardiya kirib qolgan begona odam, bu pushtirang ko'ylak kiygan judayam xushbichim, ammo ma'yus qiyofali ko'hlikkina qizcha, nima uchun bunday yerda gvardiyachilar orasida o'tiribdi, deb hayron bo'lib uzoq vaqtgacha turib qolgan bo'lardi. Hamma yoqda egar-jabduqlar, qurol-yarog'lar, pivo krujkalari ivirsib yotgan bu sharoitga qizchanning qiyofasi aslo yopishmasdi.

Gvardiyachilar qarta o'ynashar, trubka chekishib, ko'kish, sassiq tutun qaytarishar, bo'ralab so'kinishar, dam-badam bahona axtarib, bir-birlari bilan mushtlashishardi.

Bu gvardiyachilar Uch Baqaloqqa hali sodiq edilar. Ular bahaybat mushtlarini do'laytirib Suokka po'pisa, do'q qilib, yer tepishar, aftlarini xunuk irjaytirishardi.

Suok bularning hammasiga parvo qilmay o'tirardi. U gvardiyachilarning yuzini ko'rmaslik uchun, ularga ters o'girilib oldi-da, shu ko'yi masxara qilganday tilini chiqarib, bir soatcha o'tirdi.

Bochkacha ustida o'tirish unga qulay tuyuldi. To'g'ri, bunaqa o'tirishda ko'ylagi g'ijimlanardi, lekin busiz ham ko'ylagi butunlay rasvo bo'lgan edi: ko'ylagi daraxt shoxlariga ilinib yirtilgan, mash'ala olovi tegib kuygan, gvardiyachilar g'ijmaloq qilib tashlashgan, hamma yog'iga qiyom shirasi yopishgan edi.

Suok o'zining nima bo'lishini o'ylamasdi. Uning yoshidagi qizchalar oshkora xavfdan qo'rqishmaydi. Ular hatto o'zlariga o'qtalغان to'pponchadan ham hayiqishmaydi, ammo qorong'i xonada yolg'iz qolishdan judayam qo'rqishadi.

Suok bunday o'ylardi: «Qurolsoz Prospero ozodlikda. Hozir Tibul bilan ikkovi kambag'allarni saroyga boshlab borishadi. Keyin ular meni ozod qilishadi».

Suok shu ko'yi o'y-o'ylab o'tirganida shahar tomondan uch gvardiyachi, ot choptirib saroyga yetib keldi – bular to'grisida biz oldingi bobda gapirgan edik. O'zingizga ma'lum, ulardan biri – ko'k ko'z gvardiyachi, allaqanday sirli tugun ko'tarib olgan ediki, u tugundan qiz bolaning oyoqchalari chiqib turar, u oyoqchalarga pushtirang tufli kiydirilgan bo'lib, tufli tasmasi o'rniga oltin gul qadalغان edi.

Uch gvardiyachi ko'priikka yaqinlashganida shlyapalariga qadalغان qizil nishonlarini yulib oldilar, chunki ko'prikdagi postda turgan soqchi Uch Baqaloq tarafida edi.

Bu otliqlar saroyga kirishlari kerak edi, shuning uchun ham ular shlyapalariga qadalغان nishonni, soqchi ko'rmasin, deb olib qo'ygan edilar.

Bo'lmasa, ularning shlyapasiga qadalغان qizil nishonlarni ko'rib qolgan soqchi gvardiyachilarga qarata o'q otgan bo'lardi, negaki ular xalq tomoniga o'tgan edilar-da.

Ular qorovulxona yonidan shamoldek g'izillab o'tib ketishayotganda sal bo'lmasa qorovul boshlig'ini bosib yuboray deyishdi.

– Judayam muhim bir xabar olib ketishyapti chog'i, – dedi qorovul boshlig'i boshidan uchib

ketgan shlyapasini yerdan olib, mundirining changini qoqarkan.

Xuddi shu payt Suokning janozasi o'qilgan edi. Chunki kordegardiyaga Davlat kansleri kirib kelgan edi.

Gvardiyachilar «dik» etib o'rinlaridan turib ketishdi, xuddi belkurakdek keladigan qo'lqop kiygan qo'llarini yonlariga tushirib, qimir etmay qotib turishdi.

– Qizcha qani? – deb so'radi kansler ko'zoynagini ko'tarib.

– Qani, bu yoqqa keli! – deb qichqirdi gvardiyachilarning boshlig'i qizchaga.

Suok bochkachadan sirg'anib yerga tushdi.

Gvardiyachi uning belidan qo'pol qilib ushlab qo'litiqlab ko'tarib oldi.

– Uch Baqaloq buni Sud zalida kutishmoqda, – dedi kansler ko'zoynagini tushirib. – Qizchani ko'tarib orqamdan boringlar.

Kansler shunday deb kordegardiyadan chiqdi. Gvardiyachi bir qo'lida Suokning belidan osiltirib ko'tarib olgancha uning orqasidan chiqdi.

O, oltin gullar! O, pushtirang ipak! Bularning hammasi berahm gvardiyachining qo'lida xazon bo'la boshlagan edi.

Gvardiyachining dahshatli qo'lida xuddi jomadon singari osilib borish juda alamli va noqulay edi, shuning uchun ham Suok o'sha gvardiyachining bilagidan chimchilab oldi. Chimchilagandayam birakay chimchilagan ekan deng, mundirning yengi qalin bo'lishiga qaramay gvardiyachining qo'lini o'yib olganday bo'ldi.

Shunda gvardiyachi:

– Padar la'nat! – deya so'kinarkan, qizchani qo'ldan tushirib yubordi.

– Nima gap? – dedi kansler orqasiga o'girilib.

Xuddi shu payt hech kutilmaganda kimdir kanslerning quloq-chakkasiga musht tushirdi. kansler yiqilib tushdi.

Uning ketidan zum o'tmay boyagi Suok chim-chilab olgan gvardiyachi ham quladi.

U ham quloq-chakkasidan musht yegan edi. Uni urishganda ham birakay urishgan edi! Nega-ki, bunday bahaybat va badqahr gvardiyachini urib yiqitib hushidan ketkazish uchun qanday kuchli zarba bo'lishi kerakligini o'zingiz tasavvur qilishingiz mumkin.

Suok o'zini o'nglab olishga ulgurmay, uni yana kimdir qo'liga ko'tarib olib keta boshladi.

Bu ham dag'al va kuchli qo'l edi, lekin Suokni ancha avaylab ko'targan edi, Suok bu qo'lda o'zini ancha erkin his qila boshladi; boya uni ko'tarib ketayotgan gvardiyachi esa endi hushidan ketib yaltiroq polda uzala tushib yotardi.

– Qo'rqma! – deb pichirladi qizchaga kimdir.

Sud zalida esa Uch Baqaloq uni sabrsizlik bilan kutayotgan edilar. Ayyor qo'g'irchoqni ularning o'zlari sud qilishmoqchi. Ularning atrofi-da mansabdorlar, maslahatchilar, sudyalar va kotiblar o'tirishardi. Bu odamlarning boshlaridagi to'q qizil, och binafsha, och yashil, malla, oq, oltinrang... pariklar quyosh shu'lasida yal-yal tovlanardi. Lekin hatto quyoshning sho'x shu'lasida ham bu pariklar ostidagi tumshaygan basharalarga husn kirita olmas edi.

Uchala Baqaloq hali ham issiqdan qiynalib o'tirishibdi. Hamma yoqlaridan duv-duv to'kilayot-

gan terlar oldilarida turgan oq qog'ozlarni ho'l qilib yuborayotgandi. Kotiblar daqiqa sayin ularning oldidagi qog'ozni o'zgartirib turishardi.

– Kanslerimiz bizni kuttirib qo'ydi-yu, – dedi Birinchi Baqaloq xuddi dorga osilgan odamday barmoqlarini o'ynatib.

Mana, nihoyat ular kutgan odamlar yetib kelishdi.

Zalga uch gvardiyachi kirdi. Ulardan biri qizchani qo'lga ko'tarib olgan edi. O, naqadar ma'yus edi qizchanning chehrasi!

Kecha oftobdek tovlanib, qimmatli ajib bezaklari bilan odamlarning ko'zini qamashtirgan pushtirang ko'ylak endi ayanchli bir uvadaga aylangan edi. Oltin gullar so'lgan, yaltiroq pistonlar to'kilib bitgan, shohi mato g'ijimlanib to'zib ketgan. Qizcha g'amgin boshini gvardiyachining yelkasiga qo'ygan edi. U xuddi murdadek oqarib ketgan, mug'ambirona boquvchi qo'yko'zlarida nur so'ngan edi.

Rang-barang parik kiygan majlis ahli boshini ko'tardi.

Baqaloqlar qo'llarini ishqalashardi.

Kotiblar o'zlarining uzun quloqlariga qistirilgan uzun patqalamlarni qo'llariga oldilar.

– Xo'-o'sh, – dedi Birinchi Baqaloq. – Davlat kanslerining o'zi qayerda qoldi?

Qizchani ko'tarib turgan gvardiyachi majlis ahli oldiga chiqib javob qilarkan, uning ko'k ko'zlari sho'x chaqnab ketdi.

– Yo'lda kelayotganimizda janob Davlat kanslerining ichburug' kasallari tutib qoldi.

Bu izohdan hamma qanoat hosil qildi.

Sud boshlandi.

Gvardiyachi bechora qizchani sudyalar stoli ro'parasida turgan dag'al kursiga o'tqizdi. Qizcha boshini yerga egib o'tirardi.

Birinchi Baqaloq so'roq qila boshladi.

Lekin so'roqni davom ettirishga juda muhim bir sabab to'sqinlik qildi: Suok bironta ham savolga javob berishni istamadi.

– Durust! – dedi achchig'i chiqqan Baqaloq. – Durust! O'ziga qiyin. Savolimizga javob berishni istamayapti, juda soz... Bunaqa bo'lsa, yanayam dahshatliroq jazo o'ylab topamiz unga!

Suok qimir etmasdi.

Uch nafar gvardiyachi Suok tegrasida xuddi toshdek qotib turardilar.

– Guvohlar chaqirilsin! – deb farmoyish berdi Baqaloq.

Guvoh faqat bitta edi. Uni boshlab kirishdi. Bu muhtaram zoolog, hayvonot bog'i noziri ekan. Esingizda bo'lsa, u kechasi daraxt shoxiga ilinib qolgan edi. Mana, uni hozirgina daraxtdan tushirishib, to'g'ri bu yerga olib kelishibdi. Shuning uchun ham, u o'sha gulli xalatida, qalami ko'ylak-ishton va tungi qalpoqda Sud zaliga kirib kelgan edi. Uning orqasidan qalpog'ining popugi xuddi ichakdek cho'zilib kelardi.

Zoolog kursida o'tirgan Suokni ko'rib, qo'rqqanidan gandraklab ketdi. Uni qo'ltig'idan ushlab qolishdi.

– Bo'lgan voqeani gapirib bering.

Zoolog butun voqeani batafsil gapirishga kirishdi. U daraxtga chiqib, shoxlar orasida valiahd Tuttning qo'g'irchog'ini ko'rib qolganini

so'zlab berdi. Umrida hech qachon tirik qo'g'irchoqni ko'rmagani uchun u qo'g'irchoqlarning kechalari daraxtga chiqib o'tirishini tasavvur ham qilolmaganidan judayam qo'rqib, hushidan ketganini aytib berdi.

– Qanday qilib qurolsoz Prosperoni ozod qildi bu qo'g'irchoq?

– Bilmayman. Men buni ko'rganim ham, eshitganim ham yo'q. Men judayam qattiq hushimdan ketib qolgan ekanman.

– Qani, yaramas qiz, javob berasanmi yo yo'qmi, qanday qilib qurolsoz Prospero ozodlikka chiqib qoldi?

Suok jim edi.

– Silkitinglar uni.

– Qattiqroq! – deb buyurishardi Baqaloqlar.

Ko'k ko'z gvardiyachi qizchaning yelkasidan ushlab silkitdi. Buning ustiga-ustak, qizchaning peshonasiga og'ritib bir chertdi ham. Suok churq etmasdi.

Baqaloqlarning joni chiqib xirillay boshlashdi. Rang-barang boshlar xuddi tanbeh berayotgandek sarak-sarak qila boshladilar.

– Nazarimda, – dedi Birinchi Baqaloq, – biz bu naqada hech nimani bilolmaydiganga o'xshaymiz.

Zoolog shu gapni eshitishi bilan birdan o'z peshonasiga bir shapati urdi.

– Eh, esim qursin, mana men bilaman qanday yo'l tutish kerakligini!

Butun majlis ahli qulog'ini ding qildi.

– Hayvonot bog'ida to'tiqushlar solingan bir qafas bor. U qafasda to'tiqushlarning dunyoda siyrak uchraydigan turlari yashaydi. To'tiqushlar inson nutqini eslab qolib, keyin uni mutlaqo

bekamu ko'st takrorlashlari mumkinki, bu narsa sizlarga ma'lum bo'lsa kerak, albatta. Ko'pchilik to'tiqushlar juda ajoyib eshitish qobiliyatiga va ajoyib xotiraga ega bo'lishadi... O'ylaymanki, ular tunda hayvonot bog'ida mana bu qizcha bilan qurolsoz Prospero o'rtasida bo'lgan gapni ipidan-ignasigacha eslab qolgan bo'lishlari kerak... Shunga ko'ra, men Sud zaliga o'sha ajoyib to'tiqushlarimdan birontasini guvoh sifatida chaqirtirishni taklif qilaman.

Hamma bu taklifni ma'qullab, g'ovur-g'uvur ko'tardi.

Zoolog hayvonot bog'iga borib, bir zumda qaytib keldi. Uning ko'rsatkich barmog'ida uzun qizil soqolli kattakon bir qari to'tiqush qo'nib o'tirardi.

Bir eslab ko'ring: Suok tunda hayvonot bog'ida tentirab yurganida – esingizga tushgandir! Qafasdagi to'tiqushlardan biri qizchaga shubhali bo'lib ko'ringan edi. Esingizda bo'lsa, o'sha to'tiqush Suokka xuddi uxlayotganday bo'lib, yumuq ko'z bilan qaragan, keyin uzun qizil soqoliga tumshug'ini tiqib jilmayib qo'ygan edi.

Hozir ham aynan o'sha qizil soqol to'tiqush o'z qafasida kumush qo'noqda qanday qo'nib o'tirgan bo'lsa, zoologning barmog'ida ham shunday bamaylixotir o'tirardi.

Endi u bechora Suokning ayblarini fosh qilishi mumkinligidan xursand bo'lib, oshkora jilmayardi.

Zoolog to'tiga nemis tilida gapira boshladi. Unga qizchani ko'rsatishdi.

Shunda qush qanotlarini patillatib:

– Suok! Suok! – deb chinqirdi.

Uning ovozi oshiqmoshig'i zanglab qolgan eski eshikning shamolda ochilib-yopilishiga o'xshardi.

Odamlar jim edi.

Zoologning og'zi qulog'ida edi.

To'tiqush esa chaqimchilik qilishda davom etardi. U kechasi nimaniki eshitgan bo'lsa, hammasini bekamu ko'st takrorladi. Shuning uchun, agar qurolsoz Prosperoning qanday ozod qilgani sizni qiziqtirayotgan bo'lsa, to'tiqushning chinqiriqlariga diqqat bilan quloq soling.

Ol Bu chindanam to'tilarning eng noyob turi edi. Uning chiroyli qizil soqolining o'zi har qanday generalning havasini keltirishi mumkin edi. Lekin hozir biz bu haqda gapirmaymiz. To'ti odamlar ovoziga nihoyatda zo'r mohirlik bilan taqlid qilardiki, biz buni quyida isbot tariqasida keltirmoqchimiz.

– Kimsan? – deb shang'illadi to'ti erkakcha ovoz bilan.

Shu chog'ning o'zida qiz bolaning ovoziga taqlid qilib chiyillab javob berdi o'zi:

– Men Suokman.

– Suok!

– Meni Tibul yubordi. Men qo'g'irchoq emasman. Men jonli qizchaman. Men sizni ozod qilgani keldim. Mening hayvonot bog'iga qanday kirganimni ko'rmadingizmi?

– Yo'q. Ko'zim ketgan bo'lsa kerak. Bugun birinchi marta uxlab qolibman.

– Men bu yerda sizni qidirib yuribman. Men anavi yerda bir bahaybat maxluqni ko'rdim, u odamga o'xshab gapirdi. Men uni siz deb o'ylabman. O'sha maxluq o'ldi.

– U – Tub. Demak o'ldi degin?

– O‘ldi. Men qo‘rqib ketib chinqirib yubordim. Ovozimni eshitib gvardiyachilar yugurib kelishdi, men ulardan qochib daraxtga chiqib berkinib oldim. Yaxshiyam tirik ekansiz, ko‘rib xursand bo‘ldim. Men sizni qutqargani keldim.

– Qafasimni ochib bo‘lmaydi, u qulflangan.

– Menda o‘sha qulfning kaliti bor.

To‘tiqush shu oxirgi jumlaning chiyillab gapirganida hamma darg‘azab bo‘lib ketdi.

– Voy, yaramas qiz-e! – deb baqirishdi Baqaloqlar. – Endi hamma narsa oydinlashdi. Demak, u valiahd Tuttidan kalitni o‘g‘irlab, qurolsozni qafasdan ozod qilgan. Qurolsoz bo‘lsa, oyoq-qo‘lidagi kishanlarni parchalab, qoplon yotgan qafasni buzgan, keyin hayvonot bog‘idan bemalol chiqib olish uchun, qoplonni yetaklab olgan.

– Ha!

– To‘g‘ri!

– Shunday qilgan!

Suok bo‘lsa hamon jim edi.

To‘ti tasdiq ma‘nosida soqolini selkillatdi va qanotlarini uch marta qoqdi.

Sud majlisi tugadi. Hukm chiqarildi:

«Soxta qo‘g‘irchoq valiahd Tuttini aldagan. U Uch Baqaloqlarning ashaddiy dushmani bo‘lmish eng yirik jinoyatchi – qurolsoz Prosperoni qafasdan ozod qilgan. Shu qiz tufayli eng yaxshi qoplon nobud bo‘ldi. Shu ayblariga ko‘ra firibgar qiz o‘limga hukm qilinadi. U hayvonlar oldiga tashlanadi».

Buni qarangki, hatto shu dahshatli hukm o‘qilgandayam Suok qimir etmadi!

Butun majlis ahli gurra ko‘tarilib hayvonot bog‘i tomon yo‘l oldi. Bu yerda qafaslardagi hay-

vonlar olomoni o'kirishib, chiyillashib, na'ra solishib qarshi olishdi. Hammadan ko'proq zoolog hayajonlanardi: axir u hayvonot bog'ining nazoratchisi edi-da!

Uchta Baqaloq, maslahatchilar, mansabdorlar va boshqa saroy ayonlari atrofi panjara bilan o'ralgan minbardan joy olishdi.

O, bugun quyosh naqadar mayin nur sochardi!
O, osmon nihoyatda beg'ubor edi! To'tiqushlarning qanotlari yaraqlar, maymunlar o'z qafaslarida u yoqdan bu yoqqa zir yugurishar, och-yashil tusli fil raqs tushardi!

Bechora Suok! U qayrilib ham qaramasdi bularga. Ehtimol u, xuddi sakrashga shaylanayotganday bo'lib, tizzalarini bukkancha u yoqdan bu yoqqa tanda qo'yayotgan yo'lbarzlarning iflos qafaslaridan qo'rquv to'la ko'zlarini uza olmayotgandir. Yo'lbarzlar arilarga o'xshashardi – har holda, ular ham arilarga o'xshab sariq rangda bo'lib, yo'l-yo'l jigarrang chiziqlari bor edi.

Ular odamlarga qovoqlarini uyib, o'qrayib qarardilar. Ahyon-ahyonda esnab, qip-qizil og'izlarini unsiz ochardilar, og'izlaridan sasigan xom go'shtning qo'lansa hidi kelardi.

– Bechora Suok!

– Alvido sirk, alvido bozor maydonlari, alvido Avgust amaki, alvido qafasdagi tulki, alvido aziz, pahlavon, botir Tibull!

Ko'k ko'z gvardiyachi qizchani hayvonot bog'ining qoq o'rtasiga olib chiqib, yaltiroq issiq grafit to'kilgan yerga yotqizib qo'ydi.

– Shoshmanglar, – dedi birdan maslahatchilardan biri. – Valiahd Tuttiga nima deb javob qilamiz? Axir agar u o'z qo'g'irchog'ining yo'lbars

Xaloyiq hayvonot bog'idan qocha boshladi. Ministrlar qilichlarini yalang'ochladilar.

Baqaloqlar hamma yoqni boshlariga ko'tarib baqira boshladilar.

Ular bog'da quyidagi voqeaning shohidi bo'ldilar:

Hamma tomondan odamlar bostirib kelishardi. Odamlarning son-sanog'i yo'q... Yalangboshlar, qonagan peshonalar, yirtilgan kamzullar, baxtiyor chehralar... Bu kelayotganlar – bugun g'alaba qozongan xalq edi. Gvardiyachilar xalq bilan aralashib ketishgandi. Ularning shlyapalarida qizil nishonlar yaraqlardi. Ishchilar ham qurollangan edilar. Egniga jigarrang kamzul, oyog'iga yog'och kavushlar kiygan kambag'al-lar butun bir qo'shin bo'lib yoprilib kelishardi. Ularning bo'rondek yoprilib kelishidan daraxtlar egilar, butalar shitirlardi:

– Biz yengdik! – deb qichqirardi xalq.

Uch Baqaloq najot yo'li yo'qligini sezishdi.

– Yo'q! – deb chiyilladi ulardan biri. – Yolg'on! Gvardiyachilar, ularga qarata o't ochinglar!

Lekin gvardiyachilar kambag'al xalq bilan bir safda turardilar. Shunda butun olomonning shov-shuvini bosib, kuchli bir na'ra eshitildi. Bu qurolsoz Prosperoning ovozi edi:

– Taslim bo'linglar! Xalq g'alaba qozondi. Endi boylar va mechkaylar saltanati qulatildi. Butun shahar xalq qo'lga o'tdi. Hamma Baqaloqlar asirga olindi.

Baqaloqlarni dengizdek to'lqinlanayotgan rang-barang libosli odamlar xuddi qalin bir devordek qurshab olishdi.

Odamlar qizil bayroqlarni hilpiratishar, tayoqlar, qilichlar va mushtlarini havoda silkitishardi. Mana shu choq qo'shiq boshlanib ketdi.

Boshiga bog'langan lattadan qon sirqib turgan Tibul o'zining o'sha yashil plashida Prospero bilan yonm-ayon turardi.

– Bu tush bo'lishi kerak! – deb qichqirdi Baqaloqlardan biri, ko'zlarini qo'llari bilan berkitarkan.

Tibul bilan Prospero qo'shiq ayta boshlashdi. Minglab odamlar ularga jo'r bo'lishdi. Qo'shiq butun ulkan bog' bo'ylab, kanallar, ko'priklar osha yangrardi. Shahar darvozasi tomondan Qasrga bostirib kelayotgan xalq qo'shiqni eshitib, u ham jo'r bo'la boshladi. Qo'shiq xuddi dengiz to'lqinlari singari dovon oshib, katta yo'l bo'ylab, darvoza orqali shaharga oqib kirar, bu yerda ishchilar va kambag'allar bosh ko'targan ko'chalar bo'ylab yangrardi. Bu qo'shiqni endi butun shahar kuylardi. Bu o'z zolimlari ustidan g'alaba qozongan xalqning qo'shig'i edi.

Bu qo'shiqdan nafaqat Qasrda qo'lga tushgan Uch Baqaloq va ularning Ministrlari qo'rqib ketib, g'ujanak bo'lishar, junjikishar va ayanchli bir podaga aylanishar edi, shuningdek, shahardagi barcha oliftalar, xo'ppa semiz baqqollar, mechkaylar, savdogarlar, aslzoda xonimlar-u, boshi kal general ham go'yo zambarak va miltiqlardan otilgan o'qlardan qo'rqishganday sarosimaga tushishib, chor atrofga tiraqaylab qochishardi.

Ular yashiringani pana joy axtarishar, quloqlarini berkitishar, boshlarini kashta gulli qimmatbaho yostiqlar ostiga yashirishardi.

Buning oqibati shu bilan tugadiki, boylar gala-gala bo'lishib, gavan sari qocha boshlashdi.

Butun boyliklari xalq qo'liga o'tgan bu mamlakatdan tezroq bosh olib ketish maqsadida apil-tapil kemalarga chiqa boshladilar, ular endi bu yerda o'z amallaridan, aqchalaridan judo bo'lishgan, endi avvalgiday ishlamay yallo qilib yashashdan mahrum bo'lishgan edi. Lekin limanga borishganida hammalari matroslar qo'liga tushishdi. Boylar qamoqqa olindi. Ular endi:

– Bizga tegmanglar! Biz endi sizlarga hech ham zulm qilmaymiz... – deya kechirim so'ray boshlashdi.

Lekin xalq baribir ularga ishonmadi, chunki boylar hamma vaqt ham kambag'al va ishchilarni aldab kelgan edilar.

Quyosh shahar tepasida qiyomga kelgan edi. Beg'ubor osmon moviy rangda. Bu manzarani ko'rgan odam xalq ulkan ajoyib bayramni namoyish qilyapti, deb o'ylashi mumkin edi.

Hamma narsa: arsenallar¹, kazarmalar, saroylar, g'alla omborlari, do'konlar xalq qo'liga o'tgan edi. Hamma yerda shlyapalariga qizil nishon qadalgan gvardiyachi soqchilar turishardi.

Chorrahalarda:

Kambag'allar qo'li bilan bunyod etilgan hamma narsa kambag'allarniki!

Yashasin xalq!

Yo'qolsin yalqovlar va mechkaylar!

degan so'zlar yozilgan alvonlar hilpirab turardi.

Xo'sh, Uch Baqaloqqa nima bo'ldiykin?

Ularni xalqqa ko'rsatish uchun Qasrning eng yirik zaliga olib bordilar. Yashil qaytarma yoqali,

---

¹ Arsenal – bu o'rinda qurol-yarog' ombori.

kulrang kurtka kiygan ishchilar ularni qo'riqlab bordilar. Zal quyoshning zarrin nurlarida yaraqlab tovlanardi. Bu yerga to'plangan odamlar behisob edi! Lekin bugungi xaloyiq kichkina Suok valiahd Tutti bilan uchrashganda to'plangan odamlarga mutlaqo o'xshamas edilar.

Bugun bu yerga Suokni maydonlar va bozorlarda olqishlagan tomoshabinlarning bari to'plangan edi. Ammo ularning chehralari endi quvnoq va baxtiyor ko'rinardi. Odamlar qisilishar, bir-birlarining yelkalarini bosib-itarib kelishar, kulishardi. Ba'zilar xursand bo'lganlaridan yig'lashardi.

Qasrning muhtasham zallari bunaqa mehmonlarni hech qachon ko'rmagan edi. Shuningdek, hech qachon oftob bugungidek charaqlab nur sochmagan edi.

– Tss!

– Jim!

– Jim bo'linglar!

Zina boshida asirlar to'dasi paydo bo'ldi. Uch Baqaloq yerdan ko'zini uzmasdi. Oldinda Prospero bilan Tibul tushib kelishardi.

Jo'shqin hayqiriqlardan salobatli ustunlar tebranganday bo'ldi. Uch Baqaloqning esa quloqlari bitib qoldi. Qo'rqinchli baqaloqlarning xalq qo'liga asir tushganini namoyish qilish uchun ularni xalqqa yaqinroqdan ko'rsatmoqchi bo'ldilar va uchovlarini zinadan pastga olib tusha boshladilar.

– Mana, – dedi Prospero ustun yonida turib.

Uning alp qomati shu ulkan ustunning deyarli yarmiga yetgan edi, malla sochli boshi quyosh shu'lasida xuddi alanga olib yonayotganga o'xshardi.

– Mana, – dedi u, – mana, Uch Baqaloq. Ular shu choqqacha kambag'al xalqni ezib kelishgan edi. Ular bizni ter to'kib, qon yutib ishlashga majbur qilardilar va ishlab topgan narsalarimizning hammasini tortib olardilar. Bu haromxo'rlarning qanchalik semirib ketishganini o'zlarinigiz ko'ryapsizlar! Biz bugun ular ustidan g'alaba qozondik. Endi bizlar bundan buyon o'zimiz uchun mehnat qilamiz, hammamiz teng huquqli bo'lamiz. Endi bizda boylar ham, yalqovlar ham, mechkaylar ham bo'lmaydi. Endi turmushimiz farovon bo'ladi, hammamizning qornimiz to'q, egnimiz but, o'zimiz badavlat bo'lamiz. Agar bordi-yu, biron payt ahvolimiz yomonlashib qolgudek bo'lsa, o'shanda bizning hisobimizga o'zgalar boylik orttirmayotgani bizga tasalli bo'ladi...

– Ura! Ura! – degan qichqiriqlar eshitildi.

Uch Baqaloq tumshaygancha pishillab turishardi.

– Bugun bizning g'alaba kunimiz. Qarang, quyosh qanday charaqlab turibdi! Qushlarning chaqchaqlashib sayrashini eshiting! Gullar esa gurkirab, atrini har tomonga tarqatmoqda! Mana shu kun, shu soatni yodingizda saqlab qoling!

«Soat» so'zini eshitish bilan hamma boshini katta soat tomonga burdi.

Soat ikki ustun oralig'idagi taxmonsifat joyga o'rnatilgan edi. Bu – eman daraxtidan yasali, har xil rangda sirlangan, bezaklar bilan yasatilgan kattakon quti edi. Qutining qoq o'rtasida raqamlar yozilgan doira bor edi.

«Soat necha bo'ldiykin?» – deb o'yladi har bir odam.

Shu choq birdan (bu endi romanimizda uch-raydigan oxirgi «birdan» soʻzidir)... birdan soat qutisining emandan ishlangan eshigi ochildi. Quti ichi boʻm-boʻsh. Chunki soatning hamma murvatlari chiqarib olingandi. Bu quti ichida tishli mis gʻildirakchalar va prujinalar oʻrnida pushtirang koʻylak kiygan Suok gulday yashnab, koʻzlari chaqnab oʻtirardi.

– Suok! – deb yubordi butun zal va yengil nafas oldi.

– Suok! – deb chinqirib yuborishdi bolalar.

– Suok! Suok! Suok!

Gulduros qarsaklar chalindi.

Koʻk koʻz gvardiyachi qizchani soat qutisidan chiqarib oldi. Bu raqs muallimi Bir-ikk-uchsning karton qutisidan valiahd Tuttining qoʻgʻirchogʻini oʻgʻirlagan oʻsha koʻk koʻz gvardiyachi edi. Sa-royga qoʻgʻirchoqni olib kelgan ham, bechora tirik Suokni sudrab ketayotgan gvardiyachi bilan Davlat kanslerini bir mushtdan urib sulaytirib qoʻygan ham shu gvardiyachi edi. U Suokni mana shu soat qutisi ichiga yashirib qoʻyib, uning oʻrniga Uch Baqaloq oldiga uvadasi chiqqan jonsiz qoʻgʻirchoqni olib borgan edi. Esingizdami, Sud zalida u oʻsha jonsiz qoʻgʻirchoqni yelkasidan ushlab rosa silkitgan, keyin ayab-netib oʻtirmay vahshiy hayvonlar oldiga tashlagan edi?

Qizchani qoʻldan-qoʻlga uzatishardi. Uni dunyoda eng yaxshi raqqosa deb atagan odamlar, u tomosha koʻrsatganida choʻntaklaridagi oxirgi chaqalarini uning gilamchasiga tashlagan kishilar hozir uni quchoqlashib: «Suok!» – deb pichirlashar, uning yuzlaridan oʻpishar, bagʻrilariga bosishar edi. Uni oʻz bagʻriga bosgan odamlar-

ning qorakuya, moy yuqli juldur kamzullari ostida ularning ko'p iztirob chekkan, ammo mehrga to'la ulkan yuraklari tepib turardi.

Suok kular, odamlarning patila-patila bo'lib ketgan sochlaridan tortqilar, jajjigina qo'llari bilan ularning yuzida qotib qolgan qon dog'larini artar, bolalarning burnidan tortqilar, ularni mazax qilib af-tini bujmaytirar, yig'lar va bir nimalar deb bidirlardi.

– Uni menga uzatinglar, – dedi titroq ovoz bilan qurolsoz Prospero; shu choq uning ko'zi yoshlanganday tuyuldi. – Bu mening xaloskorim.

– Bu yoqqa! Bu yoqqa! – deb qichqirdi Tibul otquloqning kattakon bargiga o'xshash yashil plashini silkitib. – Bu mening kichik do'stim bo'ladi: Bu yoqqa kel, Suok!

Bu paytda olisda, jussasi kichkinagina doktor Gasparning olomon orasini yorib, yuzida tabas-sum bilan shoshilib kelayotganini ko'rdilar...

Uch Baqaloqni qurolsoz Prospero yotgan o'sha qafasning o'ziga qamab qo'ydilar.

EPILOG

Bir yildan keyin bu shaharda juda shoʻx, shodon, quvnoq bayram boʻldi. Xalq Uch Baqaloq zulmidan ozod boʻlganining bir yilligini nishonlayotgan edi.

Yulduz maydonida bolalar uchun spektakl qoʻyildi.

Afishalarda:

«Suok! Suok! Suok!» degan soʻzlar koʻzga yaqqol tashlanib turardi.

Minglab bolalar suyuqli artistlarining sahnada paydo boʻlishini orziqib kutishardi.

Lekin ushbu bayram kunida sahnaga yolgʻiz Suokning oʻzi chiqmadi, u bilan birga sahnaga yana bir kichkina bola chiqdi, u Suokka biroz oʻxshab ketar, ammo sochi oltinrang edi.

Bu bola Suokning ukasi edi. Ilgari esa uni valiahd Tutti deyishardi.

Shahar sershovqin edi, bayroqlar hilpirar, gulchi qizlarning suvli idishlarga oʻrnatilgan hoʻl atirgullari toʻkilar, rang-barang patlar bilan bezatilgan otlar sakrashar, otoʻyinlar gir-gir aylanardi. Yulduz maydonida esa kichkina tomoshabinlar nafaslarini ichlariga yutib tomosha koʻrardilar.

Keyin Suok bilan Tuttini gullarga koʻmib tashlashdi. Bolalar ularni oʻrab olishdi...

Suok egnidagi yangi koʻylagi choʻntagidan kichkinagina bir taxtakach olib, bolalarga baʼzi

bir narsalarni o'qib berdi. Esingizda bo'lsa, bu taxtachani qorong'i tunlardan birida hayvonot bog'ida qiyofasi bo'riga o'xshagan bir odam o'layotib, mudhish qafas panjarasidan Suokka uzatgan edi.

Taxtachada mana shunday so'zlar yozilgan edi:

«Sizlar bir onadan tug'ilgan ikki farzand edinglar: opa va uka – Suok va Tutti.

Sizlar to'rt yoshga kirganingizda Uch Baqaloqning gvardiyachilari sizlarni uyingizdan o'g'irlab ketishgan edi. Men olim Tub bo'laman. O'shanda meni saroyga olib borishdi. Kichkina Suok bilan Tuttini menga ko'rsatishdi. Uch Baqaloq menga shunday deyishdi: «Qizchani ko'ryapsanmi? Shunday bir qo'g'irchoq yasaginki, uni mana shu qizchadan sira ham farq qilib bo'lmaydigan bo'lsin». Men buning nimaga kerakligini bilmas edim. Men ular aytgan qo'g'irchoqni yasab berdim. Men yasagan qo'g'irchoq xuddi tirik qizcha singari o'sib borishi kerak edi. Suok besh yoshga kirganida qo'g'irchoq ham besh yoshli bo'lar edi. Suokning bo'yi yetib, chiroyli yo ma'yus qiz bo'lsa, qo'g'irchoq ham xuddi shunaqa bo'lishi kerak edi. Men shunday qo'g'irchoqni yasadim. Keyin sizlarni bir-biringizdan judo qilishdi». Tutti saroyda qo'g'irchoq bilan qoldi, Suokni esa kamdan-kam uchraydigan qizil soqolli to'tiqush evaziga sayyor sirkka berib yuborishdi. Keyin Uch Baqaloq menga: «Bolaning yuragini sug'urib olib, o'rniga temir yurak yasab qo'y», deb buyurdilar. Men bundan bosh tortdim. Men, odamzotni uning insoniy yuragidan mahrum etish mumkin emas, deb aytdim. Inson bolasi uchun uning

oddiy haqiqiy insoniy yuragi o'rniga hech qanday yurak – temirdan ham, muzdan ham, oltindan ham – o'rnatib bo'lmaydi, dedim. Meni qafasga qamashdi. Shundan boshlab bolaga, sening yuraging temirdan deb uqtira boshlashdi. Bola bu gapga ishonishi va beshafqat, toshbag'ir bo'lib o'sishi kerak edi. Men hayvonlar orasida sakkiz yil o'tirdim. Hammayog'im jun bilan qoplandi, tishlarim so'yloq va sap-sariq bo'lib ketdi, lekin sizlarni unutmadim. Men sizlardan kechirim so'rayman. Hammamizni ham uch Baqaloq bebaxt qildi, boylar va ochko'z mechkaylar ezdi. Meni kechir Tutti (mazlumlar tilida bu «Judo etilgan» degan ma'noni bildiradi). Kechir meni Suok (bu so'z «Mangu hayot» degan ma'noni bildiradi)...

**«YANGI ASR AVLODI» NMM TOMONIDAN
BOLALAR UCHUN QUYIDAGI ADABIYOTLAR
CHOP ETILGAN:**

Jozef Redyard Kipling

«MAUGLI»

Bichimi 84x108 1/32, 272 bet

Yumshoq muqova

Bolalik dunyomiz bilan bog'liq shirin xotiralarni yodga olganda, beixtiyor qalbimiz sevinchga, yuragimiz haroratga to'лади. Uning har bir dami, har bir lahzasi shu qadar yodimizga muhr-langanki, o'sha quvonchli fursatlarni farzandimiz yuz-ko'zida ko'rgimiz keladi.

Bizning sevimli ertak qahramonimiz bugun bolamiz quvonchiga sabab. Maugli haqida hikoya qiluvchi mazkur kitobni ham aynan yosh kitobxonlarimiz qalbiga sevinch ulashish, suyumli multqahramonlari bilan satrlar orqali hamsuhbat bo'lsinlar, degan niyat bilan nashrga tayyorladik.

Unutmang, Maugli – o'zgarmagan, uning boshdan kechirganlari, o'rmondagi hayoti, sarguzashtlari ham o'sha-o'sha. Ammo u qalban sizga qanchalik yaqin? Uning yuragida nimalar pinhon? Bu savollarga aynan kitobdan javob topasiz.

Alan Aleksandr Miln

«VINNI PUX VA UNING SARGUZASHTLARI»

Bichimi 84x108 1/32, 112 bet

Yumshoq muqova

Jahon adabiyotida bolalar uchun yozilgan kitoblar orasida Alan Aleksandr Miln ijodi, qahramonlari yosh kitobxonlarimiz qalbiga shu qadar yaqinki, u haqda eshitganda, ko'rganda hayajonlarini, quvonchlarini yashirolmaydilar.

«Vinni Pux va uning sarguzashtlari» nomli mo'jazgina kitobchani biz ilk bora o'zbek tilida yosh kitobxon do'stlarimiz e'tiboriga havola qilmoqdamiz.

Ularning sevimli qahramonlari – Vinni Puxning sarguzashtlari chindan-da maroqli, chindan-da hayratlanarli.

Bola qalbimizni to'qinlantiradigan asar mutolaasiga shoshilamiz.

2

11200.

Yuriy Karlovich Olesha (1899 – 1960)

Yozuvchi, dramaturg, bir qancha kinossenariylar muallifi.

1899-yil 3-martda Ukrainada tug'ilgan.

O'smirlik chog'idanoq ijod qila-boshlagan. 1917-yilda gimnaziyani oltin medal bilan tugatgan. O'qishni bitirish arafasida 33 ta she'ri o'rin olgan daftarni o'qituvchisiga sovg'a qiladi. O'sha yili u Novorossiysk universitetining huquq fakultetiga o'qishga kiradi.

Mashhur ijodkorlar – Valentin Katayev, Ilya Ilf, Eduard Bagritskiylar bilan birgalikda "Yashil chiroq" nomli bo'lajak shoirlar to'garagiga qatnay boshlaydi. Uning adabiyotdagi birinchi qadami – bir pardali "Jallod o'yini" dramasidir.

1921-yilda yozuvchi Xarkovga keladi va shu yerda jurnalist sifatida ish boshlaydi. Shu davr mobaynida uning bir qancha she'rlari e'lon qilinadi.

1922-yilda Oleshaning ota-onasi Polshaga ko'chib ketishadi, u esa Rossiyada qoladi. Temiryo'lchilar gazetasida maqolalari, felyetonlari bilan tanila boshlaydi.

1924-yilda Yuriy Olesha o'zining ma'lum va mashhur yirik asari – "Uch baqaloq" roman-ertagini yozadi. 1930-yilda ushbu asar asosida pyesa yozadi. Mazkur asar dunyoning 17 tiliga tarjima qilinadi va ko'plab davlatlar teatrlarida sahnalashtiriladi.

1927-yilda uning "Hasad", 1931-yilda "Olcha danagi" nomli hikoyalar to'plamlari chop etiladi.

Yuriy Oleshaning ssenariylari asosida "Botqoqdagi soldatlar" (1938), "Injener Kochinning xatosi" (1939) filmlari suratga olingan.

ISBN 978-9943-27-748-9

9 789943 277489

YANGI ASR AVLODI